

Електронне
наукове видання

ISSN 2617-572X

«ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»

№ 12(53) / 2024

**Електронне наукове видання
«ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ
ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»**

**Electronic scientific publication
«PUBLIC ADMINISTRATION
AND NATIONAL SECURITY»**

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

№ 12 (53)

Київ 2024

ББК 66.061.43
УДК 351
П88

Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека» зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; Google Scholar; ResearchBib; Electronic Journals Library; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); CrossRef.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включено до Переліку наукових фахових видань
МОН України (категорія Б) з державного управління (спеціальність 281),
на підставі Наказу Міністерства освіти та науки України
№ 358 від 15.03.2019.

У виданні опубліковані наукові статті з висвітленням теоретичних та практичних аспектів у сфері публічного управління та національної безпеки. Для наукових працівників, викладачів, студентів, фахівців у сфері національної безпеки, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2024

ISSN 2617-572X Elektronne naukove vidannâ "Publîčne adminîstruvannâ ta nacional'na bezpeka"

Редакція

Головний редактор

Головний редактор — **Романенко Євген Олександрович**, доктор наук з державного управління, професор, проректор з наукової роботи Національного авіаційного університету, академік Української Технологічної Академії, академік Міжнародної Кадрової Академії та Академії наук публічного управління, Заслужений юрист України (Київ, Україна)

Заступники головного редактора

Непомнящий Олександр Михайлович — доктор наук з державного управління, професор, академік Академії будівництва України, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)

Жукова Ірина Віталіївна — кандидат наук із державного управління, доцент, заступник директора з навчально-виховної роботи Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», виконавчий директор президії громадської організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Редакційна колегія

Арошідзе Паата — доктор економічних наук, професор, Асоційований професор Державного університету імені Шота Руставелі (Грузія)

Ахметова Лайла Сейсембековна — професор політології, доктор історичних наук, професор кафедри ЮНЕСКО, міжнародної журналістики і медіа в суспільстві факультету журналістики Казахського Національного університету (КазНУ) ім. аль-Фарабі (Казахстан)

Бурик Зоряна Михайлівна — доктор наук з державного управління, старший викладач кафедри регіонального управління та місцевого самоврядування Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна)

Гечбаія Бадрі Нодаровіч — доктор економічних наук, професор, Асоційований професор Батумського державного університету ім. Шота Руставелі (Грузія)

Гурковський Володимир Ігорович — доктор наук з державного управління, старший дослідник, професор кафедри інформаційної політики та цифрових технологій Національної академії державного управління при Президентові України, перший заступник директора ВГО «Центр дослідження проблем публічного управління» (Київ, Україна)

Гвожджевiч Сильвія — кандидат наук, кафедра адміністрації та національної безпеки Державної професійної вищої школи ім. Якуба з Парадижу в Гожуві-Великопольському (Польща)

Дегтяр Андрій Олегович — завідувач кафедри менеджменту та адміністрування Харківської державної академії культури Міністерства культури України, доктор наук з державного управління, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Харків, Україна)

Дегтяр Олег Андрійович — доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова (Харків, Україна)

Драган Іван Олександрович — доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, професор кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування Житомирського державного технологічного університету МОН України (Житомир, Україна)

Іваницька Ольга Михайлівна — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри теорії та практики управління Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)

Кіслов Денис Васильович — доктор наук з державного управління, доцент, академік Української академії наук, Академік Національної Академії наук вищої освіти України, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)

Козаков Володимир Миколайович — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України (Київ, Україна)

Кринична Ірина Петрівна — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління та місцевого самоврядування Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Дніпро, Україна)

Мідельський Сергій Людвигович — професор, Академік, Президент Регіональної Академії Менеджменту (Казахстан)

Мотренко Тимофій Валентинович — доктор філософських наук, професор, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом, Академік Національної академії педагогічних наук України (Київ, Україна)

Новак-Каляева Лариса Миколаївна — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна)

Пархоменко-Куцевіл Оксана Ігорівна — доктор наук з державного управління, завідувач кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)

Радченко Олександр Віталійович — доктор наук з державного управління, професор, професор Університету Яна Длугоша в Ченстохові (Польща)

Ромат Євгеній Вікторович — доктор наук з державного управління, завідувач кафедри маркетингу та реклами Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ситник Григорій Петрович — доктор наук з державного управління, кандидат технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

Сурай Інна Геннадіївна — доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного управління та публічної служби Національної академії державного управління при Президентові України (Київ, Україна)

Кухарчук Петро Михайлович — кандидат наук з державного управління, доцент, професор кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради (Житомир, Україна)

Шмагун Антоніна Вікторівна — кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління і проектного менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (Київ, Україна)

Якимчук Аліна Юріївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Яровой Тихон Сергійович — кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)

Агнешка Кістер — доцент, доктор наук, Факультет економіки, Університет Марії Склодовської Кюрі (Польща)

Недбалек Карел — доктор філософії (PhD) в галузі права, доцент, професор Європейського професійного докторату, MBA, адвокат (Чехія)

ЗМІСТ

РЕГІОНАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ТА МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Джегур Геннадій Васильович

ОРГАНІЗАЦІЙНА СКЛАДОВА МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ГРОМАД В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ7

СОЦІАЛЬНА І ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

Барчук Володимир Олексійович

РОЛЬ ДЕРЖАВИ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

ТА СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА 16

Птахіна Ольга Миколаївна

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ І ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

В УМОВАХ ВІЙНИ24

ФІЛОСОФІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ
ДЕРЖАВИ**Салюк-Кравченко Олександр Олексійович, Галич Ярослав Васильович**

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ЙОГО

ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ30

Толмачов Олексій Анатолійович, Семенець-Орлова Інна Андріївна

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНИХ РОЗЛАДІВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

У ВИМІРІ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....37

Шевчук Юрій Володимирович, Сліпчук Юрій Андрійович

ВИКОРИСТАННЯ КІБЕРПРОСТОРУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ

ВІЙСЬКОВИМИ ОПЕРАЦІЯМИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО

УПРАВЛІННЯ44

ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Лях Вадим Михайлович

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ НА РОЗВИТОК КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ52

ІНШЕ

Сірий Олег Вікторович

ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРом ЗАБОРОНЕНИХ ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ:

ПОРУШЕННЯ РФ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА59

CONTENTS

REGIONAL MANAGEMENT AND LOCAL SELF-GOVERNMENT

Dzhegur Gennadii

ORGANIZATIONAL COMPONENT OF MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT OF
THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF COMMUNITIES IN THE CONDITIONS
OF MODERN CHALLENGES7

SOCIAL AND HUMANITARIAN POLICY

Barchuk Volodymyr

THE ROLE OF THE STATE IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY
OF ENTERPRISES 16

Ptakhina Olga

IMPLEMENTATION OF STATE SOCIAL AND HUMANITARIAN POLITICS OF UKRAINE
IN THE TIME OF WAR24

PHILOSOPHY, METHODOLOGY, THEORY AND HISTORY OF THE FOUNDATIONS OF NATIONAL SECURITY OF THE STATE

Saliuk-Kravchenko Oleksandr, Halych Yaroslav

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN ENERGY SECURITY MANAGEMENT AND
ITS APPLICATION IN UKRAINE30

Tolmachov Oleksii, Semenets-Orlova Inna

STRATEGIES FOR OVERCOMING ANXIETY DISORDERS IN MILITARY PERSONNEL IN THE
DIMENSION OF SECURITY CHALLENGES OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM37

Shevchuk Yurii , Slipchuk Yury

UTILIZING CYBERSPACE TO ENHANCE THE EFFECTIVENESS OF MILITARY OPERATIONS
MANAGEMENT: CHALLENGES AND PROSPECTS FOR STATE MANAGEMENT44

FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS

Liakh Vadym

INFLUENCE OF INTERNATIONAL EXPERIENCE ON THE DEVELOPMENT OF HUMAN
RESOURCE POTENTIAL IN THE HEALTHCARE SECTOR OF UKRAINE.....52

OTHER

Siryi Oleh

USE OF PROHIBITED MEANS OF WARFARE BY THE AGGREGATOR STATE: VIOLATION BY
THE RUSSIAN FEDERATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW59

УДК 352.07:342.553

Джегур Геннадій Васильович

кандидат економічних наук,
асистент кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної економіки
Білоцерківський національний аграрний університет;
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Міжрегіональна Академія управління персоналом

Dzhegur Gennadii

Candidate of Economic Sciences,
Assistant of the Department of Public Management, Administration and International Economy
Bila Tserkva National Agrarian University;
Associate Professor of the Department of Public Management and Administration
Interregional Academy of Personnel Management
ORCID: 0000-0001-5955-3687

DOI: 10.25313/2617-572X-2024-12-10598

ОРГАНІЗАЦІЙНА СКЛАДОВА МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИМ РОЗВИТКОМ ГРОМАД В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

ORGANIZATIONAL COMPONENT OF MECHANISMS OF PUBLIC MANAGEMENT OF THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF COMMUNITIES IN THE CONDITIONS OF MODERN CHALLENGES

Анотація. Вступ. В українському суспільстві за період гії воєнного стану постало чітке усвідомлення того, що всі громади перебувають в різному соціально-економічному становищі обумовленому безпековими викликами й межею, яка встановлює лінію фронту та активністю бойових дій. Саме тому, для різних типів громад загроза порушення стійкості буде різнитися, тож підходи до управління розвитком територій, забезпечення їх стійкості теж відрізнятимуться.

Війна вплинула на всі сфери суспільного життя людей, можливості майбутнього функціонування громад. На сьогоднішній день складно визначити тривалість військових дій та наслідки цієї агресії. Виникає необхідність у подальшій адаптації територіальних громад до умов воєнного стану та створення основ щодо відповідних заходів, які забезпечать соціально-економічний розвиток громад у період післявоєнного відновлення і відбудови.

Метою дослідження є аналіз організаційної складової механізмів публічного управління соціально-економічним розвитком громад в умовах сучасних викликів.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: нормативно-правові документи з питань дослідження соціально-економічного розвитку громад; наукові праці дослідників, де з'ясовано сучасні підходи до розбудови організаційного механізму соціально-економічного розвитку територіальних громад, напрями й ризики місцевого економічного розвитку в умовах війни, проаналізовано сучасні механізми розвитку громад та інструменти відновлення територій.

Результати. До негативних тенденцій функціонування та розвитку громад в умовах війни відносять збільшення кількості громад, яким необхідна фінансова підтримка з державного бюджету; зростання диспропорції за індексом податкоспроможності територіальних громад; втрата економічного потенціалу громадами в економічно розвинених регіонах, де у довоєнний період була концентрація територіальних громад з високим рівнем податкової спроможності та фінансової стійкості.

Серед найактуальніших завдань соціально-економічного розвитку громад в умовах війни є, по-перше, збереження або відновлення темпів соціально-економічного розвитку; по-друге, соціально-економічна підтримка місцевого населення та бізнес-ініціатив (як місцевих мешканців так і внутрішньо переміщених осіб); по-третє, ефективна інтеграція внутрішньо переміщених осіб. Таким чином, мова йде про поступовий перехід від практики оперативного (а інколи

екстреного) реагування на виклики до практики стратегічного планування відновлення, розвитку з урахуванням можливих ризиків, викликів та можливостей, прагнення стосовно досягнення конкретних стратегічних цілей з використанням всього арсеналу антикризового соціально-економічного інструментарію та ефективним застосуванням всіх можливостей одержання цільової підтримки та допомоги як від держави (в рамках відповідних урядових програм) так і від гуманітарних міжнародних організацій (в рамках певних проєктів та місій).

Перспективи. Соціально-економічний розвиток громад може бути забезпечений шляхом визначення та розв'язання органами місцевого самоврядування низки пріоритетних завдань: а) максимально можлива оптимізація управління ресурсним потенціалом відповідних територій (фінансово-інвестиційний потенціал, людський капітал тощо); б) сприяння створенню, відновленню та сталому функціонуванню, розвитку мікро-, малого/середнього бізнесу з метою створення робочих місць; в) наповнення місцевих бюджетів; г) ефективне виконання соціально-захисних функцій щодо забезпечення потреб мешканців громад у відповідних, передусім ключових, соціально критичних товарах і послугах.

Ключові слова: механізм, публічне управління, соціально-економічний розвиток, територіальні громади, органи місцевого самоврядування, регіон, територія, децентралізація, внутрішньо переміщені особи, релокація бізнесу, ресурси, місцеві податки.

Summary. Introduction. During the period of martial law, Ukrainian society has become clearly aware that all communities are in different socio-economic situations due to security challenges and the border that establishes the front line and the activity of hostilities. That is why, for different types of communities, the threat of violation of stability will differ, so the approaches to managing the development of territories, ensuring their stability will also differ.

The war affected all spheres of people's social life, the possibilities of the future functioning of communities. Today, it is quite difficult to determine the duration of military operations and the consequences of this aggression. There is a need for further adaptation of territorial communities to the conditions of martial law and the creation of the foundations for appropriate measures that will ensure the socio-economic development of communities in the period of post-war recovery and reconstruction.

The purpose of the study is to analyze the organizational component of the mechanisms of public management of the socio-economic development of communities in the context of modern challenges.

Materials and methods. The materials of the study are: regulatory and legal documents on the study of the socio-economic development of communities; scientific works of researchers, which clarify modern approaches to building an organizational mechanism for the socio-economic development of territorial communities, directions and risks of local economic development in war conditions, analyze modern mechanisms for the development of communities and tools for the restoration of territories.

Results. The negative trends in the functioning and development of communities in war conditions include an increase in the number of communities that need financial support from the state budget; an increase in the disparity in the tax capacity index of territorial communities; loss of economic potential by communities in economically developed regions, where in the pre-war period there was a concentration of territorial communities with a high level of tax capacity and financial stability.

Among the most urgent tasks of the socio-economic development of communities in war conditions are, firstly, maintaining or restoring the pace of socio-economic development; secondly, socio-economic support for the local population and business initiatives (both local residents and internally displaced persons); thirdly, effective integration of internally displaced persons. Thus, we are talking about a gradual transition from the practice of operational (and sometimes emergency) response to challenges to the practice of strategic planning of recovery, development, taking into account possible risks, challenges and opportunities, the desire to achieve specific strategic goals using the entire arsenal of anti-crisis socio-economic tools and the effective use of all opportunities to receive targeted support and assistance from both the state (within the framework of relevant government programs) and humanitarian international organizations (within the framework of certain projects and missions).

Prospects. The socio-economic development of communities can be ensured by identifying and solving a number of priority tasks by local governments: a) maximum possible optimization of the management of the resource potential of the relevant territories (financial and investment potential, human capital, etc.); b) promoting the creation, restoration and sustainable functioning, development of micro, small/medium businesses with the aim of creating jobs; c) replenishing local budgets; d) effective implementation of social protection functions to ensure the needs of community residents in relevant, primarily key, socially critical goods and services.

Key words: mechanism, public administration, socio-economic development, territorial communities, local governments, region, territory, decentralization, internally displaced persons, business relocation, resources, local taxes.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Організаційну складову механізмів публічного управління соціально-економічним розвитком громад в умовах сучасних викликів через здійснення відповідних повноважень забезпечують Президент України, Верховна Рада

України, Кабінет Міністрів України, міністерства й відомства, регіональна влада та органи місцевого самоврядування (далі — ОМС). Усі ці органи, використовуючи організаційні засоби, адміністративні та правові обмеження, застосовують також й економічні інструменти, що надають можливість упорядкувати адміністративно-територіальний устрій та розпо-

ділити компетенції органів влади, наповнити їх необхідними ресурсами, зокрема фінансовими, інфраструктурними, кадровими та встановити систему контролю, як складову компоненту відповідальності цих органів.

Наразі виникає потреба необхідно зробити особливий акцент на формуванні інструментів стимулювання якісного складника таких відносин, приміром на економічному стимулюванні, сутнісне розуміння якого розглядають через призму створення безпосередньо матеріальної/грошової зацікавленості в гарантуванні спроможності й сталого розвитку територіальних громад, що потребує додаткової дослідницької уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Низка проблемних питань соціально-економічного розвитку громад в сучасних умовах невизначеності простежуються у наукових дослідженнях, зокрема Л. Беневської [14], В. Дементова [3], О. Димченка, В. Смачила, О. Рудаченка [4], А. Дуб [6], Т. Заяць, Т. Кравцової та В. Заяць [7], І. Лопушинського, Д. Філіппової і М. Плющ [9], О. Лук'яничіної, В. Дементова, Л. Парфентія [10], А. Максименко [15], О. Подзізей і Т. Коробчук [11], Д. Режко [13], І. Сторонянської [14; 15], Д. Сорокового [18], Н. Струк [16] та інших. У працях цих дослідників акцент зроблено на формуванні організаційно-економічного механізму розвитку територіальних громад в умовах економічної невизначеності [13]; механізмах забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні [9]; регіональних особливостях фінансової поведінки населення [14] та соціально-економічному потенціалі громад України в умовах ведення воєнних дій та місцевому оподаткуванні [7; 16]; стратегуванні повоєнного відновлення [7], антикризових інструментах відновлення і розвитку громад в воєнний та повоєнний час [11]; фінансовому забезпеченні відновлення конкурентоспроможності громад в Україні [11]; підтримці підприємництва як одного з дієвих інструментів відновлення в умовах воєнного стану [3; 4]; бюджетній стійкості територіальних громад України [18] та розбудові місцевих бюджетів [8] та ін. Зазначені наукові доробки виступають базисом для подальшого дослідження представленої проблематики.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є аналіз організаційної складової механізмів публічного управління соціально-економічним розвитком громад в умовах сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Конституції України (ч. 1 ст. 143) визначено, що «територіальні громади села, селища, міста безпосередньо або через створені ними органи місцевого самоврядування управляють майном, що є в комунальній власності; вирішують інші питання місцевого значення, віднесені законом до їх компетенції».

Відтак, повноваження територіальних громад першочергово впливають з Конституції і Законів

України «Про місцеве самоврядування», «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

У Законі України «Про місцеве самоврядування» зазначено, що місцеве самоврядування уключає власне територіальну громаду та органи місцевого самоврядування, й є правом територіальної громади, яким відповідно вона користується чи (або) ж самостійно здійснює місцеве самоврядування через органи самоорганізації населення. У відповідності з зазначеним, функції органів місцевого самоврядування визначаються повноваженнями, що наділені в аспекті реформи місцевого самоврядування й територіальної організації влади. Опрацьовуючи функції органів місцевого самоврядування варто засвідчити, що здійснюють їх у повному діапазоні та з відповідною якістю не всі. Стає очевидним той момент, що за таких обставин вимальовується проблематика щодо нерівності добробуту територіальних громад, що опосередковано діяльністю органів місцевого самоврядування. Тому окреслення сучасних напрямів й викликів ефективного публічного управління соціально-економічним розвитком громад набуває особливого значення та потребує уваги.

З огляду на позитивні моменти адміністративно-фінансової децентралізації, що покликана не лише наблизити послуги до безпосереднього дотримувача, але й активізувати потенціал місцевого соціального й економічного розвитку територіальних громад, варто сфокусувати увагу на недоліках, які можуть гальмувати означені процеси. Не дивлячись на той аспект, що у всьому світі існують неабиякі відмінності в ресурсах і можливостях, якими розпоряджаються органи місцевого, регіонального самоврядування, локальний контекст, зокрема, вказує на існуючі бар'єри, поміж яких слід виділити: локальні обмеження потенціалу, передусім такі як відсутність знань і навичок або відповідних інституцій розробляти й упроваджувати політику, ухвалювати рішення чи забезпечувати прозорість та підзвітність.

Впровадження принципів сталого соціально-економічного розвитку, одержання якісних публічних послуг, застосування сучасної інфраструктури, а також гарантування високого рівня добробуту кожного громадянина формують можливості щодо ефективного розвитку спроможної територіальної громади.

В сучасних умовах територіальні громади мають можливість скористатися потужним спектром відповідних інструментів розвитку, що апробовані в успішних економічно державах. Зарубіжний досвід їх використання із проектуванням на національні реалії посідає значний інтерес. Без осмисленого аналізу сучасного стану соціально-економічного розвитку громад вбачається неможливим вийти на обґрунтування механізмів практичного застосування засобів моніторингу.

В Україні в обставинах впровадження реформи децентралізації основна роль щодо управління

соціально-економічним розвитком територіальних громад відводиться місцевим органам самоврядування, що здійснюють координують діяльність всіх господарських структур (об'єктів соціальної інфраструктури), розв'язують питання, що стосуються розподілу бюджетних коштів, а також беруть участь в розробці й втіленні соціальних, виробничих проєктів. Саме до відання органів місцевого самоврядування відносяться можливості стосовно створення сприятливих обставин задля стимулювання соціально-економічних процесів територіальних громадах; застосування інвестиційного механізму, розвитку суб'єктів господарювання всіх форм власності; а також сприяння зростанню зайнятості населення (громадян) адміністративних утворень.

Наразі певним чином знижується управлінський контроль із одночасним удосконаленням моніторингу, аудиту, звітності, обміну інформацією і відповідальності [4].

Важливим аспектом раціональності вбачається налагодження достатнім чином скоординованих взаємодій між органами державної влади й місцевим самоврядуванням із врахуванням принципу субсидіарності. Надзвичайного значення це набуває в умовах режиму воєнного стану, тоді коли всі ланки владної ієрархії тяжіють природно до централізації управлінських рішень. Саме тому безсумнівною нині пріоритетом постає визначення першорядних завдань, що повинні покладатися на органи місцевого самоврядування регіонів та територіальних громад, для того, аби, з однієї сторони, забезпечити їхню максимальну ефективність щодо управління ресурсним потенціалом відповідних територій, із іншої — налагодити координацію діяльності всіх владних інституцій із ціллю своєчасного й оперативного забезпечення на часі нагальних потреб українського фронту й відновлення економіки [3].

Так, відповідно до звіту за результатами соціологічного дослідження (методом фокус-групових інтерв'ю) в територіальних громадах Львівської області щодо питання, якої саме підтримки очікують від держави та регіону органів місцевого самоврядування, були висловлені наступні думки:

- формування чіткої нормативної бази, усунення законодавчих колізій та внесення змін до деяких нормативно-правових актів;
- поглиблення децентралізації повноважень, а також розширення можливостей щодо регулювання податкового клімату в територіальній громаді;
- спрощення механізмів і здешевлення приєднання до інженерних мереж для бізнесу, яке надасть змогу залучити в територіальну громаду нові підприємства (зокрема великі);
- співфінансування великих інфраструктурних проєктів;
- розширення фінансування регіональних/державних програм та конкурсних проєктів, що спрямовані на розвиток територіальних громад, а також

- стимулювання підприємницької активності; при оцінюванні поданих проєктів (визначенні переможців) подолання корупційних схем; інформування про міжнародні проєкти та супровід з приводу подачі заявок, співфінансування проєктів для територіальних громад із низьким рівнем спроможності;
- включення територій громад західних областей до планів повоєнного відновлення національної економіки та розміщення стратегічних підприємств військово-промислового комплексу;
- підтримка фермерських господарств та дрібних селян;
- сприяння у налагодженні кооперації між сусідніми громадами, в рамках формування агломерації довкола обласного центру;
- вирішення житлового питання ВПО, їх реєстрації [7–8].

Таким чином, висловлені думки щодо питання підтримки громад, які чекають від держави й регіону, цілком є актуальними й доцільними не лише для Львівського, але й інших регіонів.

Можна стверджувати, що в умовах воєнного стану місцеве самоврядування в Україні цілком довело свою життєздатність. В переважній більшості регіонів органи місцевого самоврядування зберегли свою керованість та функціональність, а також спроможність здійснювати результативне управління на місцевому рівні в співпраці з державною владою у особі військової адміністрації (далі — ВА) й їх очільників.

Відповідно до моніторингу реформи місцевого самоврядування і територіальної організації влади станом на 1 липня 2024 року налічується 192 (+8) військові адміністрації утворені в територіальних громадах. 14 (+8) начальників військових адміністрацій не наділені повноваженнями, які передбачені ч. 2 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Щодо формування організаційної структури й штатного розпису будь-якого ОМС вважаються виключними повноваженнями й відповідальністю голови та відповідної ради самого органу місцевого самоврядування. Згідно з нормами Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» ухвалення структури виконавчих органів влади й загальної чисельності апарату ради, а також її виконавчих органів належить до компетенції голови й місцевої ради. Стосовно зазначених питань голова відповідної ради вносить пропозиції, що на пленарному засіданні затверджуються. Отже, органи місцевого самоврядування мають автономність та право ухвалювати штатний склад, зважаючи на своє власне бачення даного питання і наявних можливостей.

Надзвичайно важливо в умовах воєнного стану забезпечити оперативне, належне й безперервне виконання місцевих бюджетів, що забезпечить ефективний економічний розвиток органів територіальних громад. Діяльність місцевих органів державної влади й органів місцевого самоврядування, військо-

вих адміністрацій має направлятися на забезпечення дії Конституції України й законів України, здійснення відповідних заходів правового режиму воєнного стану й оборони, охорони прав, свобод й законних інтересів громадян, соціально-економічного розвитку, цивільного захисту та ін. Воєнний стан передбачає надання органам державної влади, військовим адміністраціям, військовому командуванню й органам місцевого самоврядування повноважень, потрібних задля відвернення загрози, забезпечення національної безпеки й відсічі збройної агресії [4–5].

Конкурентна перевага кожної територіальної громади міститься, першочергово, в використанні набору виняткових матеріальних і нематеріальних ресурсів та визначається публічно-управлінською спроможністю органів місцевого самоврядування стосовно їх ефективного комбінування задля утримання конкурентної позиції й її покращення. Водночас жоден з ресурсів й інструментів розвитку громад не є ні незамінним, ні унікальним. Саме тому організаційна діяльність органів місцевого самоврядування з приводу розвитку громад повинна бути направлена на досягнення оптимальної комбінації ресурсів й інструментів (засобів), що надає можливість перетворити конкурентну короткострокову перевагу на довгострокову й забезпечити константність процесу цілеспрямованого сталого розвитку громади.

Дослідження викликів та перспектив розвитку громад в сучасних умовах повномасштабної військової агресії засвідчило, що управління територіальними громадами вимагає індивідуального підходу враховуючи їх стан й особливості. У наукових дослідженнях пропонують розмежувати території за різними категоріями, зокрема:

- деокуповані території мають потенціал задля відновлення і розвитку після звільнення від окупації.

Вагомим є забезпечити їх стабільне функціонування й відновлення інфраструктури;

- тимчасово окуповані території зіштовхуються із серйозними соціальними й економічними проблемами. Необхідно розробити механізми щодо забезпечення допомоги й підтримки населення, відновлення економіки й інфраструктури після повної деокупації;
- території ведення активних бойових дій і прифронтові території вимагають посиленої уваги стосовно безпеки населення, а також ефективної координації гуманітарної допомоги, захисту прав людини;
- території, що віддалені від місць ведення бойових активних дій можуть бути тилловими зонами, однак вони також вимагають розвитку й підтримки задля забезпечення життєвих потреб населення;
- прикордонні території, які межують із державами ЄС, мають потенціал щодо розвитку міжнародного співробітництва, залучення інвестицій. Вагомим постає розвиток співпраці й забезпечувати безпеку на кордоні.

Найбільшою перепоною для впровадження стратегічно важливих змін в обставинах подолання воєнних викликів вважається відсутність в громад досвіду й дієвих інструментів управління ризиками. У поєднанні з практикою короткострокового стратегічного планування (близько 40% громад здійснюють планування тільки в межах 6–12 місяців) означена проблема досить ускладнює процес щодо пошуку ефективних механізмів вирішення проблем.

Здійснені в умовах сьогодення дослідження підтверджують нерівномірність впливу війни на розвиток територіальних громад. В залежності від наближення до лінії фронту вирізняють типи громад, що розміщені на рисунку 1.

Рис. 1. Типологізація територіальних громад України в умовах війни

Джерело: розробка автора

В аспекті соціально-економічного потенціалу розвитку територіальних громад на особливу увагу заслуговують громади змішаного типу, що складаються із міських, селищних і сільських спільнот. Всупереч поліпшення у таких громадах умов щодо розвитку приєднаних спільнот (першочергово на засадах кращої територіальної доступності соціальних та адміністративних послуг) нині зберігається висока ймовірність неповного представництва їхніх інтересів в управлінських структурах, яке може спровокувати зростання у громаді соціальної напруги. Ситуація буде погіршуватися в наслідок щорічного скорочення коштів, що спрямовує держава на вирівнювання соціально-економічних відмінностей між різними громадами. На протязі останніх років постійно скорочувались обсяги субвенцій із тим, щоб громади використовували максимально внутрішні резерви, залучали кошти благодійних організацій, приватних спонсорів і меценатів.

Поміж тим, в територіальних громадах змішаного типу концентруються відповідні ризики соціальної ексклюзії певних верств населення, що потрапили в надскладні життєві ситуації у зв'язку з різними обставинами (втрата роботи й доходів, тривалі хвороби або похилий вік). Істотне зростання чисельності місцевих мешканців та прибулих, що потребують допомоги й соціального захисту, вважається серйозним викликом в умовах воєнного стану для громади, коли ресурси цієї допомоги є досить обмеженими. За цих умов політика соціального захисту вразливих категорій населення повинна базуватися на новітніх інтегральних моделях, що спроможні об'єднати різні джерела надходження коштів, які необхідні для виконання соціальних зобов'язань в територіальних громадах. У цих громадах ситуація може бути істотно поліпшена на засадах активності місцевої влади й представників бізнесу, а також громадського активу.

Висновки та перспектив подальших досліджень. Повномасштабне вторгнення РФ до України обумовило присутність нових учасників процесу місцевого соціально-економічного розвитку в громадах — внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та релокованого бізнесу, що зумовило до нових форматів

взаємодії. В арсеналі органів місцевого самоврядування значний спектр інструментів місцевого економічного розвитку — фінансові, бюджетні, організаційні, інвестиційні, кредитні, донорські (грантові), соціальної підтримки, стимулювання зайнятості та інформаційні. Проте аналіз стратегічних документів вказує на те, що органи місцевого самоврядування для сприяння розвитку місцевої економіки використовують здебільшого обмежене коло інструментів місцевого економічного розвитку, зокрема промоція територіальної громади й її потенціалу; підтримка розвитку малого та середнього підприємств; сприяння розвитку об'єднань суб'єктів господарювання і фізичних осіб через підтримку створення сільськогосподарських кооперативів, кластерів та ін.; створення інституцій підтримки бізнесу. Інструменти фінансової та кредитної підтримки фактично не використовуються.

Нині можна простежити залежність місцевих бюджетів від цільових трансфертів з державного бюджету, що свідчить про недостатню автономність у розпорядженні коштами, які отримані від держави, оскільки субвенції мають цільовий характер. Субвенції не надають можливості громадам вільно використовувати ці кошти згідно своїх потреб. Ця ситуація ускладнює процес стратегічного планування та впровадження на місцевому рівні власних ініціатив. Одним із напрямів розв'язання цієї проблеми є удосконалення механізму місцевого фінансування, який сприятиме повній фінансовій самостійності органів місцевого самоврядування. Основою цього механізму має стати податкова реформа, яка передбачатиме розширення бази місцевих податків, зборів.

Специфіка функціонування громад полягає у формуванні їх фінансової самодостатності, яка виступає засадничою конкурентною перевагою в економічній системі й основою щодо забезпечення їх сталого розвитку. Отже, важливою умовою щодо забезпечення економічного розвитку та вирішення соціальних потреб територіальних громад є фінансова автономність місцевих органів влади та достатність фінансових ресурсів.

Література

1. Борщевський В., Матвеев Є., Куропась І., Микита О. Територіальні громади в умовах воєнного стану: як забезпечити ефективне управління в контексті пріоритетів повоєнного розвитку. *Громадський простір*. 29 квітня 2022 р. URL: <https://www.prostir.ua/?news=terytorialni-hromady-v-umovah-vojennoho-stanu-yak-zabezpechty-efektyvne-upravlinnya-v-konteksti-priorytetiv-povojennoho-rozvytku> (дата звернення: 10.09.2024).
2. Ващенко К. О. Політологія для вчителя. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнко. Київ : Вид. ім. М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.
3. Дементов В. О. Підтримка підприємництва як один із дієвих інструментів відновлення та розвитку громад в умовах воєнного стану. *Правова наука і державотворення в Україні у контексті інтеграційних процесів*. Суми, 2023. С. 254–256. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed261b07-34c8-4d6f-ba13-607c4c756367/content> (дата звернення: 09.09.2024).

4. Димченко О. В., Смачило В. В., Рудаченко О. О. Вплив підприємницької активності на розвиток територіальних громад харківського регіону під час війни. *Ефективна економіка*. 2024. № 1. <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.1.6>. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2852/2888> (дата звернення: 09.09.2024).
5. Дорожня карта впровадження заходів міжсекторного партнерства для інтеграції релокованого бізнесу в економічний простір приймаючих громад. АМЕР. Львів, 2024. 25 с.
6. Дуб А. Р. Економіка територіальних громад: тенденції в умовах війни та стратегування повоєнного відновлення. *Проблеми економіки*. 2023. № 4 (58). С. 105–111.
7. Заяць Т. А., Кравцова Т. Г., Заяць В. С. Соціально-економічний потенціал громад України в умовах ведення воєнних дій. *Ефективна економіка*. 2022. № 7. doi: 10.32702/2307-2105.2022.7.5. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/144/144> (дата звернення: 09.09.2024).
8. Коваль С. Л., Сидор І. П. Роль місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку територіальної громади в умовах війни та у післявоєнний період. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 6. С. 96–102.
9. Лопушинський П., Філіппова Д., Плющ М. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4(83). С. 154–160. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.4.22>.
10. Лук'янихіна О. А., Дементов В. О., Парфентій Л. А. Антикризові інструменти відновлення та розвитку громад у воєнний і повоєнний час. *Бізнес Інформ*. 2023. № 11. С. 61–69. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-11-61-69>.
11. Подзізей О. О., Коробчук Т. І. Фінансове забезпечення відновлення конкурентоспроможності територіальних громад в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2188/2115> (дата звернення: 09.09.2024).
12. Режко Д. С. Формування організаційно-економічного механізму розвитку територіальних громад в умовах економічної невизначеності. *Ефективна економіка*. 2024. № 8. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4513/4548> (дата звернення: 09.09.2024).
13. Семенець-Орлова, І. А. Актуальні стратегії подолання супротиву освітнім змінам. *Ефективність державного управління*. 2016. № 3. С. 60–75.
14. Сторонянська І. З., Бенювська Л. Я. Фінансова поведінка населення в умовах війни: регіональні особливості. *Економіка та право*. 2023. № 1. С. 71–83. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.071>.
15. Сторонянська І., Максименко А. Тенденції та ризики місцевого економічного розвитку в умовах війни: звіт за результатами соціологічного дослідження (методом фокус-групових інтерв'ю) у територіальних громадах Львівської області. Львів, 2022. 59 с.
16. Струк Н. П. Соціально-економічний розвиток територіальних громад і місцеве оподаткування: взаємозв'язок та взаємовплив. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. doi: 10.32702/2307-2105-2020.5.55; URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?or=1&z=7864> (дата звернення: 09.09.2024).
17. Ткачук А. Про територіальні підходи до реалізації державної регіональної політики (вимушені макрорегіони). USAID. Інститут Громадянського Суспільства. 14.03.2024. URL: <https://www.csi.org.ua/news/pro-terytorialni-pidhody-do-realizacziyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-polityky-vymusheni-makroregiony/> (дата звернення: 12.09.2024).
18. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і громад України в умовах нестабільності: погляд крізь призму поведінкової економіки : монографія / за ред. Возняк Г. В. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього» НАН України, 2023. 557 с.
19. Chorna O., Orlova I. S., Shyshliuk V., Pugachov M., Pugachov V. Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. *International Journal of Professional Business Review*. 2023. 8(5). 90 p.
20. Radchenko O., Kovach V., Semenets-Orlova I., Zaporozhets A. (Eds.). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature, 2023.
21. Shmalenko I., Yeftieni N., Semenets-Orlova I. Impact of social media influencers on public policy and political discourse. *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021)* (pp. 88–93). Atlantis Press, 2021.

References

1. Borshchevskiy, V., Matvieiev, Ye., Kuropas, I., & Mykyta, O. (2022, April 29). Terytorialni hromady v umovakh voiennoho stanu: yak zabezpechty efektyvne upravlinnia v konteksti priorytetiv povoiennoho rozvytku [Territorial communities under martial law: how to ensure effective management in the context of post-war development priorities]. *Hromadskyi prostir*. Retrieved from <https://www.prostir.ua/?news=terytorialni-hromady-v-umovah-voiennoho-stanu-yak-zabezpechty-efektyvne-upravlinnia-v-konteksti-priorytetiv-povoiennoho-rozvytku> [in Ukrainian].
2. Vashchenko, K. O. (2011). Politolohiia dlia vchytelia [Politicalology for teachers]. K. O. Vashchenko, V. O. Korniienko. Kyiv: Vyd. im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
3. Dementov, V. O. (2023). Pidtrymka pidpriemnytstva yak odyin iz diievykh instrumentiv vidnovlennia ta rozvytku hromad v umovakh voiennoho stanu [Support of entrepreneurship as one of the effective tools for the recovery and development of communities in the conditions of martial law]. *Pravova nauka i derzhavotvorennia v Ukraini u konteksti*

intehratsiynykh protsesiv. Sumy. Retrieved from <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ed261b07-34c8-4d6f-ba13-607c4c756367/content> [in Ukrainian].

4. Dymchenko, O. V., Smachylo, V. V., & Rudachenko, O. O. (2024). Vplyv pidpriemnytskoi aktyvnosti na rozvytok terytorialnykh hromad kharkivskoho rehionu pid chas viiny [The influence of entrepreneurial activity on the development of territorial communities of the Kharkiv region during the war]. *Efektivna ekonomika*, 1. Retrieved from <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/2852/2888>; <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.1.6> [in Ukrainian].

5. Dorozhnia karta vprovadzhennia zakhodiv mizhsektornoho partnerstva dlia intehratsii relokovanooho biznesu v ekonomichnyi prostir prymaiuchykh hromad [Roadmap for the implementation of intersectoral partnership measures for the integration of relocated businesses into the economic space of host communities]. (2024). AMER. Lviv [in Ukrainian].

6. Dub, A. R. (2023). Ekonomika terytorialnykh hromad: tendentsii v umovakh viiny ta stratehuvannia povoiennoho vidnovlennia [Economics of territorial communities: trends in war conditions and strategizing post-war recovery]. *Problemy ekonomiky*, 4 (58), 105–111 [in Ukrainian].

7. Zaiats, T. A., Kravtsova, T. H., & Zaiats, V. S. (2022). Sotsialno-ekonomichnyi potentsial hromad Ukrainy v umovakh vedennia voienynykh dii [Socio-economic potential of Ukrainian communities in the conditions of military operations]. *Efektivna ekonomika*, 7. Retrieved from <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/144/144>; <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2022.7.5> [in Ukrainian].

8. Koval, S. L., & Sydor, I. P. (2024). Rol mistsevykh biudzhativ u zabezpechenni sotsialno-ekonomichnoho rozvytku terytorialnoi hromady v umovakh viiny ta u pislivoiennyi period [The role of local budgets in ensuring the socio-economic development of the territorial community in the conditions of war and in the post-war period]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 6, 96–102 [in Ukrainian].

9. Lopushynskyi, P., Filippova, D., & Pliushch, M. (2022). Mekhanizmy zabezpechennia staloho rozvytku terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Mechanisms for ensuring the sustainable development of territorial communities in the conditions of decentralization of power in Ukraine]. *Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu*, 4(83), 154–160. <https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.4.22> [in Ukrainian].

10. Lukianychina, O. A., Dementov, V. O., & Parfentii, L. A. (2023). Antykrizovi instrumenty vidnovlennia ta rozvytku hromad u voiennyi i povoiennyi chas [Anti-crisis tools for community recovery and development in war and post-war times]. *Biznes Inform*, 11, 61–69. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-11-61-69> [in Ukrainian].

11. Podzizei, O. O., & Korobchuk, T. I. (2023). Finansove zabezpechennia vidnovlennia konkurentospromozhnosti terytorialnykh hromad v Ukraini [Financial support for restoring the competitiveness of territorial communities in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 48. Retrieved from <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2188/2115> [in Ukrainian].

12. Rezhko, D. S. (2024). Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu rozvytku terytorialnykh hromad v umovakh ekonomichnoi nevyznachenosti [Formation of the organizational and economic mechanism for the development of territorial communities in conditions of economic uncertainty]. *Efektivna ekonomika*, 8. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/4513/4548> [in Ukrainian].

13. Semenets-Orlova, I. A. (2016). Aktualni stratehii podolannia suprotivu osvitim zminam [Current strategies for overcoming resistance to educational change]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, (3), 60–75 [in Ukrainian].

14. Storonianska, I. Z., & Benovska, L. Ya. (2023). Finansova povedinka naselennia v umovakh viiny: rehionalni osoblyvosti [Financial behavior of the population in war conditions: regional features]. *Ekonomika ta pravo*, 1, 71–83. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2023.01.071> [in Ukrainian].

15. Storonianska, I., & Maksymenko, A. (2022). Tendentsii ta ryzyky mistsevoho ekonomichnoho rozvytku v umovakh viiny: zvit za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia (metodom fokus-hrupovykh interv'iu) u terytorialnykh hromadakh Lvivskoi oblasti [Trends and risks of local economic development in the conditions of war: a report based on the results of a sociological study (by the method of focus group interviews) in the territorial communities of the Lviv region]. Lviv [in Ukrainian].

16. Struk, N. P. (2020). Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok terytorialnykh hromad i mistseve opodatkovannia: vzaiemozviazok ta vzaiemovplyv [Socio-economic development of territorial communities and local taxation: relationship and mutual influence]. *Efektivna ekonomika*, 5. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=786>; <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.55> [in Ukrainian].

17. Tkachuk, A. (2024, March 14). Pro terytorialni pidkhody do realizatsii derzhavnoi rehionalnoi polityky (vymusheni makrorehiony) [On territorial approaches to the implementation of state regional policy (forced macro-regions)]. *USAID. Instytut Hromadianskoho Suspilstva*. Retrieved from <https://www.csi.org.ua/news/pro-terytorialni-pidhody-do-realizacziy-derzhavnoyi-regionalnoyi-polityky-vymusheni-makroregiony/> [in Ukrainian].

18. Vozniak, H. V. (Ed.) (2023). Finansovi determinanty ekonomichnoho zrostannia rehioniv i hromad Ukrainy v umovakh nestabilnosti: pohliad kriz pryzmu povedinkovo ekonomiky [Financial determinants of economic growth of regions and communities of Ukraine in conditions of instability: a view through the prism of behavioral economics]. Lviv: DU “Instytut rehionalnykh doslidzhen imeni M. I. Dolishnoho” NAN Ukrainy [in Ukrainian].

19. Chorna, O., Orlova, I. S., Shyshliuk, V., Pugachov, M., & Pugachov, V. (2023). Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. *International Journal of Professional Business Review*, 8(5), 90.
20. Radchenko, O., Kovach, V., Semenets-Orlova, I., & Zaporozhets, A. (Eds.). (2023). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature.
21. Shmalenko, I., Yeftieni, N., & Semenets-Orlova, I. (2021, December). Impact of social media influencers on public policy and political discourse. In International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021) (pp. 88–93). Atlantis Press.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2024

Барчук Володимир Олексійович*аспірант кафедри публічного управління та адміністрування
Полтавського державного аграрного університету***Barchuk Volodymyr***Graduate Student of the Department of Public Management and Administration
Poltava State Agrarian University*

ORCID: 0009-0000-3280-5784

DOI: 10.25313/2617-572X-2024-12-10560

РОЛЬ ДЕРЖАВИ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

THE ROLE OF THE STATE IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF ENTERPRISES

Анотація. Вступ. Трансформація економічних відносин відбувається під впливом багатьох чинників, серед яких найбільш помітними є конкуренція і державне регулювання. Позитивні впливи конкуренції, як от збільшення уваги до якості та різноманіття продукції, може нівелюватися такими її негативними проявами, як надмірне здешевлення виробництва товарів на шкоду якості, інформаційне маніпулювання, яке заважає споживачам зробити усвідомлений вибір, забруднення довкілля промисловими викидами, що змушує державу застосовувати все більш витончені заходи захисту прав споживачів і суспільних інтересів. Регуляторні заходи держави адміністративного, економічного, організаційного характеру закріплюються в законах, і їх порушення передбачає юридичну відповідальність підприємств, а отже і репутаційні втрати. Тому всередині компаній, у першу чергу, великих, на добровільній основі починають формуватися внутрішні правила, побудовані на етичних нормах та відповідальності підприємств за вплив їхньої діяльності на людей, довкілля і суспільні відносини. Таким чином держава детермінує формування умов для зближення інтересів бізнесу, влади і суспільства, що обумовлює виникнення наукового інтересу до процесу перетворення добровільності соціальної відповідальності в обов'язок і розвитку соціального підприємництва.

Метою статті є обґрунтування ролі держави у забезпеченні розвитку соціальної відповідальності підприємств та соціального підприємництва шляхом використання регуляторного механізму.

Матеріали і методи. В роботі над статтею були використані: нормативно-правові акти, що мали вплив на посилення соціальної відповідальності підприємств; аналітичні огляди вітчизняних та зарубіжних дослідників; наукові статті з питань взаємодії держави і бізнесу в процесі розвитку соціальної відповідальності. Були використані методи етимологічного аналізу – для пояснення значення термінів; компаративного аналізу – з метою виявлення спільного і відмінного в методах державного впливу на розвиток соціальної відповідальності підприємств в різних країнах, узагальнення – для обґрунтування концептуальних положень державної політики підтримки соціальної відповідальності підприємств.

Результати. Стаття вміщує результати наукового аналізу підходів до пояснення сутності поняття «соціальна відповідальність підприємств» та систематизацію причин, які викликали зміну підприємницької поведінки. Встановлено відмінності та схожості в заходах державної регуляторної політики, спрямованій на підтримку соціальної відповідальності підприємств. Обґрунтовано концептуальні положення використання державного регуляторного механізму, спрямованого на збалансування інтересів різних суспільних груп і держави в цілому. Встановлено, що регуляторна роль держави має суттєве значення для управління підприємствами, оскільки без належного впливу соціальна відповідальність, заснована на добровільній корекції бізнес-поведінки, може звужуватися.

Перспективи. Для подальших досліджень важливим є розмежування обов'язкової відповідальності бізнесу, встановленої законом, та добровільної відповідальності, яка саме і потребує державної підтримки для заохочення інших підприємств переорієнтовувати практику ведення бізнесу на принципи соціальної відповідальності.

Ключові слова: соціальна відповідальність, соціальне підприємництво, державна підтримка, регуляторна політика.

Summary. Introduction. The transformation of economic relations takes place under the influence of many factors, among which competition and state regulation are the most noticeable. The positive effects of competition, such as increased attention to the quality and variety of products, can be offset by such negative manifestations as excessive cheapening of the production of goods to the detriment of quality, information manipulation that interferes with consumers to make a conscious choice, pollution of the environment by industrial emissions, which forces the state to apply increasingly sophisticated measures to protect consumer rights and public interests. State regulatory measures of an administrative, economic, and organizational nature are enshrined in laws, and their violation involves legal liability of entrepreneurs, and therefore reputational losses. Therefore, within companies, primarily large ones, internal rules are being formed on a voluntary basis, based on ethical norms and the responsibility of entrepreneurs for the impact of their activities on people, the environment and social relations. In this way, the state determines the formation of conditions for the convergence of the interests of business, government and society, which causes the emergence of scientific interest in the process of turning voluntary social responsibility into an obligation and development of social entrepreneurship.

The purpose of the article is to substantiate the role of the state in ensuring the development of social responsibility and social entrepreneurship of enterprises through the use of a regulatory mechanism.

Materials and methods. In the work on the article, the following were used: regulatory and legal acts that had an impact on strengthening the social responsibility of enterprises; analytical reviews of domestic and foreign researchers; scientific articles on the interaction of the state and business in the process of developing social responsibility. Methods of etymological analysis were used – to explain the meaning of terms; comparative analysis – in order to identify common and different methods of state influence on the development of social responsibility of enterprises in different countries, generalization – to substantiate the conceptual provisions of the state policy of supporting social responsibility of enterprises.

The results. The article contains the results of a scientific analysis of approaches to explaining the essence of the concept of “social responsibility of enterprises” and systematization of the reasons that caused a change in entrepreneurial behavior. Differences and similarities in the measures of the state regulatory policy aimed at supporting the social responsibility of enterprises have been established. The conceptual provisions of the use of the state regulatory mechanism aimed at balancing the interests of various social groups and the state as a whole are substantiated. It has been established that the regulatory role of the state is of essential importance for the management of enterprises, since without proper influence, social responsibility based on voluntary correction of business behavior can be narrowed.

Discussion. For further research, it is important to distinguish between mandatory business responsibility established by law and voluntary responsibility, which is exactly what needs state support to encourage other enterprises to reorient their business practices to the principles of social responsibility.

Key words: social responsibility, social entrepreneurship, state support, regulatory policy.

Постановка проблеми. Тривалий час конкуренція економіка змушувала кожного суб'єкта ринкових відносин докладати значних зусиль для відстоювання власних інтересів. Спрямовуючи свої зусилля на максимізацію вигід, кожний суб'єкт намагався забезпечити для себе більше вигідне становище на ринку, не зважаючи на моральні аспекти діяльності, спрямованої на «знищення» конкурентів. Загострення ринкового протистояння викликало розвиток негативних суспільних процесів: зубожіння значної частини населення і економічне розшарування, концентрацію економічної (а з нею і політичної) влади в руках небагатьох капіталістів, безконтрольність використання природних ресурсів і забруднення довкілля. Тому держава взяла на себе роль регулятора, запроваджуючи законодавчі вимоги та обмеження, що мали слугувати збалансуванню інтересів різних соціальних груп [1]. Як відмітив М. Фрідман: «Панівною турботою в демократичних країнах став добробут, а не свобода» [2, с. 20], одночасно застерігаючи, що надмірний державний контроль може бути більш шкідливим, ніж необмежена свобода, приєднуючи таким чином свій голос до інших прихильників економічного лібералізму [3; 4; 5]. Відповідні зміни привели до появи бізнес-практик,

що базуються «на моральних принципах, дотриманні законодавства та повазі до громади, навколишнього середовища та інших людей» [6], які отримали назву корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Отже, формування державою умов для зближення інтересів бізнесу, влади і суспільства обумовлює необхідність дослідження процесу перетворення добровільності соціальної відповідальності підприємств в обов'язок та розвитку соціального підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу літературних джерел були залучені наукові роботи, які доцільно розділити на дві групи: роботи, автори яких досліджували вплив держави на формування КСВ, і роботи, спрямовані на вивчення феномену соціального підприємництва. До першої групи слід віднести фундаментальні твори Ф. Гаєка [4], Л. фон Мізеса [3], Г. А. Саймона [5] та М. Фрідмана [2], у яких автори, обстоюючи ліберальну концепцію, наполягали також і на дотриманні певних ціннісних установок, які мають формувати відповідальність власників бізнесу перед суспільством. Виникненню концепції соціальної відповідальності підприємств (для позначення якої будемо вживати загальноприйнятий в західній науковій літературі термін «корпоративна соціальна відповідальність» — КСВ), як і виникненню будь-якої

іншої соціальної інновації, маємо завдячувати окремим особистостям — бізнесменам, філантропам, евангелістам. Однією з вражаючих книг періоду становлення ідеї КСВ є твір Ендрю Карнегі «Евангеліє багатства», написаний у 1889 р. [7], де він пропонує витратити статки мільйонерів на кілька «найкращих цілей» — університети, бібліотеки, медичні установи, громадські парки тощо. Загалом же розробка концепції КСВ і сучасних дефініційних конструкцій починається з 50-х років минулого століття зусиллями таких учених, як Г. Боуен [8], Б. Селекман [9], Р. Карсон [10] та багатьох інших. Соціальне підприємництво є новою формою організації економічного життя, основу для якої заклало КСВ. Оскільки соціальне підприємництво є соціальною інновацією, яка викликає неабиякий дослідницький інтерес, можна знайти безліч робіт, присвячених відповідній тематиці, і опис яких займе багато місця і часу. Звернемо увагу лише на останні публікації вітчизняних авторів, які схильні вважати соціальним підприємництвом діяльність організацій, що керуючись бізнес-стратегіями для отримання доходу, використовують його в соціальних цілях [11; 12; 13; 14].

Зважаючи на те, що сучасний період відрізняється зростанням ролі держави у розвитку КСВ та соціального підприємництва, є потреба у дослідженні механізмів державного впливу на ці процеси.

Метою статті є обґрунтування ролі держави у забезпеченні розвитку соціальної відповідальності підприємств та соціального підприємництва шляхом використання регуляторного механізму.

Матеріали і методи. В роботі над статтею були використані: нормативно-правові акти, що мали вплив на посилення соціальної відповідальності підприємств; аналітичні огляди вітчизняних та зарубіжних дослідників; наукові статті з питань взаємодії держави і бізнесу в процесі розвитку соціальної відповідальності. Були використані методи етимологічного аналізу — для пояснення значення термінів; компаративного аналізу — з метою виявлення спільного і відмінного в методах державного впливу на темпоральний розвиток соціальної відповідальності, узагальнення — для обґрунтування концептуальних положень державної політики підтримки соціальної відповідальності підприємств і соціального підприємництва.

Виклад основного матеріалу. З середини ХХ століття і до нашого часу роль держави в економічному житті стає не просто помітною, а повсюдною і всеохоплюючою. Регуляторні механізми держави використовуються для забезпечення макроекономічної стабільності, контролю за цінами, якістю продукції та способами виробництва, зайнятістю і заробітними платами, підтримки конкуренції і захисту внутрішнього ринку. Держава накладає на підприємців додаткові зобов'язання щодо безпечності виробництва, зменшення промислового забруднення та підтримки соціально значущих інститутів, які примушують їх збільшувати витрати і втрачати певну частку при-

бутку. Тобто, значна частина соціальних функцій, які виконувалися державою, перекладаються на бізнес, що обумовлює виникнення низки понять, таких, як «соціальна відповідальність бізнесу» (СВБ), «соціальна відповідальність підприємства» (СВП), «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ), «соціальне підприємництво» (СП). І, якщо перші три з них, є ідентифікаторами ідентичних процесів (зростання відповідальності суб'єктів господарської діяльності за вплив їх дій на суспільство та довкілля), які торкаються різних аспектів виробничо-комерційної діяльності ринкових агентів, то термін «соціальне підприємництво» має відмінне значення (табл. 1). У найбільш загальному вигляді під соціальним підприємництвом розуміють діяльність суб'єкта господарювання, пріоритетом якої є досягнення соціальних результатів, а отримання прибутку має другорядне значення. На сьогоднішній день в науковій літературі відсутні чіткі та усталені дефініції усіх наведених вище понять, а в Україні також відсутня і законодавча база, що унормовує відповідну діяльність. Лише в останні роки, в рамках виконання плану набуття членства в ЄС, парламентом України було ратифіковано ряд документів міжнародного значення та прийняті окремі внутрішні нормативні акти.

А, до прикладу, в багатьох європейських країнах усе помітнішим є процес інституалізації соціального підприємництва, у рамках якого приймаються закони, якими закріплюється визначення поняття соціального підприємства, окреслені форми створення соціальних підприємств, встановлені критерії віднесення підприємств до категорії соціальних, що має важливе значення при встановленні пріоритетності суб'єктів, з якими органи виконавчої влади укладають угоди на здійснення закупівель за кошти державного бюджету (табл. 2).

Соціальне підприємництво в Україні починало своє становлення і продовжує розвиватися за підтримки і допомоги зарубіжних і міжнародних організацій, унаслідок чого формуються більш тісні, а головне, більш продуктивні стосунки між владою, організаціями громадянського суспільства та бізнесом. У 2011 р. Український фонд підтримки підприємництва та Британська Рада в Україні підписали Меморандум щодо співробітництва для реалізації проекту «Сприяння соціальному підприємництву» в Україні. Проект спрямований на:

- подолання бідності шляхом створення нових робочих місць та допомоги соціально незахищеним верствам населення;
- диверсифікацію джерел фінансування організацій для забезпечення їх сталого розвитку;
- сприяння імплементації стратегічних підходів суб'єктів бізнесу в діяльність соціально орієнтованих організацій з метою досягнення соціальних результатів та прибутків.

Не зважаючи на відсутність в Україні спеціального законодавства щодо соціальної відповідальності

Таблиця 1

**Найбільш поширені дефініції понять «корпоративна соціальна відповідальність» та
«соціальне підприємництво»**

Корпоративна соціальна відповідальність		Соціальне підприємництво	
визначення	джерело	визначення	джерело
Державний заклик до бізнесменів щодо самообмеження через невміння навести лад у власному господарстві і з природної людської схильності перекладати відповідальність на чужі плечі	М. Фрідман. Капіталізм і свобода [2, с. 140]	Застосування передових практик традиційного підприємництва для вирішення соціальних проблем та досягнення сталих соціальних змін	Смалъ В., Кокотъ В. Що слід знати про соціальне підприємництво [17, с. 4]
Добровільний внесок бізнесу в соціальну, економічну й екологічну сфери, які безпосередньо пов'язані з основною діяльністю, проте які виходять за рамки визначеного законом мінімуму	Г. Боуен. Соціальна відповідальність бізнесмена [8]	СП передбачає процес, за допомогою якого громадяни створюють або трансформують установи для вирішення таких соціальних проблем, як бідність, неграмотність, деградація довкілля, порушення прав людини, корупція, з метою покращення життя багатьох людей	Борнштейн Д., Девіс С. Соціальне підприємництво: що потрібно знати кожному? [18]
Система обов'язків корпорації, яка має такі складові: економічна (прибутковість); правова (законність); етична (моральність); філантропічна (доброчинність)	А. Керрол. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція дефініційної конструкції [15]	Інноваційна модель надання продуктів та послуг, спрямованих на задоволення базових потреб, що залишилися поза увагою політичних та економічних інститутів	Майр Дж., Марті І. Дослідження соціального підприємництва: джерело пояснень, прогнозів і задоволення [19]
Відповідальна поведінка суб'єктів господарської діяльності щодо впливу їх рішень і дій на суспільство, навколишнє природне середовище, яка сприяє сталому розвитку суспільства; враховує очікування суб'єктів господарської діяльності та суспільства; відповідає законодавству і міжнародним нормам поведінки.	Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року [16].	Пріоритетом діяльності СП є досягнення соціальних результатів, зокрема, у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, надання соціальних послуг та підтримки соціально вразливих груп населення.	Проект Закону України «Про соціальні підприємства» [20].

Таблиця 2

Законодавство про соціальні підприємства в окремих європейських країнах

Країна	Законодавчий акт	Основні положення
Італія	Disciplina delle cooperative sociali, 8 novembre 1991, n. 381 [21]	Зазначено, що метою соціальних кооперативів є досягнення загальних інтересів громади та соціальна інтеграція громадян шляхом управління соціальними, медичними та освітніми послугами; здійснення сільськогосподарської, промислової, комерційної діяльності та працевлаштування малозабезпечених верств населення
Греція	Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις, 30 Σεπτεμβρίου 2011, № 4019 [22]	Визначено, що соціальні кооперативи є інклюзивними підприємства, які стосуються інтеграції в економічне та соціальне життя осіб, що належать до вразливих груп населення. Мінімум 40% працівників цих підприємств обов'язково повинні належати до вразливих груп населення.
Польща	Ustawa o spółdzielniach socjalnych, 27 kwietnia 2006 r., Nr 94 poz. 651 [23]	Закон визначає правила створення, ведення бізнесу, злиття та ліквідації соціального кооперативу.
Велика Британія	Public Services (Social Value), Act 8th March 2012 [24]	Закон вимагає від державних органів влади уваги до економічного, соціального та екологічного добробуту населення на основі контрактів на державні послуги, а також встановлює інші, пов'язані цілі.

бізнесу та соціального підприємництва, в окремих нормативно-правових актах міститься ряд положень, спрямованих на стимулювання відповідної діяльності. Через реалізацію нормативно-правових положень у суспільній свідомості поступово формується розуміння того, що соціальне підприємництво і соціально відповідальний бізнес здатні викликати позитивні зміни в суспільстві. Наприклад, Полтавська асоціація бізнесу наголошує, що вона є бізнес-спільнотою підприємців, зорієнтованих на розвиток, відповідальність і творення.

Зважаючи на те, що Європейська Комісія виділяє чотири основні сфери, найбільш придатні для розвитку соціального підприємства (навчання людей з обмеженими можливостями; надання індивідуальних соціальних послуг; розвиток місцевостей, що розташовані в несприятливих районах; інші некомерційні сфери), є велика потреба у збільшенні державної допомоги соціальним підприємствам та їх підтримці. На підставі аналізу нормативно-правових актів систематизовані основні види дер-

жавної підтримки соціально відповідального підприємництва в Україні, представлені в табл. 3.

Можна помітити, що спрямованість державної підтримки соціально відповідального підприємництва на забезпечення інклюзивності в сфері зайнятості, значною мірою обумовлені швидкими та болісними змінами соціально-економічних умов життя населення, викликаними військовою агресією Росії. Зрозуміло, що високий рівень безробіття, викликаний війною, необхідність поглиблення соціалізації ветеранів і людей з інвалідністю, екологічні загрози — ці та інші проблеми потребують нестандартних рішень з огляду на військове спрямування бюджету, а отже, роль соціальних підприємств буде лише зростати. Зважаючи на це державою, перш за все, мають бути розроблені критерії віднесення підприємств до категорії соціальних. За прикладом інших країн [25] можна запропонувати такі критерії, за якими підприємства можуть бути віднесені до соціальних:

– місія: розв'язання соціальних проблем;

Таблиця 3

Основні види державної підтримки соціально відповідального підприємництва в Україні

Нормативно-правовий документ	Вид підтримки
Про затвердження Порядку надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.02.2023 № 124	1. Надання компенсації фактичних витрат роботодавця у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; 2. Надання компенсації у розмірі 50% фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати; 3. Надання компенсації у розмірі 50% мінімальної заробітної плати
Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2015 № 696	Надання роботодавцям компенсацій на оплату праці за працевлаштування зареєстрованих безробітних із числа внутрішньо переміщених осіб
Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 331	Надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні
Про затвердження Порядку надання допомоги по частковому безробіттю: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 702	Надання допомоги по частковому безробіттю у зв'язку із зупиненням (скороченням) виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг) з причин: економічного, технологічного характеру, виникнення надзвичайної ситуації, введення надзвичайного або воєнного стану, встановлення карантину
Про затвердження Порядку професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2023 № 264	Організація професійного навчання зареєстрованих безробітних на замовлення роботодавців, зокрема, і соціальних підприємців
Деякі питання надання грантів бізнесу: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 738	Надання мікрогрантів за програмою «Власна справа» — від 50 до 250 тисяч гривень. Основною вимогою отримання коштів є створення нових робочих місць.
Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 і від 12 жовтня 2022 р. № 1156: Постанова Кабінету Міністрів України № 286 (30.03.2023).	надання безповоротних грантів у рамках проекту «Робота, яка включатиме окремі напрями для ветеранського бізнесу.

- підприємницька діяльність забезпечує не менше 50% доходу;
- не менше 50% загального доходу витрачається на підтримку соціальних, екологічних чи культурних заходів;
- отримують не більше 50% доходу від благодійної та грантової діяльності.

Накладаючи обмеження на соціальні підприємства щодо використання прибутку, держава разом із цим, може запровадити в межах політики підтримки податкові пільги або повністю звільнити такі підприємства від сплати податку на прибуток. Дуже важливим аспектом бюджетної підтримки соціальних підприємств може стати надання переваг, при розміщенні державного замовлення на постачання товарів і послуг, тим суб'єктам господарювання, які мають своєю метою підвищення загального добробуту. Звичайно, потребують врегулювання юридичні аспекти соціального підприємництва, оскільки на сьогодні відсутнє законодавче визначення даного поняття.

Висновки. Соціальне підприємництво в Україні, як і в багатьох інших країнах, розвивається на

основі корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Беручи на себе розв'язання багатьох соціальних проблем, які держава не може ефективно подолати, соціальні підприємства відмовляються від споживацького підходу до використання прибутку, але водночас при цьому розраховують на підтримку держави. На сьогоднішній день в Україні відсутня законодавча база, що унормовує діяльність соціальних підприємств, а отже і не пропонує чітких та усталених дефініцій понять, що стосуються соціального підприємництва. Однак, підписані Україною міжнародні зобов'язання щодо сприяння соціальному підприємництву, обумовлюють посилення державної підтримки відповідних підприємств. Для цього необхідно встановити критерії віднесення підприємств до категорії соціальних; збалансувати питання розподілу прибутків та оподаткування; забезпечити першочерговість доступу соціальних підприємств до державних замовлень.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення механізму оподаткування соціальних підприємств.

Література

1. Nurhaedah N., Marif M., Ramadhani R., Jasmariar. Functions of the State in the Implementation of Social Responsibility by State-Owned Enterprises. URL: <https://www.atlantispress.com/article/125996804.pdf> (дата звернення: 03.12.2024).
2. Фрідман М., Фрідман Р. Капіталізм і свобода; пер. з англ. Н. Рогачевська. К. : Наш формат, 2017. 216 с.
3. Mises Ludwig von. Human Action: A Treatise on Economics, vol. 1. The Online Library of Liberty: Project of Liberty Fund, 1996. 249 p. URL: https://oll-resources.s3-us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/1893/Mises_3843-01_EBk_v6.0.pdf (дата звернення: 03.12.2024).
4. Гаєк Ф. Шлях до рабства. К. : Наш формат, 2022. 208 с.
5. Саймон Г.А. Адміністративна поведінка: дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції; пер. з англ. Вид. перероб. і доповн. К. : АртЕк, 2001. 392 с.
6. Mandevere M. Corporate social responsibility in state-owned enterprises: Zimbabwe Revenue Authority, *Africa's Public Service Delivery and Performance Review*. 2024. Том 12, № 1. URL: <https://apsdpr.org/index.php/apsdpr/article/view/754/1640#18> (дата звернення: 03.12.2024).
7. Carnegie A. The Gospel of Wealth. New York: Carnegie Corporation, 2017. 48 p. URL: https://media.carnegie.org/filer_public/0a/e1/0ae166c5-fca3-4adf-82a7-74c0534cd8de/gospel_of_wealth_2017.pdf?_gl=1*i17am6*_gcl_au*MjA2MjM0NDcxNy4xNzZmZQwMTg0 (дата звернення: 04.12.2024).
8. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. URL: https://books.google.com.ua/books?id=ALIPAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 04.12.2024).
9. Selekmán B. M. A Moral Philosophy for Management. University of California: McGraw-Hill, 1959. 219 p.
10. Carson R. Silent Spring. URL: https://library.uniteddiversity.coop/More_Books_and_Reports/Silent_Spring-Rachel_Carson-1962.pdf (дата звернення: 04.12.2024).
11. Баюра Д. О. Корпоративна соціальна відповідальність у системі корпоративного управління. *Україна: аспекти праці*. 2009. № 1. С. 21–25.
12. Біла І. С., Шевченко О. О. Соціальне підприємництво — сучасний тренд економічного розвитку. *Наукові записки НАУКМА. Економічні науки*. 2021. Т. 6. Вип. 1. С. 28–33.
13. Косович Б. Соціальне підприємництво в Україні: актуальні питання становлення. *Економіка та держава*. 2020. № 3. С. 77–81.
14. Сабєцька Т. Економічний зміст та історія розвитку соціального підприємництва. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-44>.
15. Carroll A. B. Corporate social responsibility: Evolution of definitional construct. *Business and Society*. 1999. Vol. 38, Iss. 3. P. 268–295.

16. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 66-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.12.2024).
17. Смалъ В., Кокотъ В. Що слід знати про соціальне підприємництво: посіб. К. : Проект «Проміс», 2017. 58 с.
18. Bornstein D., Davis S. Social Entrepreneurship: What Everyone Needs to Know? Oxford University Press. Kindle Edition, 2010. 141 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=nuyQCwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 09.12.2024).
19. Mair J., Mapri I. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 2006. Vol. 41. P. 36–44.
20. Про соціальні підприємства: Проект Закону України від 07.02.2019 № 2679-VIII (відкликаний). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903 (дата звернення: 09.12.2024).
21. Disciplina delle cooperative sociali: Legge 8 novembre 1991, n. 381. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ita162602.pdf> (дата звернення: 11.12.2024).
22. Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις: νόμος 30 Σεπτεμβρίου 2011, № 4019. URL: <https://www.nomikosodigos.info/guide/legislation/638-koinoniki-oikonomia-kai-koinoniki-epiheirimatikotita-kai-loipes-diataxeis> (дата звернення: 11.12.2024).
23. O spółdzielniach socjalnych: Ustawa 27 kwietnia 2006 r., Nr 94 poz. 651. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20060940651/U/D20060651Lj.pdf> (дата звернення: 11.12.2024).
24. Public Services (Social Value): Act 8th March 2012. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/3/enacted> (дата звернення: 11.12.2024).
25. Велика Британія та Німеччина: як соціальне підприємництво працює за кордоном. URL: <https://www.village.com.ua/village/business/sotsialne-pidpriemnytstvo/350907-social-business-2> (дата звернення: 16.12.2024).

References

1. Nurhaedah N., Marif M., Ramadhani R., Jasmariar. Functions of the State in the Implementation of Social Responsibility by State-Owned Enterprises. URL: <https://www.atlantis-press.com/article/125996804.pdf>.
2. Fridman M., Fridman R. Kapitalizm i svoboda; per. z anhl. N. Rohachevska. K.: Nash format, 2017. 216 s. [in Ukrainian].
3. Mises Ludwig von. Human Action: A Treatise on Economics, vol. 1. The Online Library of Liberty: Project of Liberty Fund, 1996. 249 r. URL: https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/1893/Mises_3843-01_EBk_v6.0.pdf.
4. Haiek F. Shliakh do rabstva. K.: Nash format, 2022. 208 s. [in Ukrainian].
5. Saimon H. A. Administratyvna povedinka: doslidzhennia protsesiv pryiniattia rishen v orhanizatsiiakh, shcho vykonuiut administratyvni funksi; per. z anhl. Vyd. pererob. i dopovn. K.: ArtEk, 2001. 392 s. [in Ukrainian].
6. Mandevere M. Corporate social responsibility in state-owned enterprises: Zimbabwe Revenue Authority, Africas Public Service Delivery and Performance Review. 2024. Tom 12. № 1. URL: <https://apsdpr.org/index.php/apsdpr/article/view/754/1640#18>.
7. Carnegie A. The Gospel of Wealth. New York: Carnegie Corporation, 2017. 48 r. URL: https://media.carnegie.org/filer_public/0a/e1/0ae166c5-fca3-4adf-82a7-74c0534cd8de/gospel_of_wealth_2017.pdf?_gl=1*i17am6*_gcl_au*MjA2MjM0NDcxNy4xNzMzMzQwMTg0.
8. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. URL: https://books.google.com.ua/books?id=ALIPAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.
9. Selekman B. M. A Moral Philosophy for Management. University of California: McGraw-Hill, 1959. 219 r.
10. Carson R. Silent Spring. URL: https://library.uniteddiversity.coop/More_Books_and_Reports/Silent_Spring-Rachel_Carson-1962.pdf.
11. Baiura D. O. Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist u systemi korporatyvnoho upravlinnia. *Ukraina: aspekty pratsi*. 2009. № 1. S. 21–25 [in Ukrainian].
12. Bila I. S., Shevchenko O. O. Sotsialne pidpriemnytstvo — suchasnyi trend ekonomichnoho rozvytku. *Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky*. 2021. T. 6, Vyp. 1. S. 28–33 [in Ukrainian].
13. Kosovych B. Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini: aktualni pytannia stanovlennia. *Ekonomika ta derzhava*. 2020. № 3. S. 77–81 [in Ukrainian].
14. Sabetska, T. Ekonomichniy zmist ta istoriia rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. № 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-44> [in Ukrainian].
15. Carroll A. B. Corporate social responsibility: Evolution of definitional construct. *Business and Society*. 1999. Vol. 38. Iss. 3. P. 268–295.
16. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi spryannia rozvytku sotsialno vidpovidalnoho biznesu v Ukraini na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.01.2020 № 66-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

17. Smal V., Kokot V. Shcho slid znaty pro sotsialne pidpriemnytstvo: posib. K.: Proekt "Promis", 2017. 58 s. [in Ukrainian].
18. Bornstein D., Davis S. Social Entrepreneurship: What Everyone Needs to Know? Oxford University Press. Kindle Edition, 2010. 141 r. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=nujQCwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.
19. Mair J., Marti I. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 2006. Vol. 41. S. 36–44.
20. Pro sotsialni pidpriemstva: Proekt Zakonu Ukrainy vid 07.02.2019 № 2679-VIII (vidklykanyi). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903 [in Ukrainian].
21. Disciplina delle cooperative sociali: Legge 8 novembre 1991, n. 381. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ita162602.pdf>.
22. Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις: νόμος 30 Σεπτεμβρίου 2011, № 4019. URL: <https://www.nomikosodigos.info/guide/legislation/638-koinoniki-oikonomia-kai-koinoniki-epiheirimatikotita-kai-loipes-diataxeis>.
23. O spółdzielniach socjalnych: Ustawa 27 kwietnia 2006 r., Nr 94 poz. 651. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20060940651/U/D20060651Lj.pdf> (data zvernennia 11.12.2024).
24. Public Services (Social Value): Act 8th March 2012. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/3/enacted>.
25. Velyka Brytaniia ta Nimechchyna: yak sotsialne pidpriemnytstvo pratsiuie za kordonom. URL: <https://www.village.com.ua/village/business/sotsialne-pidpriemnytstvo/350907-social-business-2> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 17.12.2024

Птахіна Ольга Миколаївна

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри публічної служби й управління навчальними закладами
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»*

Ptakhina Olga

*PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Public Service and
Management of Educational and Social Institutions
Luhansk Taras Shevchenko National University
ORCID: 0000-0002-9672-4593*

DOI: 10.25313/2617-572X-2024-12-10515

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ І ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

IMPLEMENTATION OF STATE SOCIAL AND HUMANITARIAN POLITICS OF UKRAINE IN THE TIME OF WAR

Анотація. Вступ. У статті розглянуто напрями реалізації соціальної і гуманітарної державної політики в умовах воєнного стану. Нинішня ситуація, пов'язана з військовою агресією Росії в Україні, безпрецедентно посилює проблематику гуманітарних питань та соціальної підтримки населення в умовах воєнного часу.

Мета. Метою статті є аналіз реалізації соціальної і гуманітарної державної політики України в умовах війни.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правові акти, які забезпечують реалізацію соціальної та гуманітарної політики України; 2) праці вітчизняних авторів, які досліджують проблеми щодо соціальної і гуманітарної політики в сучасний період.

В процесі здійснення дослідження було використано наступні наукові методи: теоретичного узагальнення та групування (для характеристики складових соціальної і гуманітарної політики України); формалізації, аналізу та синтезу (для аналізу напрямів соціальної і гуманітарної державної політики України в умовах війни); логічного узагальнення результатів (формулювання висновків).

Результати. З'ясовано основні напрями соціальної і гуманітарної державної політики в умовах війни, визначено, що вона повинна враховувати сучасні проблеми та своєчасно реагувати на виклики. Воєнні дії з боку країни агресора спричинили в Україні виникнення проблем економічного та гуманітарних характеру, створило масштабне знищення інфраструктури, смерть і каліцтва десятків тисяч людей. Викладено ключові підходи щодо розуміння сутності соціальної і гуманітарної державної політики України. Визначено, що державна соціальна та гуманітарна політика передбачає дії щодо підтримання рівня життя населення.

Перспективи. Встановлено, що гуманітарна політика спирається на направлену на реалізацію державних програм, соціальна політика направлена на підтримку рівня життя населення. Визначено основні напрями, які необхідно реалізовувати у державній соціальній та гуманітарній політиці для забезпечення зменшення соціальної нерівності в суспільстві та зростання безпеки працездатного населення.

Ключові слова: державна політика, соціальна політика, гуманітарна політика.

Summary. Introduction. The article examines the directions of implementation of social and humanitarian state politics under martial law. The current situation related to Russia's military aggression in Ukraine has unprecedentedly intensified the problem of humanitarian issues and social support for the population in wartime.

Purpose. The aim of the article is to analyze the implementation of Ukraine's social and humanitarian state politics in the context of war.

Materials and methods. The materials of the study are: 1) legal acts that ensure the implementation of social and humanitarian politics of Ukraine and official sources; 2) works of domestic authors who study problems of social and humanitarian policy in the modern period.

In the process of research, the following scientific methods were used: theoretical generalization and grouping (to characterize the components of the social and humanitarian state politics of Ukraine); formalization, analysis and synthesis (to analyse the directions of the social and humanitarian state policy of Ukraine in the conditions of war); logical generalization of the results (formulation of conclusions).

Results. The author identifies the main directions of social and humanitarian state politics in the context of war, determines that it should take into account current problems and respond to challenges in a timely manner. The military actions of the aggressor country have caused economic and humanitarian problems in Ukraine, created large-scale destruction of infrastructure, death and injury of tens of thousands of people. The author outlines the key approaches to understanding the essence of social and humanitarian state politics of Ukraine. It is determined that the State social and humanitarian politics involves actions to maintain the standard of living of the population

Discussion. It is noted that humanitarian politics is based on the implementation of state programs, while social politics is aimed at maintaining the standard of living of the population. The main directions to be implemented in the state social and humanitarian politics to ensure the reduction of social inequality in society and increase the security of the working population are identified.

Key words: state politics, social politics, humanitarian politics.

Постановка проблеми. 2022 рік приніс Україні величезні виклики через повномасштабне вторгнення Росії, наслідком якого стали людські жертви, економічний занепад та величезні збитки, це завдало Україні суттєвих економічних і гуманітарних збитків, що загостило фінансове навантаження на бюджет. Соціальна і гуманітарна політика відіграє доволі важливу роль у процесі суспільної життєдіяльності та системі національної економіки загалом. Держава повинна віднаходити оптимальні шляхи та основні напрями соціальної та гуманітарної політики в Україні. Враховуючи завдання російською агресією втрати (економічні, матеріальні, людські та інші), постають питання щодо збереження та посилення соціальних інститутів, захист прав та свобод людини, зростання впливу громадянського суспільства та соціального партнерства, необхідність перегляду гуманітарних підходів до розвитку суспільства та першочергових потреб особистості. Отже саме зараз соціальна і гуманітарна політика держави набула виняткової актуальності, оскільки від ефективності її реалізації залежить не лише стабільність суспільного розвитку, але й стан національної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідженні гуманітарної та соціальної політики України зроблено вітчизняними дослідниками. Колектив авторів Тищенко Ю. А., Каплан Ю. Б., Михайлова О. Ю., Валевський О. Л. та ін. розглядали виклики та перспективи гуманітарної політики в Україні [2]. Мойсіяха А. В. своє дослідження присвятив розгляду основних напрямів реалізації державної політики в гуманітарній та соціальних сферах у післявоєнній ситуації в Україні [4]. Сергієнко Л. В. у своїй роботі досліджує основні складові гуманітарної політики України [7]. О. В. Безпаленко досліджує основні вектори соціальної політики для України в умовах викликів війни [1]. Пищуліна О., Юрчишин В., Маркевич К., Міщенко М., Добровольський Д. у своїй колективній праці розгляда-

ють соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства [5]. Враховуючи актуальність даного питання в умовах воєнного стану актуальним є аналіз реалізації гуманітарної та соціальної політики держави.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз реалізації соціальної і гуманітарної державної політики України в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Метою соціально-гуманітарної політики є створення сприятливих передумов для організації та ефективного розвитку суспільних відносин, самореалізації творчих здібностей, а також задоволення суспільних потреб. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну стало викликом для всіх сфер — не винятком стала гуманітарна і соціальна, яка опікується вразливими, мало захищеними та незахищеними категоріями населення. З кожним днем російської агресії все більше зростає кількість громадян, які потребують від держави різного роду соціальної та гуманітарної допомоги.

Гуманітарна політика держави це система, що регулює діяльність суб'єктів з метою забезпечення оптимального стану гуманітарної сфери суспільної діяльності, соціального життя та відносин, спираючись на принципи, встановлюючи цілі, використовуючи механізми та заходи, які створюють умови для соціального та гуманітарного суспільного розвитку, соціальної та інтелектуальної безпеки суспільства та особистості, реалізацію потреб соціального характеру, формування, збагачення та самореалізацію творчого потенціалу особи, цільова орієнтація освіти, науки, культури тощо [73]. На даний час Уряд України докладає чимало зусиль для вирішення проблем в соціальній та гуманітарній сферах. Уряд зосередився, за підтримки міжнародних партнерів, на критично важливих соціальних видатках для подолання кризи та боротьби зі зростанням бідності. Воєнні дії на території нашої держави на сьогоднішній день

вже заподіяли величезних втрат серед населення, а також спричинили зростання кількості поранених та скалічених не тільки військовослужбовців, але й цивільних людей. За результатами оперативного зведення Управління ООН з координації гуманітарних питань (UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs) тільки у період з січня по березень 2024 року 14,6 млн. людей сьогодні потребують гуманітарної допомоги, 3,7 млн. є внутрішньо переміщеними особами (рис. 1).

За три квартали 2024 року гуманітарні організації надали принаймні одну форму допомоги 7,2 мільйона людей по всій Україні, включно з екстреною підтримкою після ударів та обстрілів. Майже 60% з них становили жінки та дівчинки, 35% — люди літнього віку, майже 20% — діти та 12% — люди з інвалідністю. За дев'ять місяців гуманітарні організації надали підтримку 1,7 мільйона внутрішньо переміщених осіб та 1,1 мільйона людей, які повернулися додому після переміщення. Близько 5,8 мільйона людей, особливо у прифронтових районах, отримали послуги водопостачання, санітарії та гігієни, а 3 мільйони — продовольчу допомогу й засоби до існування. 2 мільйони людей отримали медичну допомогу. Гуманітарні організації нада-

ли 1,3 мільйона людей матеріали для екстреного ремонту та предмети домашнього вжитку. Сьогодні понад 600 організацій працюють в рамках системи координації гуманітарної допомоги в Україні. Вони також забезпечили консультування, правову допомогу і підтримку, а також послуги у сфері захисту дітей для такої ж кількості дітей та їхніх опікунів. Близько 1,2 мільйона людей отримали допомогу завдяки заходам протимінної діяльності, зокрема інформуванню і навчанню. Близько 700 000 людей отримали багатоцільову грошову допомогу, а 600 000 дітей і вчителів отримали підтримку для продовження освіти [9].

Основними напрямками допомоги пов'язані з утриманням рівня якості життя, гарантуванням допомоги, пенсійним забезпеченням, організацією діяльності сфери культури, охорони здоров'я, освіти тощо. Основними донорами щодо фінансування допомоги Україні стали такі країни, як США, країни ЄС, Японія, Норвегія, Данія, Швейцарія (рис. 2) [9].

Соціальна політика України продовжує врівноважувати фінансові обмеження та підтримку населення, постраждалого від війни, фокусуючись на наявних програмах соціального захисту та допомозі, яка залежить від доходів. Одне з головних завдань Мі-

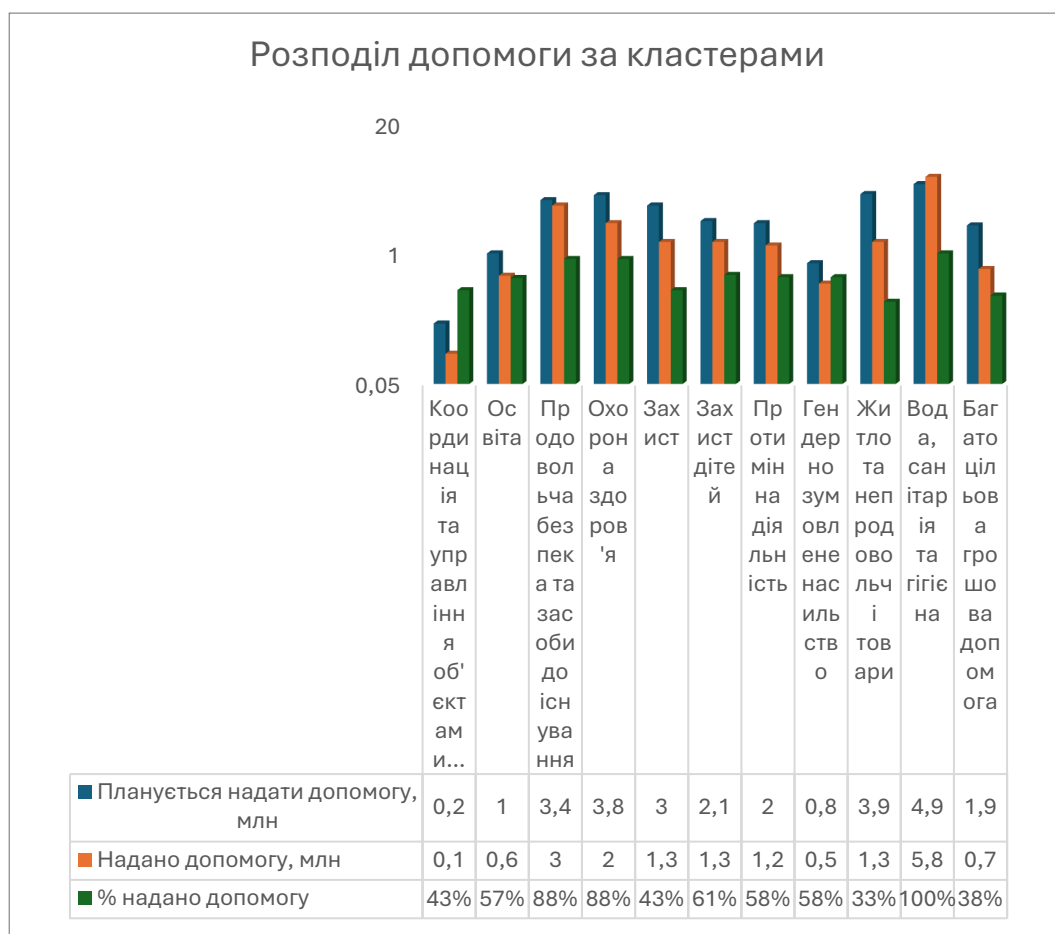

Рис. 1. Розподіл допомоги

Джерело: узагальнено авторами на основі [9]

ністерства соціальної політики та сфери соціального захисту — забезпечити наших громадян своєчасною, доступною, якісною підтримкою, побудувати систему надання соціальних послуг та здійснення соціальної роботи, наближену до кращих європейських практик. Сутність соціальних послуг полягає в тому, що вони надаються людям, які опинились у біді і не можуть самостійно з цим впоратись. Надання соціальних послуг регулюється Законом України «Про соціальні послуги», яким встановлено, що надання соціальних послуг здійснюється шляхом ведення випадку, що включає низку етапів (аналіз заяви, оцінювання потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу заявника, прийняття рішення, розроблення індивідуального плану, укладення договору, виконання договору, здійснення моніторингу) і по часу займає до 10 робочих днів. Сьогодні кожен день, кожна година може бути вирішальною для життя і здоров'я людини. Слід зазначити, що Уряд країни а докладає чимало зусиль над вирішенням проблем в соціальній та гуманітарній сферах. Так на державному рівні розроблено програму релокації підприємств та працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, яка передбачає державну допомогу у цьому напрямку; розроблено програму підтримки внутрішньо переміщених осіб; були внесені зміни щодо отримання соціальної допомоги.

Прикладом є наказ Міністерства соціальної політики від 18.04.2022 № 135 «Про затвердження форми акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово)». За механізмом екстрено (кризово) можуть надаватись різні соціальні послуги — догляд вдома та стаціонарний догляд, надан-

ня притулку, консультування, соціальний супровід сімей з дітьми, натуральна допомога та інші [6]. Водночас Президентом України Володимиром Зеленським 26 квітня 2022 року було підписано прийнятий Верховною Радою України 14 квітня 2022 року Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях». Прийнятим законом були внесені зміни до законів України «Про соціальні послуги», «Про правовий режим воєнного стану», затверджено «Порядок надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні», який визначає механізм надання гуманітарної та іншої допомоги цивільному населенню в умовах воєнного стану в Україні за рахунок коштів, що надійшли та інше.

Організуючи роботу з надання соціальних послуг в умовах воєнного стану, Міністерство соціальної політики рекомендувало місцевим органам влади працювати за механізмом надання соціальних послуг екстрено (кризово), особливо це стосується громадян, які перебувають на територіях ведення бойових дій та внутрішньо переміщених осіб. Система соціального захисту населення України має досить розгалужену регіональну структуру соціальних закладів та установ, які надають всі соціальні послуги та супроводу населенню. До регіональної структури соціального захисту відносяться обласні Департаменти соціального захисту населення, обласні та районні Управління соціального захисту. Останні роки в діяльність Управлінь соціального захисту населення по всій країні впроваджено ряд

Рис. 2. Обсяг фінансової допомоги
Джерело: узагальнено авторами на основі [9]

е-сервісів, які на даний час успішно функціонують, реорганізується робота з застарілих програм для призначення всіх видів допомог до Єдиної інформаційної системи соціальної сфери.

Варто зазначити, що попри активні військові дії в Україні безперервно виплачуються усі види соціальної допомоги, оскільки законодавством передбачена їх виплата продовж дії воєнного стану в країні і 1 місяця після оголошення закінчення війни. Це, насамперед, такі види соціальної допомоги: допомога малозабезпеченим сім'ям; допомоги на дітей одиноким матерям; допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; допомоги на дітей, хворих на тяжкі хвороби, яким не встановлено інвалідність; щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю І чи II групи внаслідок психічного розладу; тимчасової державної допомоги дітям, батьки, яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме; щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг; тимчасової державної соціальної допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату.

Так у жовтні 2020 року Урядом України схвалено Стратегією цифрової трансформації соціальної сфери, яка передбачала створення Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС). Ця система надає можливість кожному громадянину, який потребує соціальної підтримки, швидко отримати будь-який вид допомоги через фронт-офіс у територіальній громаді та центрі надання адміністративних послуг, або через електронні сервіси Порталу «Дія». Навесні 2022 року для внутрішньо переміщених осіб для зменшення черг в регіональних управліннях соціального захисту населення та центрах надання адміністративних послуг реалізували можливість оформити заяву на допомогу для внутрішньо переміщених осіб через застосунок Дія. Це було запроваджено в найкоротші терміни для зняття соціальної напруги та пришвидшення надання допомоги. Впроваджена єдина інформаційна система постійно модернізується, так в 2024 році в неї буде інтегровано ще понад 10 видів соціальних допомог та доопрацьовано підсистеми, а найближчими роками до системи увійдуть всі види соціальних виплат — від пенсій та субсидій до виплат по малозабезпеченості і допомоги по безробіттю. До неї також будуть включені всі 125 адміністративних послуг соціального характеру, які сьогодні передбачені чинним законодавством.

Повномасштабна війна в Україні триває, а кількість українців, що змушені через неї покинути свої домівки, на жаль, збільшується. Тому робота

таких сервісів особливо актуальна, скориставшись ними, можна отримати необхідні послуги у декілька кліків. Події в Україні, що розпочалися 24 лютого 2022 року, спричинили різку переоцінку матеріальних і духовних цінностей, зокрема і підходів до поняття соціальної справедливості. Забезпечення незахищених верств населення своєчасною, доступною, якісною соціальною підтримкою, побудова системи надання соціальних послуг є пріоритетними завданнями Міністерства соціальної політики та сфери соціального захисту. Законодавство в соціальній сфері перебуває в постійному процесі доопрацювання як для покращення соціальних стандартів так і для зменшення паперового обігу та необхідності долучення паперових документів. Удосконалення реалізації соціальної і гуманітарної політики України є одним з найважливіших аспектів соціально-економічного розвитку нашої країни, але на її ефективність можуть впливати як зовнішні, так і внутрішні фактори. Для ефективного подолання бар'єрів, що гальмують цей процес, необхідно проводити комплексні реформи, спрямовані на стабілізацію економіки, підвищення ефективності адміністративних процедур, боротьбу з корупцією та удосконалення законодавства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як показали події останніх років, сучасна реальність потребує об'єднання та координації усіх без винятку сфер державної політики (соціальної, культурної, етнопатристичної, релігійної та інших). Повномасштабне вторгнення Росії в Україну ще раз засвідчило, що наша держава є демократично розвинена та соціально орієнтована країна, в основі якої лежать принципи демократії, свободи слова та правовладдя. Стратегічно важливим завданням держави в умовах воєнного стану є зменшення соціальної нерівності в суспільстві та зростання соціальної та економічної безпеки працездатного населення.

Отже, для удосконалення соціальної і гуманітарної політики під час воєнного стану необхідно: розробка гнучких соціальних програм, які можуть швидко адаптуватись до змін у сучасних умовах та враховувати особливості потреб громадян; розвиток ефективних механізмів реагування на екстрені ситуації щодо забезпечення надання гуманітарної та іншої допомоги.

Удосконалення використання аналітичних інструментів для моніторингу потреб населення на місцевому/державному рівні для ефективності реалізації програм соціального захисту та коригування гуманітарної допомоги, подальший розвиток електронних сервісів у напрямку інтеграції з міжнародними системами надасть змогу покращити реалізацію державної соціальної і гуманітарної політики України в умовах війни.

Література

1. Безпаленко О. В. Вектори соціальної політики для України в умовах викликів війни. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія Економіка та управління*. 2022. № 4. С. 1–8. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_3_2022 (дата звернення: 01.12.2024).
2. Гуманітарна політика в Україні: виклики та перспективи (Біла книга): аналіт. доп. / [Сінайко О. О. (кер. авт. кол.), Тищенко Ю. А., Каплан Ю. Б., Михайлова О. Ю., Валевський О. Л. та ін.]; за заг. ред. Ю. Б. Каплан, Ю. А. Тищенко. Київ : НІСД, 2020. 136 с.
3. Іванов А. В. Соціальна і гуманітарна політика в Україні в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. Механізми публічного управління*. 2023. Том 34 (73), № 2. С. 61–65. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/10.pdf (дата звернення: 01.12.2024).
4. Мойсіяха А. В. Реалізація державної політики в гуманітарній та соціальних сферах у післявоєнній ситуації в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72), № 2. С. 70–75. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/2_2022/12.pdf (дата звернення: 03.12.2024).
5. Пищуліна О., Юрчишин В., Маркевич К., Міщенко М., Добровольський Д. Соціально-економічні та гуманітарні наслідки російської агресії для українського суспільства. Київ : Центр Разумкова, 2022. 277 с.
6. Про затвердження форми акта про надання повнолітній особі соціальних послуг екстрено (кризово) : Наказ Міністерства соціальної політики України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-22#Text> (дата звернення: 05.12.2024).
7. Сергієнко Л. В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів. *Вісник ЖДТУ: Економіка, управління та адміністрування*. 2019. № 2 (88). С. 162–173.
8. Соціальна політика в Україні у воєнний час: 2022–2023 роки. URL: <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/einzeltitel/-/content/social-na-politika-v-ukraini-u-voennij-cas-2022-2023-roki> (дата звернення: 05.12.2024).
9. Україна: гуманітарне реагування у 2024 році. Оперативне зведення (дата звернення: 05.12.2024).

References

1. Bezpalenko O. V. Vektory sotsialnoi polityky dlia Ukrainy v umovakh vyklykiv viiny. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriiia Ekonomika ta upravlinnia*. 2022. № 4. S. 1–8. URL: https://reicst.com.ua/pmt/issue/view/issue_3_2022 [in Ukrainian].
2. Humanitarna polityka v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy (Bila knyha): analit. dop. / [Sinaiko O. O. (ker. avt. kol.), Tyshchenko Yu. A., Kaplan Yu. B., Mykhailova O. Yu., Valevskyi O. L. ta in.]; za zah. red. Yu. B. Kaplan, Yu. A. Tyshchenko. Kyiv: NISD, 2020. 136 s. [in Ukrainian].
3. Ivanov A. V. Sotsialna i humanitarna polityka v Ukraini v umovakh viiny. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia: Publichne upravlinnia ta administruvannia. Mekhanizmy publichnoho upravlinnia*. 2023. Tom 34 (73), № 2. S. 61–65. URL: https://pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/2_2023/10.pdf [in Ukrainian].
4. Moisiakh A. V. Realizatsiia derzhavnoi polityky v humanitarnii ta sotsialnykh sferakh u pislivoiennii sytuatsii v Ukraini. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia: Publichne upravlinnia ta administruvannia*. 2022. Tom 33 (72), № 2. S. 70–75. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/2_2022/12.pdf [in Ukrainian].
5. Pyshchulina O., Yurchyshyn V., Markevych K., Mishchenko M., Dobrovolskyi D. Sotsialno-ekonomichni ta humanitarni naslidky rosiiskoi ahresii dlia ukrainskoho suspilstva. Kyiv: Tsentr Razumkova, 2022. 277 s. [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia formy akta pro nadannia povnolitnii osobi sotsialnykh posluh ekstreno (kryzovo): Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-22#Text> [in Ukrainian].
7. Serhiienko L. V. Humanitarna polityka Ukrainy: identyfikatsiia skladovykh, obiektiv, subiektiv ta priorytetiv. *Visnyk ZhDTU: Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*. 2019. № 2 (88). S. 162–173 [in Ukrainian].
8. Sotsialna polityka v Ukraini u voiennyi chas: 2022–2023 roky. URL: <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/einzeltitel/-/content/social-na-politika-v-ukraini-u-voennij-cas-2022-2023-roki> [in Ukrainian].
9. Ukraina: humanitarne reahuvannia u 2024 rotsi. Operatyvne zvedennia [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.12.2024

Салюк-Кравченко Олександр Олексійович

кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного адміністрування, докторант
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»;
старший науковий співробітник сектору вищої освіти
відділу освітньої статистики і аналітики
ДНУ «Інститут освітньої аналітики»

Saliuk-Kravchenko Oleksandr

PhD in Economics, Associate Professor of the
Department of Public Administration, Doctoral Student
Interregional Academy of Personnel Management;
Senior Research Fellow of the Higher Education Sector of the
Department of Educational Statistics and Analytics
State Scientific Institution "Institute of Educational Analytics"
ORCID: 0000-0002-8404-1138

Галич Ярослав Васильович

аспірант кафедри публічного адміністрування
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

Halych Yaroslav

Postgraduate Student of the Department of Public Administration
Interregional Academy of Personnel Management
ORCID: 0009-0007-1470-2897

DOI: 10.25313/2617-572X-2024-12-10600

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN ENERGY SECURITY MANAGEMENT AND ITS APPLICATION IN UKRAINE

Анотація. Вступ. Енергетична безпека є важливою складовою національної безпеки кожної країни, особливо в умовах сучасних глобальних і регіональних викликів. Висока залежність від імпортованих енергоресурсів, зростання цін на енергетичному ринку, загроза енергетичних криз та кліматичні зміни – все це вимагає від країн світу нових підходів до управління енергетичними ресурсами. У сучасному світі питання енергетичної безпеки виходять за межі окремих держав і набувають міжнародного значення, оскільки стабільність енергетичного ринку впливає на економічний розвиток, політичну стабільність та екологічну ситуацію у глобальному масштабі.

Метою дослідження є аналіз світових практик у сфері енергетичної безпеки та вивчення можливостей адаптації цих практик для забезпечення сталого розвитку енергетичного сектору України.

Матеріали та методи. Для вивчення міжнародного досвіду управління енергетичною безпекою та можливостей його адаптації в Україні використовувалися різноманітні матеріали, серед яких ключові наукові публікації, аналітичні звіти міжнародних організацій, національні стратегії енергетичної безпеки різних країн, а також дослідження, проведені Європейською комісією, Міжнародним енергетичним агентством (МЕА), Світовим банком та іншими інституціями. Особливу увагу було приділено вивченню стратегічних документів таких країн, як Німеччина, США, Норвегія, Польща, які застосовують інноваційні та успішні моделі управління енергетичною безпекою.

Методи дослідження включали такі основні підходи, як метод порівняльного аналізу – за його допомогою було визначено, які рішення виявилися найбільш ефективними у забезпеченні стабільності енергопостачання, диверсифікації джерел та зниженні залежності від імпортованих енергоресурсів. Метод систематизації дозволив розглядати енергетичну

безпеку як комплексне явище, яке включає економічні, політичні, технологічні та екологічні аспекти, що сприяло виявленню взаємозв'язків між різними елементами енергетичної системи та факторами, які впливають на її стабільність. За допомогою методу контент аналізу вдалось виділити ключові напрямки політики у сфері енергетичної безпеки та інструменти, що застосовуються для їх реалізації, а метод SWOT-аналізу надав можливість оцінки сильних та слабких сторін енергетичної політики України, можливостей її розвитку та загроз, які можуть виникнути під час адаптації міжнародного досвіду.

Результати. Результати проведеного аналізу підтвердили, що міжнародний досвід управління енергетичною безпекою може бути корисним для України, зокрема, у трьох основних напрямках: диверсифікації джерел енергії, підвищенні енергоефективності та розвитку відновлюваних джерел. Іноземний досвід продемонстрував ефективність комплексного підходу до забезпечення енергетичної безпеки, що включає інвестиції в інновації, підтримку «зеленої» енергетики, стабільне фінансування програм енергоефективності та стимулювання інфраструктурних проєктів. Диверсифікація джерел енергії є важливим кроком для зниження залежності України від імпортованого газу. Такий підхід здатний посилити стійкість енергетичної системи України до зовнішніх загроз і нестабільності. Підвищення енергоефективності – ключовий елемент енергетичної безпеки, що зменшує споживання енергії та знижує витрати. Досвід країн ЄС свідчить про важливість державної підтримки та стимулювання приватного сектору у впровадженні енергоефективних рішень. Міжнародна практика також показує, що «зелена» енергетика стає основою для стабільного та екологічного енергетичного сектору. Для України перспективним є збільшення інвестицій у сонячну, вітрову енергетику та біомасу, що дозволить зменшити залежність від традиційних викопних джерел енергії.

Перспективи. На основі отриманих результатів подальші дослідження доцільно зосередити на поглибленому аналізі наявного інструментарію, який використовують країни з розвинутою системою енергетичної безпеки. Важливо дослідити конкретні механізми та практики, що застосовуються для забезпечення стабільності енергопостачання, зокрема інструменти фінансового стимулювання відновлюваної енергетики, системи управління кризовими ситуаціями, а також технологічні підходи до моніторингу та зниження енергоспоживання.

Ключові слова: енергетична безпека, міжнародний досвід, енергетична незалежність, диверсифікація енергоресурсів, відновлювана енергетика, енергоефективність, Україна, геополітична стабільність.

Summary. Introduction. Energy security is an essential component of national security for every country, especially in the context of modern global and regional challenges. High dependency on imported energy resources, rising energy market prices, threats of energy crises, and climate change all require new approaches to energy management. In today's world, energy security issues transcend national borders and gain international significance, as energy market stability directly impacts economic development, political stability, and environmental conditions globally.

Purpose of this study is to analyze global practices in energy security and explore the potential for adapting these practices to ensure the sustainable development of Ukraine's energy sector.

Materials and Methods. This study utilized a range of materials to examine international energy security management practices and their applicability in Ukraine, including key scientific publications, analytical reports from international organizations, national energy security strategies from various countries, and studies conducted by the European Commission, International Energy Agency (IEA), World Bank, and other institutions. Special attention was given to strategic documents from countries such as Germany, the United States, Norway, and Poland, which apply innovative and effective energy security management models.

The research methods included primary approaches such as comparative analysis, which allowed for identifying the most effective solutions for energy supply stability, resource diversification, and reduction of import dependence. A systematization method enabled viewing energy security as a complex phenomenon encompassing economic, political, technological, and environmental aspects, facilitating an understanding of interrelations within the energy system and factors impacting its stability. The content analysis method was used to identify key policy directions and tools in energy security, while SWOT analysis provided an evaluation of Ukraine's energy policy strengths and weaknesses, development opportunities, and potential threats when adapting international experience.

Results. The analysis confirmed that international energy security management experience can be beneficial for Ukraine, particularly in three main areas: energy source diversification, increased energy efficiency, and renewable energy development. International experience has demonstrated the effectiveness of a comprehensive approach to energy security, including investment in innovation, support for "green" energy, stable financing for energy efficiency programs, and promotion of infrastructure projects. Diversification of energy sources is a key step in reducing Ukraine's dependence on imported gas, strengthening Ukraine's energy system resilience to external threats and instability. Enhancing energy efficiency is a critical component of energy security, reducing energy consumption and costs. EU countries' experience highlights the importance of government support and private sector incentives in implementing energy-efficient solutions. International practices also show that "green" energy is becoming the foundation of a stable and environmentally friendly energy sector. For Ukraine, increasing investment in solar, wind, and biomass energy presents a promising path to reduce reliance on traditional fossil fuels.

Discussion. Based on the results, further research should focus on an in-depth analysis of the available tools used by countries with advanced energy security systems. It is crucial to explore specific mechanisms and practices for ensuring energy supply stability, including financial incentives for renewable energy, crisis management systems, and technological approaches to monitoring and reducing energy consumption.

Key words: energy security, international experience, energy independence, resource diversification, renewable energy, energy efficiency, Ukraine, geopolitical stability.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Забезпечення енергетичної безпеки є однією з головних проблем сучасного світу, оскільки залежність від імпортованих енергоресурсів, коливання цін на світовому ринку, загрози енергетичних криз та кліматичні зміни вимагають від країн нових підходів до управління енергетичними ресурсами. Проблема набуває особливого значення для України, яка стикається з викликами, пов'язаними з геополітичною нестабільністю, кризами у постачанні енергоресурсів та потребою модернізації внутрішньої енергетичної інфраструктури. Наукове значення полягає у можливості узагальнення й систематизації передових практик у сфері енергетичної безпеки, а практичне — у розробці рекомендацій щодо адаптації цих практик до українських умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливі аспекти, що стосуються особливостей міжнародного управління енергетичною безпекою, розглядаються у ряді наукових досліджень та проєктів, зокрема, Кабінет Міністрів України [2] аналізує проєкт Національного плану дій з розвитку відновлюваної енергетики до 2030 року, в якому окреслені кроки для досягнення цілей у сфері «зеленої» енергетики та зниження залежності від викопного палива, В. Прохорова, А. Бабічев та М. Буданов [3] розглядають енергетичну безпеку України як стратегічний пріоритет національної безпеки, В. Федоренко та О. Чернеженко [5] досліджують конституційні моделі місцевого самоврядування у країнах ЄС, Швейцарії та Україні, а Д. Сміт та Л. Андерсон [10] аналізують вплив геополітичних конфліктів на енергетичну безпеку, акцентуючи на залежності між енергетичними ресурсами та політичними конфліктами у світі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Цілями дослідження є аналіз міжнародного досвіду в управлінні енергетичною безпекою, включаючи заходи, стратегії та політику країн з високим рівнем енергетичної безпеки, оцінка ефективності різних підходів до забезпечення енергетичної безпеки та визначення можливостей адаптації міжнародних практик в умовах української енергетичної системи для підвищення стійкості до зовнішніх загроз і зменшення залежності від імпортованих енергоносіїв.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Енергетична безпека є пріоритетом для багатьох країн, особливо у світлі зростання світових енергетичних ризиків, залежності від імпорту та нестабільності цін. Як стверджують В. Прохорова, А. Бабічев та М. Буданов, енергетична безпека охоплює достатність ресурсів, економічну доступність, екологічну прийнятність та технологічну можливість для збалансованого задоволення попиту і пропозиції на відповідні енергоносії [3].

Міжнародне енергетичне агентство (далі — МЕА) відіграє ключову роль у забезпеченні міжнародної

енергетичної безпеки, працюючи над попередженням, пом'якшенням та врегулюванням енергетичних збоїв і криз [7]. Дослідивши напрямки роботи МЕА, можемо зробити висновок, що управління енергетичною безпекою є сукупністю заходів і стратегій, спрямованих на забезпечення надійного та стійкого енергопостачання, мінімізацію залежності від зовнішніх енергетичних джерел та запобігання ризикам, які можуть вплинути на доступність і ціну енергії. Також енергетична безпека включає елементи економічної стійкості, технологічної модернізації, екологічної безпеки, а також підвищення енергоефективності і розвитку відновлюваних джерел енергії.

Основними завданнями МЕА в управлінні енергетичною безпекою є:

- *попередження та пом'якшення енергетичних криз*: МЕА розробляє стратегії та проводить навчання, щоб підготувати країни-члени до можливих енергетичних криз. Дані заходи застосовуються для природного газу та електроенергії, щоб пом'якшити можливі перебої у поставках;
- *моніторинг і аналіз геополітичних ризиків, кібератак, збоїв у ланцюгах постачання та екстремальних погодних явищ*: МЕА постійно аналізує геополітичні фактори, що можуть вплинути на енергетичну безпеку. Також агентство вивчає вплив кібератак на енергетичну інфраструктуру, як, наприклад, атака на Colonial Pipeline у США у 2021 році, яка порушила поставки пального [11];
- *розробка рекомендацій для держав щодо підвищення енергоефективності та диверсифікації джерел енергії*: МЕА надає рекомендації країнам-членам щодо вдосконалення енергетичної інфраструктури та інвестування у відновлювані джерела енергії. У звіті «Net Zero by 2050» МЕА рекомендує збільшити частку відновлюваних джерел, таких як сонячна та вітрова енергетика, щоб зменшити викиди та посилити енергетичну незалежність [8]. Рекомендації МЕА також сприяють розробці національних програм підвищення енергоефективності, зокрема через впровадження стандартів та технологій для зменшення споживання енергії в промисловості та будівництві.

Отже, заходи, ініційовані МЕА, спрямовані на зміцнення глобальної енергетичної безпеки та створення стабільного і стійкого енергетичного середовища для країн-членів, оскільки загрози для енергетичних систем постійно змінюються.

Досвід Німеччини у диверсифікації енергетичних джерел та підтримці «зеленої» енергетики привертає увагу багатьох дослідників. Зокрема, В. Федоренко та О. Чернеженко у своїй монографії розглядають аспекти енергетичної політики Німеччини, включаючи розвиток відновлюваних джерел енергії та їх вплив на місцеве самоврядування [5].

Варто зазначити, що Німеччина демонструє успішний приклад переходу до відновлюваних дже-

рел енергії після прийняття Закону «Про поновлювані джерела енергії», що забезпечило довгострокові контракти та вигідні тарифи для виробників відновлюваної енергії [6]. Ключовою метою програми є скорочення викидів вуглекислого газу та розвиток «зеленої» енергетики. Завдяки державній підтримці та системі субсидій, Німеччина успішно збільшує частку відновлюваних джерел у загальному балансі енергоспоживання, що знижує залежність від імпортованих енергоресурсів і посилює енергетичну безпеку. Також, завдяки правкам у законодавстві, Німеччина відкрила доступ до аукціонів для іноземних постачальників зеленої енергії з певними обмеженнями та досягла значного прогресу.

Дані дослідження підкреслюють, що успіх Німеччини у розвитку «зеленої» енергетики базується на комплексному підході, який включає законодавчу підтримку, фінансові стимули та активну участь місцевих громад.

В Сполучених Штатах Америки (далі — США) застосовують комплексні підходи до забезпечення енергетичної безпеки, серед яких Д. Сміт та Л. Андерсон визначають диверсифікацію джерел енергії, розвиток новітніх технологій та збільшення внутрішнього видобутку нафти і газу [10]. Державна політика спрямована на підтримку енергоефективності та розвиток відновлюваних джерел. Особливу увагу в США приділяють дослідженням і впровадженню інновацій у сфері енергетики, таких як розвиток технологій зберігання енергії (Energy Storage Systems) та смарт-мереж (Smart Grids), що дозволяють оптимізувати споживання енергії та підвищують стійкість енергосистеми до зовнішніх ризиків. За даними Управління енергетичної інформації США, у 2023 році потужність систем зберігання сягала 16 ГВт, а до кінця 2024 року планується збільшення до 30 ГВт [12].

Таким чином, інновації в енергетичному секторі США, зокрема розвиток смарт-мереж та систем зберігання енергії, сприяють створенню більш стійкої, ефективної та екологічно чистої енергосистеми та є ефективним методом управління енергетичною безпекою.

Польща протягом останніх десятиліть зосередилася на забезпеченні енергетичної безпеки, що є особливо важливим з огляду на значну залежність країни від імпорту енергоресурсів, зокрема газу та нафти. У цій стратегії Польща використовує комплексний підхід, який включає розвиток національних енергоресурсів, модернізацію існуючих вугільних потужностей та інвестиції у відновлювані джерела енергії [9]. Згідно з даними Європейської комісії, Польща планує до 2030 року збільшити частку відновлюваних джерел енергії в своєму енергетичному балансі до 56% завдяки активній підтримці інновацій в енергетиці, інвестиціям у водну енергетику та біогазовим установкам, які створюють додаткові резерви для енергетичної незалежності та зменшити викиди парникових газів. Це свідчить про

прагнення країни до диверсифікації енергетичних джерел та зменшення залежності від викопних палив. Таким чином, Польща демонструє комплексний підхід до забезпечення енергетичної безпеки, поєднуючи традиційні та відновлювані джерела енергії, а також інвестуючи в модернізацію інфраструктури.

Порівнюючи практики управління енергетичною безпекою розглянутих країн, можемо зробити висновок, що Німеччина спрямована на розвиток відновлюваних джерел енергії, США — на енергоефективність та технологічні інновації, а Польща, зберігаючи значну частку вугільної енергетики, також розвиває нові енергетичні напрямки. Спільною рисою всіх держав є прагнення до диверсифікації енергетичних джерел та зниження залежності від імпортованих ресурсів, що забезпечує стійкість енергетичної системи та підвищує її адаптивність до зовнішніх викликів.

Застосування міжнародного досвіду в управлінні енергетичною безпекою в Україні є стратегічно важливим кроком для підвищення її стійкості до зовнішніх викликів та підвищення енергетичної безпеки. Україна до війни була важливим постачальником енергії для ЄС і має інтегровані в європейську систему газотранспортну інфраструктуру, тому М. Колісник на засіданні групи CESEC у Будапешті підкреслив важливість стабільності енергетичної системи, що можлива лише за умов відсутності обстрілів енергетичної інфраструктури. Варто зазначити, що Україна приєдналася до європейського проекту «Вертикальний коридор», що дозволить створити спільний транзитний продукт декількох країн ЄС, покликаний забезпечити економічну ефективність та незалежність енергопостачання [1]. Також Україна з 9 країнами-учасниками підписала Меморандум про синхронізацію вимог до якості газу в південно-східній Європі, що сприятиме інтеграції інфраструктури та підвищенню енергетичної безпеки [4]. Окрім того, Україна отримала підтвердження додаткового фінансування від Австрії та Сербії для підтримки енергетичного сектора, що допоможе у виконанні масштабних ремонтних робіт інфраструктури, пошкодженої внаслідок повномасштабного вторгнення Росії.

Також варто зазначити, що Україна, слідуючи глобальним трендам та прикладу Німеччини, демонструє серйозні наміри розвивати «зелену» енергетику. Затвердження урядом Національного плану дій з відновлюваної енергетики до 2030 року стало важливим кроком у цьому напрямі [2]. План передбачає заходи для та ефективного зростання відновлюваної електроенергетики на 27%, теплоенергетики та використання відновлюваних джерел у транспортному секторі. Зокрема, акцентується на забезпеченні стабільності генерації, підвищенні надійності енергопостачання та стимулюванні виробництва «зеленої» енергетики на ринкових засадах. Перспектива набуває особливої ваги з урахуванням

поточних викликів, з якими українська енергетика стикається в умовах війни.

Отже, застосовуючи міжнародний досвід управління енергетичною безпекою, Україна має унікальну можливість не лише відновити енергетику після війни, а й перейти до стійкої та екологічної моделі. Впровадження Національного плану дій буде значним кроком у цьому напрямку, але його успіх залежить від послідовної державної політики та співпраці всіх зацікавлених сторін.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Енергетична безпека залишається одним з основних пріоритетів сучасної енергетичної політики багатьох держав, оскільки стабільне і надійне енергопостачання є ключовою умовою для економічного зростання та національної безпеки. Визначено, що забезпечення енергетичної безпеки можливе лише через комплексний підхід, який включає диверсифікацію енергетичних джерел, підвищення енергоефективності та розвиток відновлюваних джерел енергії. Досвід Німеччини демонструє, що підтримка держави у формі вигідних тарифів, аукціонів для виробників відновлюваної енергії та законодавчих ініціатив сприяє швидкому переходу до екологічно чистих джерел енергії. США, в свою чергу, акцентує увагу на технологічних інноваціях та диверсифікації енергетичних джерел, включно з розвитком систем зберігання енергії та смарт-мереж, що дозволяє підвищувати надійність енергосистеми і стійкість до зовнішніх загроз. Польща, зберігаючи значну частку вугільної генерації, також прагне до поступового збільшення частки відновлюваних джерел, одночасно модернізуючи вугільні електростанції для зниження екологічного впливу. Дані підходи вказують на те, що кожна країна може обирати унікальний шлях, зважаючи на свої природні ресурси та економічні можливості.

Україна, маючи значний потенціал для розвитку відновлюваних джерел енергії та газотранспортну інфраструктуру, інтегровану в європейську систему, може використати найкращі практики різних країн. Підтримка «зеленої» енергетики, забезпечення гнучкості енергетичної системи через технологічні інновації та активна диверсифікація джерел постачання можуть стати важливими компонентами української енергетичної політики. Затвердження Національного плану дій з відновлюваної енергетики до 2030 року є кроком у цьому напрямку, що сприятиме розвитку сонячної, вітрової енергетики, а також збільшенню частки біоенергії, що є особливо актуальним в умовах воєнного часу. Крім того, для підвищення надійності енергопостачання та енергетичної незалежності України важливими є проекти співпраці з країнами ЄС, адже вони можуть стати основою для інтеграції України в європейський енергетичний ринок, що підвищить стабільність енергопостачання для країни та регіону загалом.

Таким чином, для України важливо продовжувати співпрацю з міжнародними енергетичними структурами, та переймати іноземний досвід в управлінні енергетичною безпекою для подальшого відновлення енергетичної системи після війни, а також переходу до екологічно чистої енергетики в майбутньому.

Подальші дослідження повинні зосередитися на детальному аналізі інструментарію для підвищення енергоефективності та впровадження нових технологій, таких як системи зберігання енергії та смарт-мережі, які активно застосовуються в розвинутих країнах. Особливу увагу варто приділити дослідженню механізмів фінансування відновлюваних проєктів, державних та приватних інвестицій у розвиток відновлюваної енергетики та співпраці з міжнародними енергетичними агентствами.

Література

1. Вертикальний коридор європейського газопостачання: що це за проєкт і кому він вигідний. *Mind.ua*. URL: <https://mind.ua/news/20268548-vertikalnij-koridor-evropejskogo-gazopostachannya-shcho-ce-za-proekt-i-komu-vin-vigidnij> (дата звернення: 15.12.2024).
2. Держенергоефективності розроблено проєкт Національного плану дій з розвитку відновлюваної енергетики на період до 2030 року. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhenergoefektivnosti-rozrobleno-proekt-nacionalnogo-planu-dij-z-rozvitku-vidnovlyuvanoyi-energetiki-na-period-do-2030-roku> (дата звернення: 15.12.2024).
3. Прохорова В. В., Бабічев А. В., Буданов М. П. Енергетична безпека як стратегічний пріоритет забезпечення національної безпеки України. Трансформація економічного середовища в умовах ентропії: *колективна монографія*. Харків: Видавництво Іванченка І. С., 2024. С. 162–172.
4. Україна підписала меморандум щодо якості газу з операторами ГТС країн CESEC. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3921540-ukraina-pidpisala-memorandum-sodo-akosti-gazu-z-operatorami-gts-krain-cesec.html> (дата звернення: 15.12.2024).
5. Федоренко В. Л., Чернеженко О. М. Конституційні моделі місцевого самоврядування та управління в державах-учасниках ЄС, Швейцарії та Україні: *монографія*. Київ, Ліра-К., 2017.
6. Як Німеччині вдалося розвинути відновлювану енергетику? *Ecolog.ua*. 2019. URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-nimechchini-vdalosya-rozvinuty-vidnovlyuvanu-energetyku> (дата звернення: 15.12.2024).

7. International Summit on Future of Energy Security to Take Place 24–25 April 2025 in London. *International Energy Agency*. 2025. URL: <https://www.iea.org/news/international-summit-on-future-of-energy-security-to-take-place-24-25-april-2025-in-london> (дата звернення: 15.12.2024).
8. Net Zero by 2050: A Roadmap for the Global Energy Sector. *International Energy Agency*. URL: <https://www.iea.org/reports/net-zero-by-2050> (дата звернення: 15.12.2024).
9. Poland sees 56% renewables in 2030 power mix — climate plan. *Reuters*. 5 September 2024. URL: <https://www.reuters.com/sustainability/climate-energy/poland-sees-56-renewables-2030-power-mix-climate-plan-2024-09-05/> (дата звернення: 15.12.2024).
10. Smith D., Johnson M., Anderson L. Energy Security and Geopolitics: The Interplay of Energy Resources and Political Conflicts. *Energy. Research & Social Science*. 2021. № 75. P. 102–106.
11. Federal Bureau of Investigation. FBI Deputy Director Paul Abbate's Remarks at Press Conference Regarding the Ransomware Attack on Colonial Pipeline. URL: <https://www.fbi.gov/news/press-releases/fbi-deputy-director-paul-abbates-remarks-at-press-conference-regarding-the-ransomware-attack-on-colonial-pipeline> (дата звернення: 15.12.2024).
12. Chorna O., Orlova I. S., Shyshliuk V., Pugachov M., Pugachov V. Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. *International Journal of Professional Business Review*. 2023. 8(5). 90 p.
13. Radchenko O. et al. (ed.). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature, 2023.
14. Shmalenko I., Yeftieni N., Semenets-Orlova I. Impact of social media influencers on public policy and political discourse. *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation* (SPL 2021) (pp. 88–93). Atlantis Press.

References

1. Vertikalnyi korydor yevropeiskoho hazopostachannia: shcho tse za proiekt i komu vin vyhidnyi [Vertical Corridor of European Gas Supply: What Is This Project and Who Benefits from It]. *Mind.ua*. URL: <https://mind.ua/news/20268548-vertikalnij-koridor-evropejskogo-gazopostachannya-shcho-ce-za-proekt-i-komu-vin-vidnidnij> [in Ukrainian].
2. Kabinet Ministriv Ukrainy. Derzhenerhoefektyvnosti rozrobleno proiekt Natsionalnoho planu dii z rozvytku vidnovlyuvanoi enerhetyky na period do 2030 roku [Cabinet of Ministers of Ukraine. State Energy Efficiency Agency Developed the Draft National Action Plan for Renewable Energy Development until 2030]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/derzhenergoefektyvnosti-rozrobleno-proekt-natsionalnogo-planu-dij-z-rozvitku-vidnovlyuvanoyi-energetiki-na-period-do-2030-roku> [in Ukrainian].
3. Prokhorova V. V., Babichev A. V., Budanov M. P. (2024). Enerhetychna bezpeka yak stratehichniy priorytet zabezpechennia natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Energy Security as a Strategic Priority for Ensuring Ukraine's National Security]. Transformatsiia ekonomichnoho sere dovyscha v umovakh entropii: *kolektyvna monohrafiia* [Transformation of Economic Environment in Conditions of Entropy: A Collective Monograph]. Kharkiv: Vidavnytstvo Ivanchenko I. S. pp. 162–172 [in Ukrainian].
4. Ukraina pidypsala memorandum shchodo yakosti hazu z operatoramy HTS krain CESEC [Ukraine Signed a Memorandum on Gas Quality with CESEC Countries' Gas Transmission System Operators]. *Ukrinform*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3921540-ukraina-pidpisala-memorandum-sodo-akosti-gazu-z-operatorami-gts-krain-cesec.html> [in Ukrainian].
5. Fedorenko V. L., Chernenzenko O. M. (2017). Konstytutsiini modeli mistsevoho samovriaduvannia ta upravlinnia v derzhavakh-uchasnytsiakh YeS, Shveitsarii ta Ukraini: *monohrafiia* [Constitutional Models of Local Self-Governance and Administration in EU Member States, Switzerland, and Ukraine: A Monograph]. Kyiv: Lira-K [in Ukrainian].
6. Yak Nimechchyni vdalosia rozvynuty vidnovlyuvanu enerhetyku? [How Germany Managed to Develop Renewable Energy?]. (2019). *Ecolog.ua*. URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-nimechchyni-vdalosya-rozvynuty-vidnovlyuvanu-energetyku> [in Ukrainian].
7. International Energy Agency. International Summit on Future of Energy Security to Take Place 24–25 April 2025 in London. URL: <https://www.iea.org/news/international-summit-on-future-of-energy-security-to-take-place-24-25-april-2025-in-london>.
8. International Energy Agency. Net Zero by 2050: A Roadmap for the Global Energy Sector. URL: <https://www.iea.org/reports/net-zero-by-2050>.
9. Poland Sees 56% Renewables in 2030 Power Mix — Climate Plan. *Reuters*, 5 September 2024. URL: <https://www.reuters.com/sustainability/climate-energy/poland-sees-56-renewables-2030-power-mix-climate-plan-2024-09-05/>.
10. Smith D., Johnson M., Anderson L. (2021). Energy Security and Geopolitics: The Interplay of Energy Resources and Political Conflicts. *Energy Research & Social Science*, 75, 102–106.
11. Federal Bureau of Investigation. FBI Deputy Director Paul Abbate's Remarks at Press Conference Regarding the Ransomware Attack on Colonial Pipeline. URL: <https://www.fbi.gov/news/press-releases/fbi-deputy-director-paul-abbates-remarks-at-press-conference-regarding-the-ransomware-attack-on-colonial-pipeline>.

12. Chorna O., Orlova I. S., Shyshliuk V., Pugachov M., Pugachov V. (2023). Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. *International Journal of Professional Business Review*, 8(5), 90.
13. Radchenko O., Kovach V., Semenets-Orlova I., Zaporozhets A. (Eds.). (2023). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature.
14. Shmalenko I., Yeftieni N., Semenets-Orlova I. (2021). Impact of social media influencers on public policy and political discourse. *International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation*. (pp. 88–93). Atlantis Press.

Стаття надійшла до редакції 26.12.2024

УДК 351:[004.056.5:316.77]

Толмачов Олексій Анатолійович

*кандидат медичних наук,
доцент кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональна Академія управління персоналом*

Tolmachov Oleksii

*Candidate of Medical Sciences,
Associate Professor of the Department of Public Administration
Interregional Academy of Personnel Management
ORCID: 0009-0008-1199-6567*

Семенець-Орлова Інна Андріївна

*доктор наук з державного управління, професор,
завідувач кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональна Академія управління персоналом*

Semenets-Orlova Inna

*Doctor of Public Administration, Professor,
Head of the Department of Public Administration
Interregional Academy of Personnel Management
ORCID: 0000-0001-9227-7426*

DOI: 10.25313/2617-572X-2024-12-10599

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ ТРИВОЖНИХ РОЗЛАДІВ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ВИМІРІ БЕЗПЕКОВИХ ВИКЛИКІВ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

STRATEGIES FOR OVERCOMING ANXIETY DISORDERS IN MILITARY PERSONNEL IN THE DIMENSION OF SECURITY CHALLENGES OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

Анотація. Вступ. Сучасні умови збройних конфліктів висувають надзвичайно складні психологічні виклики перед військовослужбовцями, спричиняючи глибокі трансформації їхнього психоемоційного стану. Дослідження стратегій подолання тривожних розладів у військовому середовищі набуває особливої актуальності в контексті необхідності збереження психічного здоров'я та боєздатності особового складу в умовах перманентного бойового стресу.

Метою представленої наукової роботи є комплексне дослідження стратегій подолання тривожних розладів у військовослужбовців та виявлення ключових психологічних механізмів їх формування. Серед основних завдань дослідження також постало – висвітлення сучасних засад вивчення тривожних розладів у військовому середовищі, аналіз психологічних механізмів виникнення та розвитку тривожних станів в умовах бойового стресу.

Матеріали і методи. Емпірично досліджено рівні тривожності та бойового стресу у військовослужбовців. Проведений системний аналіз теоретико-методологічних засад та емпіричних результатів дозволив ідентифікувати ключові детермінанти виникнення тривожних станів у військовому середовищі та розробити диференційовані стратегії психологічної підтримки з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовців.

Результати. Отримані результати засвідчують значущість проблеми тривожних розладів у військовому середовищі та необхідність розроблення комплексних стратегій психологічної допомоги. Зазначено, що бойові дії становлять травматичний досвід з потенційним ризиком розвитку психічних розладів. З огляду на можливу динаміку бойового стресу,

рекомендовано здійснювати регулярний моніторинг психологічного стану військовослужбовців та забезпечувати своєчасну психологічну підтримку.

Комплексне дослідження стратегій подолання тривожних розладів у військовослужбовців виявило багатовекторну природу психологічної реабілітації, що включає інтегративний підхід до діагностики, корекції та превентивного супроводження особового складу. Представлене дослідження розкриває складну динаміку тривожних розладів у військовослужбовців, демонструючи необхідність впровадження персоналізованих психокорекційних технологій. Отримані результати підтверджують, що ефективність подолання тривожних станів безпосередньо залежить від комплексного психологічного супроводження, яке включає діагностику, індивідуальне консультування, групову терапію та розвиток особистісних копінг-стратегій.

Перспективи. Запропоновані підходи можуть бути використані в системі психологічного забезпечення військ, підготовці військових психологів, фахівців служби психологічної підтримки та медичної реабілітації.

Ключові слова: безпека, механізми публічного управління, воєнний стан, тривожні розлади, бойовий стрес, психологічна травма, посттравматичні стресові розлади, копінг-стратегії, військовослужбовці, бойові умови.

Summary. Introduction. Modern conditions of armed conflicts pose extremely complex psychological challenges to military personnel, causing profound transformations of their psycho-emotional state. Research on strategies for overcoming anxiety disorders in the military environment is of particular relevance in the context of the need to preserve the mental health and combat readiness of personnel in conditions of permanent combat stress.

The purpose of the presented scientific work is a comprehensive study of strategies for overcoming anxiety disorders in military personnel and identifying key psychological mechanisms of their formation. Among the main tasks of the study was also highlighting the modern principles of studying anxiety disorders in the military environment, analyzing the psychological mechanisms of the emergence and development of anxiety states in conditions of combat stress.

Materials and methods. The levels of anxiety and combat stress in military personnel were empirically investigated. The conducted systematic analysis of theoretical and methodological foundations and empirical results allowed us to identify the key determinants of the occurrence of anxiety disorders in the military environment and to develop differentiated psychological support strategies taking into account the individual psychological characteristics of military personnel.

Results. The results obtained demonstrate the significance of the problem of anxiety disorders in the military environment and the need to develop comprehensive psychological support strategies. It is noted that combat operations constitute a traumatic experience with a potential risk of developing mental disorders. Given the possible dynamics of combat stress, it is recommended to regularly monitor the psychological state of military personnel and provide timely psychological support.

A comprehensive study of strategies for overcoming anxiety disorders in military personnel revealed the multi-vector nature of psychological rehabilitation, which includes an integrative approach to diagnostics, correction and preventive support of personnel. The presented study reveals the complex dynamics of anxiety disorders in military personnel, demonstrating the need to implement personalized psychocorrectional technologies. The results obtained confirm that the effectiveness of overcoming anxiety states directly depends on comprehensive psychological support, which includes diagnostics, individual counseling, group therapy and the development of personal coping strategies.

Prospects. The proposed approaches can be used in the system of psychological support for troops, training of military psychologists, specialists in the psychological support service and medical rehabilitation.

Key words: security, public administration mechanisms, martial law, anxiety disorders, combat stress, psychological trauma, post-traumatic stress disorders, coping strategies, military personnel, combat conditions.

Вступ. Сучасні воєнні конфлікти висувають надзвичайно високі психоемоційні вимоги до особистості військовослужбовців, створюючи потужне підґрунтя для формування різноманітних тривожних розладів. Постійне перебування в умовах невизначеності, екстремальних психологічних навантажень, безперервної загрози життю та здоров'ю спричиняє глибокі трансформації психіки, що призводять до виникнення стійких тривожних станів. Особливої актуальності набуває проблема розробки та впровадження ефективних стратегій психологічної підтримки та подолання тривожних розладів у військовослужбовців, які безпосередньо беруть участь у бойових діях.

Емпіричні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців переконливо демонструють, що тривожні розлади у військовослужбовців є складним біопсихосоціальним феноменом, який виходить да-

леко за межі індивідуального психологічного стану. Психологічні механізми розладів мають системний вплив, суттєво детермінуючи не лише індивідуальне самопочуття військового, але й детально трансформуючи його професійну спроможність, соціально-психологічну адаптацію та потенціал реінтеграції в мирне суспільство.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю створення комплексної системи психологічної допомоги, яка б враховувала індивідуально-психологічні особливості військовослужбовців, специфіку бойового досвіду та динаміку розвитку тривожних станів. Важливим науковим завданням є не лише діагностика тривожних розладів, але й розробка практичних рекомендацій щодо їх превентивної корекції та мінімізації негативних психологічних наслідків.

Аналіз основних публікацій за представленою темою. Проблемні питання вивчення впливу бойового стресу військовослужбовців через призму суспільних відносин на сьогодні стали предметом низки науково-популярних видань, зокрема: Костянтин Ульянов «Броньований розум. Бойовий стрес та психологія екстремальних ситуацій», Себастьян Юнгер «Плем'я. Про повернення з війни та належність до спільнот», «Свобода» та ін. Однак, у теоретико-методологічному полі науки публічного управління та національної безпеки, означене проблемне питання є досить новим.

Метою представленої наукової роботи є комплексне дослідження стратегій подолання тривожних розладів у військовослужбовців та виявлення ключових психологічних механізмів їх формування.

Виклад основного матеріалу. Виклики, пов'язані з військовими конфліктами, висувають надзвичайно складні психологічні вимоги до особистості військовослужбовців. Кожен етап бойових дій супроводжується унікальним психоемоційним навантаженням, яке формує специфічні передумови виникнення та розвитку тривожних розладів. Характер та інтенсивність психотравмуючих факторів безпосередньо впливають на психологічну стійкість та адаптаційні механізми військових.

За даними центру громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України, від 20% до 40% військовослужбовців потребують психологічної допомоги. У групі підвищеного ризику перебувають молоді військовослужбовці до 24 років, а також ті, хто безпосередньо брав участь у бойових діях, пережив поранення або смерть побратимів [9].

Аудит послуг психічного здоров'я в системі Міністерства оборони України, представлений у лютому 2023 року, виявив суттєві проблеми у сфері психічного здоров'я військовослужбовців та наданні психологічних послуг. Зокрема, дослідження показало низку критичних аспектів психічного стану військових.

Тривожні розлади у військовослужбовців трапляються вдвічі частіше порівняно з загальною популяцією. Депресивні розлади також мають вищу поширеність серед військових — 4,8% проти 3,6% у цивільному населенні. Особливо непокоїть статистика зловживання психоактивними речовинами та алкоголем, що спостерігається у 2,3 рази частіше, ніж серед цивільних [11].

Отже, ризики для психічного здоров'я військовослужбовців значно перевищують аналогічні показники у цивільного населення, що потребує негайної уваги та розроблення ефективних стратегій психологічної підтримки.

Служба у війську накладає особливий відбиток на психологічний профіль військовослужбовців, водночас висуваючи специфічні вимоги до індивідуальних рис характеру. Серед них — наявність адаптивних здібностей, стресостійкість, самоконтроль, патріотизм та інші визначальні характеристики.

Військова служба суттєво відрізняється від цивільного життя та має низку складних психологічних аспектів. Зокрема, Комар З. [4] виокремлює такі проблеми військовослужбовців: суворий режим військової дисципліни, що передбачає беззаперечне виконання наказів; відсутність належної емоційної підтримки внаслідок ізоляції від родини та соціальних зв'язків; значне психоемоційне та фізичне навантаження; повна відсутність приватного простору та постійна публічність військової служби. Зазначені особливості створюють потужне психологічне навантаження, яке вимагає від військовослужбовців надзвичайної витримки, адаптивності та психологічної стійкості.

Безпосереднім наслідком тривожних розладів у військовослужбовців є також бойовий стрес. Бойовий стрес визначається як комплексний психологічний феномен, який виникає не спонтанно у процесі впливу екстремальних факторів бойової обстановки на психіку військовослужбовця, та характеризується зниженням рівня психологічної стійкості особистості, виникненням передклінічних психологічних розладів та потенційним формуванням бойової психологічної травми [8].

Тривожні розлади, спричинені екстремальними умовами бойових дій, становлять психологічне підґрунтя формування бойового стресу, де постійне перебування в стані очікування небезпеки, усвідомлення загрози власному життю та життю побратимів призводить до поступової психоемоційної дестабілізації особистості.

Механізм трансформації тривожних розладів у бойовий стрес відбувається через поступове накопичення психотравмуючих переживань, що призводить до виснаження адаптаційних механізмів психіки військовослужбовця. Хронічне перебування в стані підвищеної тривожності змушує психіку мобілізувати внутрішні ресурси захисту, внаслідок чого формуються специфічні психологічні реакції, характерні для бойового стресу.

Методологія дослідження базувалась на «Шкалі тривожності Бека» (Beck Anxiety Inventory, BAI) [12] для визначення загального рівня тривожності військовослужбовців. Методика А. Бека побудована наступним чином — кожне питання (а їх в шкалі 21) стосується певного симптому або прояву тривоги, які включають як фізичні симптоми (головокружіння, оніміння, надмірне потовиділення, тремор в руках та ін.), так і симптоми, що пов'язані зі психологічними характеристиками (нав'язливі думки про те, що станеться найгірше, страх смерті, дратівливість та ін.). Шкала містить 4 варіанти відповідей: зовсім не турбує; злегка турбує; середньо турбує; дуже турбує.

Варіанти відповідей оцінюються наступним чином: за кожну відповідь «зовсім не турбує» досліджуваний отримує 0 балів; за відповідь «злегка турбує» отримує 1 бал; за відповідь «середньо турбує»

отримує 2 бали та за відповідь «дуже турбує» отримує 3 бали. Отримані бали по всіх твердженнях сумуються. Отримані результати можуть свідчити про наявність тривоги та її рівень: 0–5 балів — нормальний рівень тривоги; 5–9 балів — легкий ступінь; 10–14 — помірний ступінь; 15–19 — виражений ступінь; 20–27 — важкий ступінь.

Для проведення дослідження було використано «Опитувальник бойового стресу (ОБСБ)» (О. Блінов) [1]. Структура опитувальника включає 24 питання, розподілені за чотирма субшкалами: діагностика гострого та посттравматичного стресового розладу, ресурсні питання, зовнішньо та внутрішньо опосередковані стрес-фактори. Методика відповідає критеріям DSM–V (2013) та розкриває особливості впливу бойового стресу.

Оцінювання здійснюється за 5-бальною шкалою Р. Лайкерта з аналізом особистісних змін на когнітивному, афективному, мотиваційному та поведінковому рівнях.

Інтегральний показник розраховується як середнє арифметичне результатів чотирьох субшкал. Визначено три рівні бойового стресу: низький рівень (1,0–2,66 бала) — найвищий рівень адаптованості; середній рівень (2,66–3,91 бала) — середній рівень адаптованості; високий рівень (3,91–5,0 балів) — найнижчий рівень адаптованості.

Дослідження охоплювало 142 військовослужбовці різного віку та статі. Вікова структура включала: 21,8% військовослужбовців до 30 років, 14,8% — від 31 до 40 років, 33,7% — від 31 до 40 років, 29,7% — понад 40 років. Гендерний склад був наступним: 86,7% чоловіків та 13,3% жінок.

За терміном перебування в зоні активних бойових дій респонденти розподілилися на три групи: 21,7% військовослужбовців мали досвід від 6 до 12 місяців, 37,8% — від 13 до 20 місяців, 40,5% — понад 20 місяців бойового досвіду.

За результатами проведеної методики «Шкала тривожності Бека» отримано наступні показники вираженості тривожності (рис. 1).

Результати дослідження рівня тривожності військовослужбовців виявили наступну диференціацію.

Нормальний рівень тривожності, що не перешкоджає звичному функціонуванню, зафіксовано у 27,3% досліджуваних. Легкий рівень тривожності, який характеризується наявністю незначних когнітивних переживань та фізіологічної симптоматики, спостерігався у 21,5% військовослужбовців. Середній рівень тривожності, що суттєво впливає на професійну діяльність та може зміщувати фокус уваги на тривожні переживання, діагностовано у 26,7% опитаних. Високий рівень тривоги, який потребує негайної психологічної та потенційно медикаментозної підтримки, виявлено у 26,5% військовослужбовців.

Отримані результати засвідчують значущість проблеми тривожних розладів у військовому середовищі та необхідність розроблення комплексних стратегій психологічної допомоги.

Порівняльний аналіз результатів дослідження тривожних розладів у військовослужбовців підтверджує системну актуальність проблеми.

Дослідницька група встановила наступні показники стрес-асоційованих розладів: генералізований тривожний розлад діагностовано у 19,4% військовос-

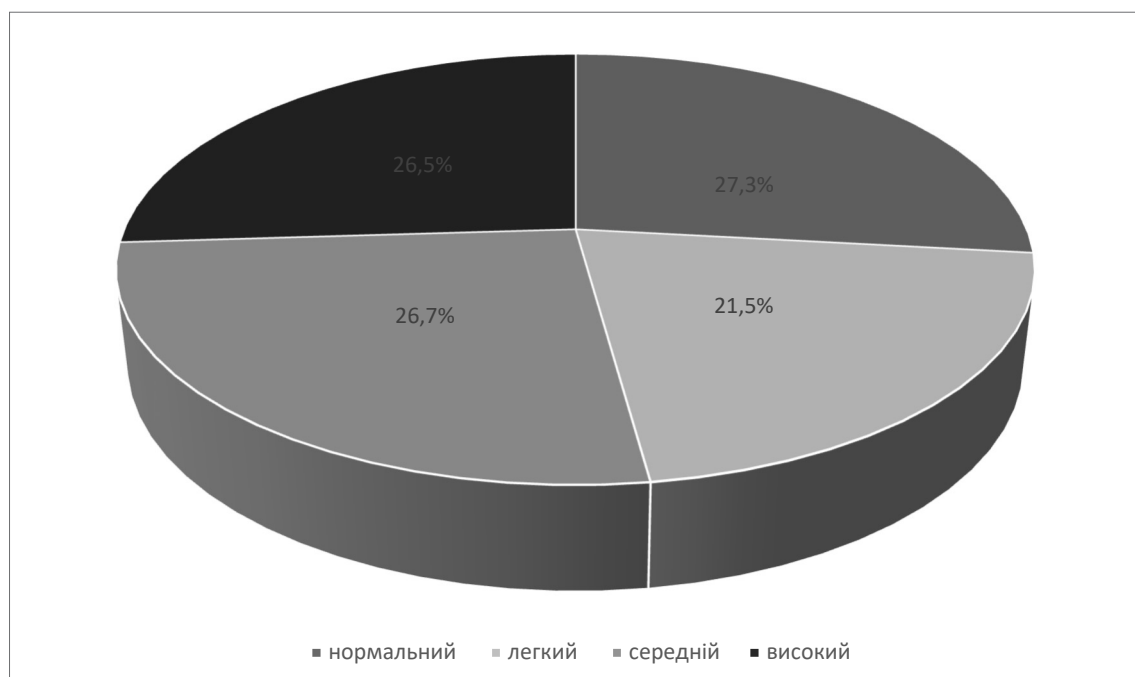

Рис. 1. Рівні вираженості тривожності у військовослужбовців
Джерело: розробка автора

лужбовців, панічний розлад — у 15,6%, що загалом становить 35% вибірки [3].

Дослідження Ткачука І. також підтвердило високу поширеність тривожних розладів серед військовослужбовців — $35,0 \pm 4,4\%$ [10].

Отримані результати демонструють стійку тенденцію щодо значної психологічної вразливості військовослужбовців та необхідності розроблення комплексних стратегій соціально-психологічної реабілітації з фокусом на корекції тривожних станів.

Проаналізуємо результати дослідження «Опитувальника бойового стресу (ОБСБ)» (О. Блінов) (рис. 2).

Високий рівень бойового стресу діагностовано у 39,3% досліджуваних. Характерними симптомами були: перманентні відчуття тривоги та страху, депресивний настрій, переживання безвиході, нав'язливі спогади про бойові дії.

Середній рівень бойового стресу встановлено у 49,8% військовослужбовців. Для цієї групи притаманні епізодичні прояви тривоги, помірний депресивний стан, ситуативні спогади про бойові події без вираженої нав'язливості.

Низький рівень бойового стресу зафіксовано у 10,9% опитаних. Симптоматика була мінімальною або взагалі відсутньою.

Дослідження підтвердило, що бойові дії становлять травматичний досвід з потенційним ризиком розвитку психічних розладів. З огляду на можливу динаміку бойового стресу, рекомендовано здійснювати регулярний моніторинг психологічного стану військовослужбовців та забезпечувати своєчасну психологічну підтримку.

Бойовий стрес являє собою складний психологічний стан, що виникає внаслідок дії екстремальних стрес-факторів у бойових умовах. Як зазначають дослідники, він характеризується негативним впливом на здоров'я військовослужбовців, зниженням ефективності професійної діяльності та потенційними психогенними наслідками [2].

Коструба Н. підкреслює, що визначальними чинниками бойового стресу є перманентні загрози життю та здоров'ю, ризики смерті або каліцтва. Особливо травматичними є ситуації, які вимагають дій, пов'язаних з безпосередньою загрозою життю інших людей або власному існуванню [5].

Психологічна структура бойового стресу відображає складну взаємодію зовнішніх екстремальних впливів та індивідуальних адаптаційних можливостей військовослужбовця.

Бойовий стрес є комплексним психологічним феноменом, що виникає внаслідок впливу множинних чинників у бойовій обстановці.

Вітчизняні науковці [6] розглядають бойовий стрес як багатовимірне психологічне явище, що залежить від індивідуально-типологічних особливостей військовослужбовців, психологічних характеристик, ситуаційних умов, соціально-політичного контексту та соціально-психологічних детермінант.

Сутність бойового стресу полягає в системі переживань, що виникають під безпосереднім або опосередкованим впливом стресогенних чинників бойової обстановки. Він маніфестується через складну інтеграцію емоційних, інтелектуальних, фізіологічних та поведінкових реакцій військовослужбовців.

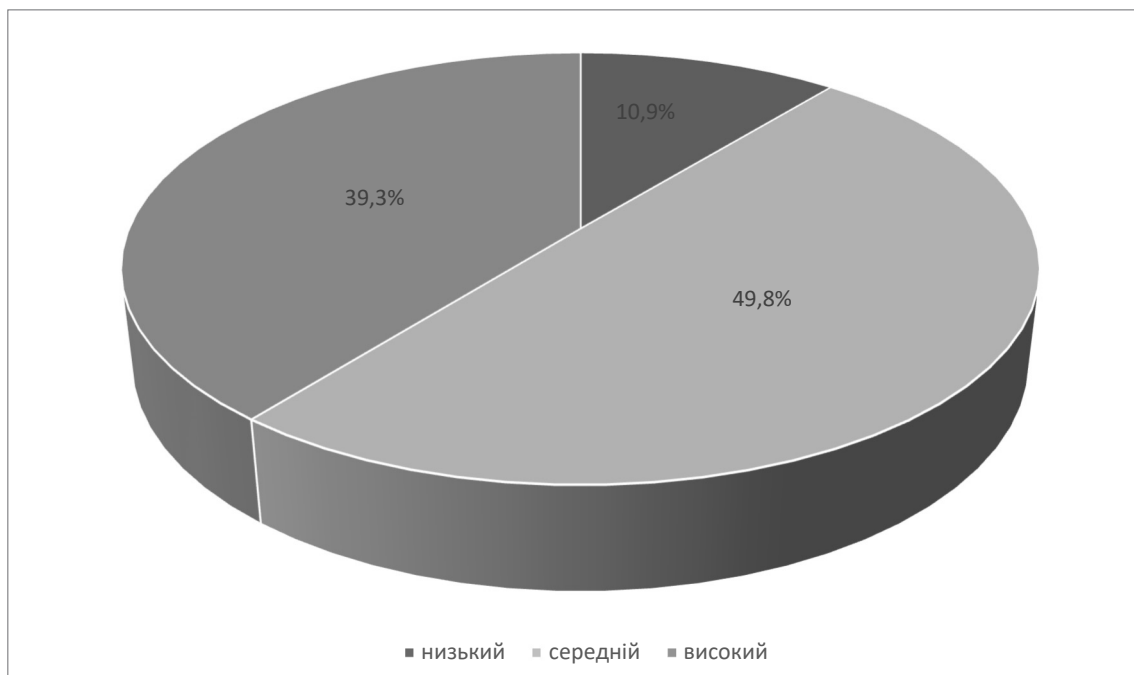

Рис. 2. Рівні вираженості бойового стресу у військовослужбовців
Джерело: розробка автора

Бойовий стрес чинить комплексний деструктивний вплив на психіку військовослужбовця, що виявляється у трансформації характерологічних особливостей, загостренні особистісних рис та виникненні стрес-асоційованих розладів. Психотравмуючий вплив бойової обстановки призводить до поступової дисфункції особистісних підсистем: спочатку порушується інтелектуальна складова, а згодом — соціальна та емоційна. Наслідками бойового стресу можуть бути: поява нехарактерних раніше акцентуацій, підвищення ризику суїцидальної поведінки, деформація усталених психологічних механізмів адаптації та регуляції [6].

Бойовий стрес може викликати позитивні посттравматичні трансформації особистості військовослужбовців. Психологічні зміни включають: зростання резилентності, підвищення самодисципліни, розвиток комунікативних здібностей, посилення особистісної зрілості та впевненості в собі. Аксиологічні трансформації передбачають переосмислення моральних цінностей, усвідомлення значущості сімейних стосунків та різних аспектів життя. Поведінкові модифікації характеризуються посиленням цілеспрямованості, наполегливості, розширенням життєвих перспектив. Соціально-психологічні зміни виявляються в підвищенні групової згуртованості, покращенні міжособистісної взаємодії та психологічної готовності до спільних дій [7].

Дослідження негативного впливу бойового стресу актуалізує вивчення копінг-стратегій військовослужбовців.

Стратегія «уникання» характеризується деструктивними психологічними механізмами: прагненням відсторонитися від проблеми, ігноруванням трудно-

щів, очікуванням самостійного вирішення конфлікту без особистого втручання. Психологічні наслідки такої стратегії включають: емоційну замкнутість, самозвинувачення, тривогу за майбутнє, формування дезадаптивної поведінки. Деструктивні копінг-механізми провокують розвиток залежної поведінки, зокрема схильність до вживання психоактивних речовин, що перешкоджає накопиченню адаптаційних ресурсів для подолання бойового стресу [6].

Таким чином, комплексне дослідження стратегій подолання тривожних розладів у військовослужбовців виявило багатовекторну природу психологічної реабілітації, що включає інтегративний підхід до діагностики, корекції та превентивного супроводження особового складу. Системний аналіз теоретико-методологічних засад та емпіричних результатів дозволив ідентифікувати ключові детермінанти виникнення тривожних станів у військовому середовищі та розробити диференційовані стратегії психологічної підтримки з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей військовослужбовців.

Висновки. Представлене дослідження розкриває складну динаміку тривожних розладів у військовослужбовців, демонструючи необхідність впровадження персоналізованих психокорекційних технологій. Отримані результати підтверджують, що ефективність подолання тривожних станів безпосередньо залежить від комплексного психологічного супроводження, яке включає діагностику, індивідуальне консультування, групову терапію та розвиток особистісних копінг-стратегій.

Подальші наукові розвідки потребують поглибленого вивчення механізмів психологічної адаптації військовослужбовців в умовах бойового стресу.

Література

1. Блінов О. А. *Опитувальник бойового стресу* Блінова О. А. (ОБСВ). URL: <http://www.apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/10/2> (дата звернення: 20.11.2024).
2. Блінов О. Переживання бойового стресу військовослужбовцями підрозділів і тих, хто лікується в госпіталі. *Психологія і особистість*. 2022. № 1. С. 85–99.
3. Кокун О. М., Агаєв Н. А., Пішко І. О., Лозінська Н. С. Особливості ступеня вияву у військовослужбовців діагностичних індикаторів ПТСР, зумовленого впливом екстремальних чинників бойової діяльності. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 20. С. 84–93.
4. Комар З. *Психологічна стійкість воїна*. Київ, 2017. 184 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Komar_Zoran/Psykholohichna_stiikist_voina.pdf (дата звернення: 20.11.2024).
5. Коструба Н. С. Психічне здоров'я військовослужбовців. *Психологічні перспективи*. 2023. № 41.
6. Кравченко К. О., Тімченко О. В., Ширококов Ю. М. *Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу у військовослужбовців — учасників антитерористичної операції*. Х. : Вид-во НУЦЗУ, 2017. 256 с.
7. Кудренко О. В., Афанасенко В. С. Вплив стрес-факторів бойової обстановки на психіку військовослужбовців Повітряних Сил (на основі досвіду АТО). *Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України*. 2018. № 2(31). С. 137–144.
8. Приходько І. І. Система профілактики та контролю бойового стресу у військовослужбовців. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологія*. 2018. Вип. 1.
9. *Стан психічного здоров'я військовослужбовців*. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/28/stan-psyhichnogo-zdorovya-vijskovosluzhbovcziv-znachno-girshyj-nizh-sered-reshty-naselennya/> (дата звернення: 20.11.2024).

10. Ткачук І. М. Поширеність тривожних та депресивних розладів у військовослужбовців-учасників антитерористичної операції. *Вісник наукових досліджень*. 2018. № 1. С. 64–66.
11. Центр громадського здоров'я МОЗ України. *Допомога військовим з посттравматичним стресовим розладом*. URL: <https://phc.org.ua/news/dopomoga-viyskovim-z-posttravmatichnim-stresovim-rozladom> (дата звернення: 20.11.2024).
12. *Шкала тривожності Бека*. URL: https://www.eztests.xyz/tests/anxiety_bai/ (дата звернення: 19.11.2024).
13. Семенець-Орлова І. А. Результативне лідерство в процесі управління освітніми змінами. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Державне управління. 2015. № 4. С. 107–112.
14. Radchenko O., Kovach V., Semenets-Orlova I., Zaporozhets A. (Eds.). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature, 2023.
15. Mykytyuk P., Semenets-Orlova I., Blishchuk K., Skoryk H., Pidlisna T., Trebyk L. Outsourcing as a tool of strategic planning in public administration. *Studies of Applied Economics*. 2021. Vol. 39, No 3.

References

1. Blinov, O. A. Opytuvalnyk boiovoho stresu Blinova O. A. (OBSB) [Combat Stress Questionnaire Blinov O. A.]. URL: <http://www.apsjournal.com/index.php/psyjournal/article/view/10/2> [in Ukrainian].
2. Blinov, O. (2022). Perezhyvannia bojovoho stresu viyskovosluzhbovtsiamy pidrozdiliv i tykh, khto likuietsia v hospitali [Experience of combat stress by servicemen of units and those who are treated in a hospital]. *Psykhologia i osobystist — Psychology and Personality*. № 1. pp. 85–99 [in Ukrainian].
3. Kokun, O. M., Ahaiev, N. A., Pishko, I. O., Lozinska, N. S. (2016). Osoblyvosti stupenia vyjavu u viyskovosluzhbovtziv diahnostychnykh indykatoriv PTSR, zumovlenoho vplyvom ekstremalnykh chynnykiv bojovoi diialnosti [Features of the degree of manifestation of diagnostic indicators of PTSD in servicemen due to the influence of extreme factors of combat activity]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykhologii — Problems of extreme and crisis psychology*. Vol. 20. pp. 84–93 [in Ukrainian].
4. Komar, Z. (2017). Psykholohichna stiykist voyna [Psychological stability of a soldier]. 184 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Komar_Zoran/Psykholohichna_stiikist_voina.pdf [in Ukrainian].
5. Kostruba, N. S. (2023). Psykhichne zdorovia viyskovosluzhbovtziv [Mental health of military personnel]. *Psykhologichni perspektyvy — Psychological perspectives*. № 41 [in Ukrainian].
6. Kravchenko, K. O., Timchenko, O. V., Shyrobokov, Yu. M. (2017). Sotsialno-psykholohichni determinanty vynyknennia boiovoho stresu u viyskovosluzhbovtziv — uchasykiv antyterorystychnoi operatsii [Socio-psychological determinants of combat stress in military personnel — participants in the anti-terrorist operation]. Kh.: Vyd-vo NUTsZU. 256 s. [in Ukrainian].
7. Kudrenko, O. V., Afanasenko, V. S. (2018). Vplyv stres-faktoriv boiovoi obstanovky na psykhiku viyskovosluzhbovtziv Povitrianykh Syl (na osnovi dosvidu ATO) [The influence of stress factors of a combat situation on the psyche of military personnel of the Air Force (based on the experience of the ATO)]. *Nauka i tekhnika Povitrianykh Syl Zbroinykh Syl Ukrainy — Science and Technology of the Air Force of the Armed Forces of Ukraine*. № 2(31). pp. 137–144 [in Ukrainian].
8. Prykhodko, I. I. (2018). Systema profilaktyky ta kontroliu boiovoho stresu u viyskovosluzhbovtziv [System of prevention and control of combat stress in servicemen]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy — Bulletin of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, Serii: Psykhologia. Vol. 1 [in Ukrainian].
9. Stan psykhichnoho zdorovia viyskovosluzhbovtziv [State of mental health of servicemen]. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/28/stan-psyhichnogo-zdorovya-viyskovosluzhbovtziv-znachno-girshyj-nizh-sered-reshty-naselennya/> [in Ukrainian].
10. Tkachuk, I. M. (2018). Poshyrenist tryvoznykh ta depresyvykh rozladiv u viyskovosluzhbovtziv-uchasykiv antyterorystychnoi operatsii [Prevalence of anxiety and depressive disorders in servicemen participating in the anti-terrorist operation]. *Visnyk naukovykh doslidzen*. № 1. pp. 64–66 [in Ukrainian].
11. Center for Public Health of the Ministry of Health of Ukraine. *Dopomoha viyskovym z posttravmatychnym stresovym rozladom* [Assistance to military personnel with post-traumatic stress disorder]. URL: <https://phc.org.ua/news/dopomoga-viyskovim-z-posttravmatichnim-stresovim-rozladom> [in Ukrainian].
12. *Shkala tryvozhnosti Beka* [Beck Anxiety Scale]. URL: https://www.eztests.xyz/tests/anxiety_bai/ [in Ukrainian].
13. Semenets-Orlova, I. A. (2015). Rezultatyvne liderstvo v protsesi upravlinnia osvithnimy zminamy. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*. Serii: Derzhavne upravlinnia. 4. pp. 107–112 [in Ukrainian].
14. Radchenko, O., Kovach, V., Semenets-Orlova, I., Zaporozhets, A. (2023). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature.
15. Mykytyuk, P., Semenets-Orlova, I., Blishchuk, K., Skoryk, H., Pidlisna, T., Trebyk, L. (2021). Outsourcing as a tool of strategic planning in public administration. *Studies of Applied Economics*. 39. 3.

УДК 351:316.77]:342.77

Шевчук Юрій Володимирович

аспірант кафедри публічного адміністрування

Міжрегіональної Академії управління персоналом

Shevchuk Yurii

Postgraduate Student of the Department of Public Administration

Interregional Academy of Personnel Management

ORCID: 0009-0002-6562-0326

Сліпчук Юрій Андрійович

аспірант кафедри публічного адміністрування

Міжрегіональної Академії управління персоналом

Slipchuk Yury

Postgraduate Student of the Department of Public Administration

Interregional Academy of Personnel Management

ORCID: 0009-0006-7244-1843

DOI: 10.25313/2617-572X-2024-12-10602

ВИКОРИСТАННЯ КІБЕРПРОСТОРУ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ВІЙСЬКОВИМИ ОПЕРАЦІЯМИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

UTILIZING CYBERSPACE TO ENHANCE THE EFFECTIVENESS OF MILITARY OPERATIONS MANAGEMENT: CHALLENGES AND PROSPECTS FOR STATE MANAGEMENT

Анотація. Вступ. У сучасних умовах ведення бойових дій використання кіберпростору стає невід'ємною складовою військових операцій. Інформаційні технології відкривають нові можливості для управління військовими силами, дозволяючи швидше та ефективніше приймати рішення, координувати дії підрозділів і забезпечувати надійний зв'язок на всіх рівнях командування. Однак, разом із перспективами кіберпростір також приносить низку викликів, які потребують ретельного аналізу та відповідних заходів для захисту національної безпеки.

Мета — здійснити аналіз викликів, пов'язаних з використанням кіберпростору для підвищення ефективності управління військовими операціями. Матеріали і методи. Визначення ролі державного управління у забезпеченні кібербезпеки та розвитку національних кіберспроможностей у статті вибудовується на основоположних положеннях із державного управління, економіки, досягненнях сучасної наукової думки на основі міждисциплінарного підходу. Методологічний інструментарій передбачає використання як загальнонаукових методів пізнання, так і спеціальних. Також у роботі знайшов інструментальне застосування один із ключових показників кіберпотужності країни — Національний індекс кібербезпеки (NCSI).

Результати. Національний індекс кібербезпеки оцінює готовність держав до протидії кіберзагрозам та управління кіберінцидентами. Україна отримала високу оцінку у 75,32 бала за NCSI у 2022 році, що забезпечило їй 24-те місце в глобальному рейтингу, перевищуючи середній рівень і демонструючи високий рівень кіберзахисту. Кіберпростір не тільки дозволяє інтегрувати сучасні технології, такі як штучний інтелект і великі дані, у військові процеси, але й створює нові загрози, як-от кібератаки на критичну інфраструктуру.

Національний індекс кіберпотужності (NCPI) враховує національні цілі та оцінює ефективність державних стратегій у кібербезпеці. Цей індекс дозволяє оцінювати не тільки потужність держави у кіберпросторі, але й ефективність використання її можливостей. Важливими аспектами є здатність держави реагувати на кібератаки, розподіл ресурсів, участь приватного сектору та рівень інновацій у кібербезпеці.

Для ефективного управління військовими операціями в умовах гібридної війни необхідно створювати гібридні військово-цивільні підрозділи, здатні діяти у кіберпросторі. Це передбачає взаємодію між Збройними Силами України, організаціями публічного сектору та приватним сектором на основі існуючих законодавчих механізмів. Адміністративно-

правові засади та активне залучення приватного сектору є ключовими елементами у побудові ефективної системи кібербезпеки для підвищення ефективності управління військовими операціями.

Перспективи. Для державного управління сучасний етап суспільного розвитку створює необхідність у розробці нових стратегій захисту та використання кіберможливостей. Серед країн, які досягли найвищих показників кібербезпеки, такі держави, як Греція, Бельгія та Литва, займають провідні позиції, тоді як агресори, такі як Росія та Білорусь, отримали значно нижчі оцінки, що підкреслює перевагу України у цій сфері.

Ключові слова: кібербезпека, військові операції, кіберпростір, державне управління, національний індекс кібербезпеки, гібридна війна, кіберпотужність, державно-приватна взаємодія, кіберзагрози, інноваційні технології, «добре врядування».

Summary. Introduction. In modern conditions of warfare, the use of cyberspace is becoming an integral part of military operations. Information technologies open up new opportunities for managing military forces, allowing for faster and more effective decision-making, coordination of unit actions, and reliable communication at all levels of command. However, along with the prospects, cyberspace also brings a number of challenges that require careful analysis and appropriate measures to protect national security.

The goal is to analyze the challenges associated with the use of cyberspace to improve the effectiveness of military operations management. Materials and methods. The definition of the role of public administration in ensuring cybersecurity and the development of national cyber capabilities in the article is built on the fundamental principles of public administration, economics, and achievements of modern scientific thought based on an interdisciplinary approach. The methodological tools involve the use of both general scientific methods of cognition and special ones. The work also found instrumental application in one of the key indicators of a country's cyber power – the National Cybersecurity Index (NCSI).

Results. The National Cybersecurity Index assesses the readiness of states to counter cyber threats and manage cyber incidents. Ukraine received a high score of 75.32 points for the NCSI in 2022, which provided it with 24th place in the global ranking, exceeding the average level and demonstrating a high level of cyber protection. Cyberspace not only allows for the integration of modern technologies, such as artificial intelligence and big data, into military processes, but also creates new threats, such as cyberattacks on critical infrastructure.

The National Cyberpower Index (NCPI) takes into account national goals and assesses the effectiveness of state strategies in cybersecurity. This index allows you to assess not only the power of the state in cyberspace, but also the effectiveness of using its capabilities. Important aspects are the state's ability to respond to cyberattacks, resource allocation, private sector participation, and the level of innovation in cybersecurity.

For effective management of military operations in the context of hybrid warfare, it is necessary to create hybrid military-civilian units capable of operating in cyberspace. This involves interaction between the Armed Forces of Ukraine, public sector organizations, and the private sector based on existing legislative mechanisms. Administrative and legal frameworks and active involvement of the private sector are key elements in building an effective cybersecurity system to improve the efficiency of military operations management.

Prospects. For public administration, the current stage of social development creates the need to develop new strategies for protecting and using cyber capabilities. Among the countries that achieved the highest cybersecurity indicators, states such as Greece, Belgium and Lithuania occupy leading positions, while aggressors such as Russia and Belarus received significantly lower scores, which emphasizes Ukraine's superiority in this area.

Key words: cybersecurity, military operations, cyberspace, public administration, national cybersecurity index, hybrid warfare, cyberpower, public-private interaction, cyber threats, innovative technologies, "good governance".

Постановка проблеми. У сучасних умовах ведення бойових дій використання кіберпростору стає невід'ємною складовою військових операцій. Інформаційні технології відкривають нові можливості для управління військовими силами, дозволяючи швидше та ефективніше приймати рішення, координувати дії підрозділів і забезпечувати надійний зв'язок на всіх рівнях командування. Однак, разом із перспективами кіберпростір також приносить низку викликів, які потребують ретельного аналізу та відповідних заходів для захисту національної безпеки.

З одного боку, кіберпростір надає можливість інтеграції сучасних технологій, таких як штучний інтелект, великі дані та автоматизація, у військові процеси, що дозволяє підвищити оперативну ефек-

тивність та знизити ризики людського фактору. З іншого боку, зростає загроза кібератак, які можуть спричинити значні збитки, порушити роботу критичної інфраструктури та знизити ефективність військових операцій.

Для державного управління виникає необхідність розробки та впровадження нових стратегій, спрямованих на захист кіберпростору, підвищення кібербезпеки та використання кіберможливостей для підтримки військових операцій. Це вимагає інтеграції кібертехнологій у систему державного управління, створення спеціалізованих підрозділів для реагування на кібератаки, а також проведення регулярних навчань і тренувань для підвищення готовності військових та цивільних фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські вчені (Кондрашова Т., Кондрашов Д., Костюченко С., Лобода Ю., Магда Є., Номінатюк О., Пономарчук С., Терещук Т.) активно досліджують проблему кібербезпеки в контексті сучасних військових конфліктів. Вони аналізують складність і багатогранність гібридних війн, зокрема, як ці загрози впливають на традиційні військові стратегії та державне управління. Особлива увага приділяється адміністративно-правовим аспектам інтеграції військових і цивільних структур для побудови ефективної системи кіберзахисту [3; 5–4; 10–12].

Метою статті є аналіз основних викликів і перспектив, пов'язаних з використанням кіберпростору для підвищення ефективності управління військовими операціями, а також на визначення ролі державного управління у забезпеченні кібербезпеки та розвитку національних кіберспроможностей.

Виклад основного матеріалу. Національний індекс кібербезпеки (далі — NCSI) є глобальним показником, що оцінює готовність країн до протидії кіберзагрозам та управління кіберінцидентами. Окрім того, NCSI слугує базою даних із відкритими матеріалами та інструментами, що сприяють розвитку національного потенціалу кібербезпеки. Згідно з рейтингом 2022 року, Україна здобула оцінку 75,32 у Національному індексі кібербезпеки, що дозволило їй зайняти 24-те місце в загальному рейтингу. Цей показник суттєво перевищує середній рівень, демонструючи високий рівень готовності країни до кіберзахисту.

Серед країн, які очолюють рейтинг, найвищі оцінки отримали Греція (96), Бельгія (93), Литва (93), Естонія (90), Чехія (92), Німеччина (90), Португалія (89), Іспанія (88), Польща (87), Фінляндія (85) та Швеція (84). Україна з оцінкою 75,32 знаходиться серед лідерів кібербезпеки в Європі, випереджаючи такі країни, як Австрія, Ірландія та Норвегія. Це свідчить про значний прогрес у сфері кібербезпеки, особливо в порівнянні з іншими регіонами.

Примітно, що агресори, такі як Російська Федерація та Білорусь, отримали значно нижчі оцінки — 71 та 53 відповідно, що підкреслює перевагу України в цьому критичному напрямку національної безпеки.

Індекс NCSI був розроблений і впроваджений Фондом академії електронного врядування Естонії. На відміну від нього, Глобальний індекс кібербезпеки (GCI), створений Міжнародним союзом електрозв'язку (МСЕ), є ініціативою, спрямованою на підвищення обізнаності щодо кібербезпеки та оцінку прихильності країн до її впровадження в різних галузях. Оцінка розвитку кібербезпеки в кожній країні проводиться за п'ятьма ключовими категоріями: правові заходи, технічні заходи, організаційні заходи, розбудова потенціалу та співробітництво.

На відміну від існуючих кіберіндексів, Національний індекс кіберпотужності (NCPI) складається

з кількох компонентів і враховує національні цілі кожної країни. Цей індекс формується для держави в цілому, проте фокусується лише на тих аспектах діяльності, які перебувають під контролем уряду або інших державних інститутів.

NCPI дозволяє оцінювати ефективність державної стратегії, реакцію на правопорушення та боротьбу з ними, обороноздатність, розподіл ресурсів, участь приватного сектору, а також рівень ефективності робочої сили та інновацій у сфері кібербезпеки. Це одночасно є вимірюванням як доведеної потужності, так і потенціалу, а також ефективності використання цих можливостей урядом кожної країни, що бере участь у рейтингу [11].

NCPI визначає сім основних національних цілей, які зазвичай переслідуються владою країн для досягнення необхідного рівня кібербезпеки:

- застосування практик нагляду та моніторингу на загальнодержавному рівні за участю внутрішніх груп контролю;
- національна програма (стратегія) кібербезпеки;
- контроль та управління інформаційним середовищем;
- спеціалізована діяльність зовнішньої розвідки з питань національної кібербезпеки;
- випуск спеціалізованої продукції вітчизняного виробництва;
- здатність знищувати або відключати інформаційно-комунікаційну інфраструктуру та можливості супротивника;
- визнання та використання міжнародних стандартів та технічних норм.

Відмінність NCPI від традиційного уявлення про кіберпотужність, яка часто асоціюється лише з можливістю знищення або виведення з ладу інфраструктури супротивника через наступальні кібероперації, полягає в тому, що індекс також враховує ефективність реагування на кіберінциденти та боротьбу з ними, що суттєво впливає на загальну оцінку. Іншими важливими параметрами для формування NCPI є традиційні військові засоби, дипломатичні заходи, державна політика, кримінальна практика, бізнес-процеси та інші ресурси, доступні країнам для досягнення визначених національних цілей.

Національний індекс кіберпотужності вимірює «всебічність» країни як кіберсуб'єкта. У цьому контексті всебічність означає збалансовану оцінку поєднання національних цілей, намірів і можливостей їх досягнення. На практиці NCPI інтегрує два інших показники — індекс кібернамірів (CII) та індекс кіберздатності (CII), проте комплексний характер має саме NCPI.

Розробники NCPI зазначають, що вимірювання національного індексу кіберпотужності базується на актуальних базах даних, які стосуються конкретних елементів національних екосистем кібербезпеки та включають значну кількість факторів, отриманих самостійно. Також є можливість отримати за запитом

будь-яку інформацію, що впливає на формування індексу для конкретної країни [4].

Національна безпека є основою стабільного розвитку суспільства. В умовах гібридної війни, спрямованої проти України, виникає необхідність перегляду традиційних підходів до забезпечення безпеки. Військові дії, що поєднують звичайні та кіберзагрози, вимагають нових методів захисту та управління. Аналіз медіа-джерел та наукових публікацій свідчить про те, що для ефективної протидії гібридним викликам необхідно створювати гібридні військові підрозділи, здатні діяти в умовах кіберпростору.

Положення Договору про Європейський Союз та Лісабонського договору (2009 р.) закладають основи для формування гібридного військово-цивільного співробітництва з метою нейтралізації кіберзагроз. Це передбачає створення:

- сфери постійного оборонного співробітництва в Європі: забезпечення безперервної координації між державами-членами для оперативної відповіді на кіберзагрози;
- постійного структурного співробітництва (PESCO) в області оборони: ініціатива, яка об'єднує 25 країн ЄС, включаючи Австрію, Бельгію, Німеччину, Францію та інші, для спільної роботи над оборонними проектами, зокрема у сфері кібербезпеки.

Програма PESCO охоплює два основні проекти, пов'язані з кібербезпекою:

1. Платформа обміну інформацією про кіберзагрози: проект спрямований на створення проактивних заходів захисту та розробку загальної мережевої платформи для обміну інформацією про кіберзагрози. Відповідальною країною є Греція, яка забезпечує підтримку через Європейське агентство з мережевої та інформаційної безпеки (ENISA).

2. Команда швидкого реагування на кіберзагрози: проект забезпечує колективну реакцію держав-членів на кіберінциденти, підвищуючи рівень кіберстійкості. Організація та управління цими командами здійснює Литва, яка ініціювала створення кіберпідрозділів швидкого реагування.

Генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг підкреслює важливість гібридної співпраці між НАТО та ЄС для ефективного реагування на зростаючі кіберзагрози. Співпраця базується на спільній Декларації 2016 року, яка визначає пріоритетні напрямки взаємодії у сфері кібербезпеки та кібероборони. Наприклад, у 2017 році в Естонії відбулися спільні навчання «Di-Si Cannabis Coalition» для перевірки здібностей до протидії кібератакам на національному та міжнародному рівнях.

Подальший розвиток співпраці включає участь держав, що не є членами Альянсу, таких як Японія. У 2018 році, після участі японських фахівців у навчаннях з кібербезпеки в Естонії, Японія переглянула свою національну оборонну програму та створила командний центр для управління операціями в космосі та кіберпросторі, що співпрацює з НАТО та США.

Згідно з джерелами [8; 9], компетенції бізнесу та приватного сектору є невід'ємною частиною ефективного гібридного механізму захисту об'єктів критичної інфраструктури. Приватний сектор забезпечує необхідні ресурси та експертизу для створення стійких систем захисту від кіберзагроз.

В Україні пропонується організувати функціонування та взаємодію Збройних Сил України з державними організаціями та приватним сектором на основі Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» [2]. Зокрема, стаття 10 цього закону визначає механізми державно-приватної взаємодії у сфері кібербезпеки, включаючи створення системи виявлення та нейтралізації кіберзагроз, підвищення цифрової грамотності громадян, обмін інформацією між державними органами та приватним сектором, а також залучення експертного потенціалу для підготовки проектів та нормативних документів у сфері кібербезпеки.

На підставі статті 10 Закону України пропонується реалізувати державно-приватну взаємодію не лише під час інформаційних операцій, але й на постійній основі для забезпечення кібербезпеки. Це передбачає співпрацю Збройних Сил України з фахівцями приватного сектору, включаючи дистанційну роботу та альтернативну військову службу для спеціалістів з кібербезпеки. Такий підхід дозволить залучити мотивованих та кваліфікованих фахівців, створити взаємодію для оперативного реагування на кіберзагрози та забезпечити економію на військовому забезпеченні.

«Стратегія кібербезпеки України» — це стратегічний документ, спрямований на захист інформаційних ресурсів, кіберінфраструктури та кіберпростору держави від кіберзагроз. Вона визначає пріоритети та заходи для забезпечення кібербезпеки, включаючи розвиток технічних та правових засобів захисту, підвищення кіберінформаційної свідомості населення та зміцнення міжнародного співробітництва в цій сфері. Останніми нововведеннями у сфері національної безпеки є посилення уваги до інформаційно-комунікаційних технологій і важливості кібербезпеки. Зокрема новими викликами національній безпеці визнані: штучний інтелект, безпілотні літальні апарати та інші безпілотні платформи, далекобійна високоточна зброя, у т.ч. балістичні і крилаті ракети. До прикладу, Польща підтримує заходи щодо розробки та впровадження норм відповідальної поведінки держави в кіберпросторі, застосування до нього існуючих принципів міжнародного права та розробки заходів зміцнення довіри між країнами. Наразі у світі провадиться співпраця країн ЄС з союзниками по НАТО та партнерами з ЄС для запобігання гібридним загрозам і стійкості до них. З іншого боку, розвиток таких технічних напрямків, як: широкосмугові мережі стаціонарного і мобільного зв'язку (5G і наступних поколінь), квантова технологія, нанотехнологія або

штучний інтелект уможливають створення нових оборонних і ударних можливостей.

Внаслідок інформаційної революції спостерігається формування нового парадигматичного виміру інформаційної реальності, який представлений у вигляді глобальної інформаційної інфраструктури. Дії провідних світових держав у будівництві інформаційного суспільства, їхня тенденція до інформаційного домінування та встановлення контролю над напрямками та змістом інформаційних потоків породжують нового роду протиріччя, які вирішення зараз неможливе традиційними методами управління.

У ході дослідження була проаналізована політика ЄС у сфері кібербезпеки, критичної інформаційної інфраструктури в контексті євроінтеграції та врахування європейського досвіду у забезпеченні. Водночас, впровадження системи інформаційної безпеки для кожного конкретного об'єкта критичної інформаційної інфраструктури відбувається відповідно до технічного завдання на створення системи інформаційної безпеки, визначеного для цього об'єкта.

До прикладу, у Республіці Польща діє Національний Центр Керування, який є ключовою інституцією, призначеною для координації та керування у ситуаціях надзвичайних подій, зокрема природних катастроф або терористичних загроз. Завдяки своєму функціоналу, центр визначається як невід'ємна частина національної системи безпеки Польщі. Його завданням є не тільки ефективне управління надзвичайними ситуаціями, але й забезпечення співпраці між різними структурами, що включають громадські організації та силові відомства. Варто згадати також Національну Агенцію Кібербезпеки (Narodowe Centrum Bezpieczeństwa Cyberprzestrzeni) роль якої наразі суттєво зросла в питаннях національної безпеки. Національна Агенція Кібербезпеки є спеціалізованим органом, призначеним для розробки та впровадження стратегій та заходів, спрямованих на захист національних інформаційних ресурсів від потенційних кіберзагроз та кібератак. Ця агенція є ключовим елементом національної системи кібербезпеки, відповідаючи за формування та реалізацію стратегічних підходів до забезпечення стійкості та надійності інформаційно-комунікаційної інфраструктури країни. Ця агенція виконує розширений спектр функцій, включаючи моніторинг кіберпростору, аналіз потенційних загроз, розробку стандартів безпеки, організацію тренувань та навчання для персоналу, а також взаємодію з міжнародними агентствами для обміну інформацією та впровадження найкращих практик у сфері кібербезпеки.

Посилення кібербезпеки вимагає дотримання міжнародних правил поведінки, стандартів і норм.

Федеральний уряд Німеччини визначає десять стратегічних сфер: захист критичних інформаційних інфраструктур, захищені ІТ-системи в Німеччині, посилення ІТ-безпеки в державному управлінні,

діяльність Національного центру кіберзахисту, діяльність Національної ради з кібербезпеки, ефективну боротьбу зі злочинністю у кіберпросторі, ефективні скоординовані дії для забезпечення кібербезпеки в Європі та світі, використання надійних і надійних інформаційних технологій, розвиток кадрів у федеральних органах влади, інноваційні інструменти реагування на кібератаки. Так, органи державної влади мають служити прикладом для наслідування безпеки даних. Вони створюють загальну, уніфіковану та безпечну мережеву інфраструктуру у федеральній адміністрації («федеральні мережі») як основу для електронної передачі даних. Ефективна ІТ-безпека потребує потужних структур у всіх федеральних органах влади. З цієї причини ресурси повинні бути розподілені належним чином на центральному та місцевому рівнях. Національний центр кіберзахисту (Cyber-AZ), що базується в Бонні, не є незалежним органом, а скоріше представляє спільну, міжвідомчу та міжінституційну платформу. Він був заснований у 2011 р. в рамках реалізації Стратегія кібербезпеки федерального уряду.

Вісім основних органів влади та партнерів наразі співпрацюють у рамках National Cyber-AZ: Федеральне управління служби військової контррозвідки; Федеральне управління кримінальної поліції; Федеральне відомство з безпеки інформаційних технологій; Федеральне відомство з охорони конституції; Федеральне відомство цивільного захисту та ліквідації наслідків стихійних лих; Кібернетичне та інформаційне командування Бундесверу; Федеральна поліція; Федеральна служба розвідки. Партнерами виступають: Кіберзахист Баварії, Hessen CyberCompetenceCenter (Hessen3C), Кіберпрокурори з Бамберга та Кельна, Федеральний орган фінансового нагляду. Координатор Cyber-AZ бере на себе роль модератора між залученими представниками влади, а також може ініціювати необхідні рішення. Керівна група, в якій беруть участь усі основні органи влади та, як виняток, партнерські органи влади, приймає рішення щодо тематичних пріоритетів на своїх засіданнях та створює робочі групи. Тут мають право голосу лише основні органи влади, але не партнери.

Під час щоденного ситуаційного брифінгу контактні особи повідомляють поточні висновки своїх органів влади щодо кібернетичних питань, збагачують один одного інформацією та отримують з цього будь-які необхідні роз'яснення та дії. Це означає, що кіберпроблеми можна швидше виявляти та вирішувати, а відповідальні органи можуть узгодити скоординований підхід. Представники різних органів влади в Cyber-AZ працюють разом у різних постійних або тимчасових робочих групах і підгрупах, щоб оцінити потенціал кіберзагроз, наприклад, для окремих секторів критичної інфраструктури, на тему пов'язаних і міжвідомчих засадах і здійснювати необхідні заходи або їх реалізацію ініціювати органи влади.

Що стосується Національної ради кібербезпеки, то виявлення та усунення структурних причин криз вважається важливим превентивним інструментом кібербезпеки. З цієї причини є потреба у налагодженні та підтримці співпраці в межах федерального уряду, а також між державним і приватним секторами в межах відповідальності Уповноваженого федерального уряду з інформаційних технологій. Національна рада з кібербезпеки призначена для координації превентивних інструментів і міждисциплінарних підходів до кібербезпеки державного та приватного секторів.

Французька агенція безпеки інформаційних систем (ANSSI), створена у 2009 р., є національним органом, який відповідає за кібербезпеку. Виступаючи у французькому кіберпросторі як «рятівник», ANSSI забезпечує запобігання (у тому числі з нормативно-правової точки зору) та реагування на інциденти у сфері ІТ, що зачіпають стратегічно важливі установи. Агентство також забезпечує відпрацювання управління у кризових ситуаціях на національному рівні. Міністерство збройних сил Франції виконує подвійну місію із захисту мереж, що забезпечують його діяльність, та з інтеграції цифрової протидії у військові операції. З метою підтримки діяльності міністерства у цій сфері на початку 2017 року було створено штаб кіберзахисту (COMCYBER), переданий під командування начальника штабу збройних сил.

У сучасних умовах кібербезпека є критичним компонентом національної безпеки, оскільки кібератаки можуть мати серйозні наслідки для державних інституцій, економічних систем, критичної інфраструктури та безпеки громадян. З огляду на зростаючу складність та масштабність кіберзагроз, ефективна кібербезпека потребує впровадження передових технологій для виявлення, запобігання та нейтралізації атак. Для цього необхідно не лише використовувати сучасне програмне забезпечення та апаратні засоби, а й забезпечити високий рівень кваліфікації персоналу, що працює в цій сфері. Висококваліфіковані фахівці з кібербезпеки здатні розробляти і впроваджувати комплексні стратегії захисту, аналізувати загрози в режимі реального часу та оперативно реагувати на інциденти. Однак підготовка таких спеціалістів потребує значних інвестицій у навчання та професійний розвиток. Крім того, ефективна кібербезпека вимагає постійного оновлення технологій та методів захисту, оскільки кіберзагрози швидко еволюціонують. Це потребує значних фінансових ресурсів, які не завжди доступні у необхідних обсягах. Відсутність належного фінансування може призвести до використання застарілих технологій, які не здатні забезпечити адекватний рівень захисту. У свою чергу, використання застарілих систем і технологій може знижувати здатність держави ефективно реагувати на сучасні загрози. Застарілі технології, які були розроблені в минулі десятиліття, не можуть повною мірою забезпечити

необхідний рівень безпеки та оперативності у сучасних умовах.

Виклики громадській безпеці та громадському порядку залишаються навіть в післявоєнний період, в тому числі ті, що стосуються цивільного захисту, особливої уваги буде потребувати розмінування територій та небезпека пов'язана з цим фактором, безпеки масових заходів та дорожнього руху, як а також організована економічна злочинність і злочинність, пов'язана з наркотиками, а також торгівля людьми. Через міжнародний характер тероризму та його інтенсивність, Україна теж не вільна від таких загроз. Особливо з боку групи людей, які використовують методи терору як інструмент для досягнення власних політичних, соціальних, економічних чи релігійних цілей.

Поліпшення позицій України на міжнародній арені, проте ще членство в НАТО та ЄС призводять все ж до підвищення інтересу з боку іноземних держав спецслужб нашої країни. Можливе несанкціоноване розголошення або викрадення секретної інформації та інших даних, що охороняються законом, можуть завдати шкоди національній безпеці та інтересам України. Безпечне функціонування інформаційно-комунікаційної системи України є умовою безперебійного функціонування всієї держави. Залишається проблемою забезпечення доступності, цілісності та конфіденційності даних, що обробляються в інформаційно-комунікаційних системах державного управління. Крім того, в державі не розроблені єдині заходи безпеки щодо інформаційного простору та. З точки зору безпеки, недостатній рівень знання щодо загроз у кіберпросторі, а також необхідності вирішення дилеми між особистою свободою та захистом прав індивідів та використанням заходів, спрямованих на підтримку стану безпеки.

Висновки та пропозиції. Формування гібридних військових підрозділів, здатних діяти у кіберпросторі, є необхідним кроком для Збройних Сил України. Це вимагає не лише модернізації військових стратегій, але й створення нових інтелектуальних та технологічних підходів, що враховують реалії сучасної гібридної війни. Адміністративно-правові основи військово-цивільного співробітництва, а також активне залучення приватного сектору, є ключовими елементами у побудові ефективної системи кібербезпеки з метою підвищення ефективності управління військовими операціями.

Стійкість та міцність соціальної системи пропорційна ступеню узгодженості дій органів державного управління та медіа, що забезпечує прямий та зворотний зв'язок між громадянським суспільством і державою. Агресивна інформаційна політика в умовах війни, проведена агресором, націлена на формування переконань про нестабільність та погіршення соціально-економічної обстановки. Вона активізує деструктивні політико-ідеологічні фактори, що становлять загрозу для системи національних цінностей, ідеалів та традицій, руйнуючи структури

соціалізації особистості. Це також створює загрозу безпеці життєдіяльності людини, суспільства та держави. Критичні інфраструктури включають електромережі, транспортну мережу та інформаційно-комунікаційні системи. Захист цих інфраструктур є життєво важливим для безпеки держави і добробуту її громадян. Паралельно діджиталізація усіх сфер, роблять критичну інфраструктуру такою сферою, руйнування якої можливо здійснити не лише за рахунок фізичного впливу (як намагалася здійснити росія за рахунок ракетних атак), але й через інтернет-мережу (кіберзахист).

Впровадження заходів кіберзахисту надасть можливість підприємствам, установам та організаціям, що вважаються об'єктами критичної інфраструктури,

ри, забезпечити ефективний захист від кібератак, запобігти порушенню конфіденційності, цілісності та доступності своїх інформаційних ресурсів, а також уникнути порушення стійкості функціонування об'єкта критичної інфраструктури.

В рамках ЄС досліджуване питання вперше було підняте ще у 2004 р. із запуску Європейської програми захисту критичної інфраструктури (ЕРСІР). Це пакет заходів, спрямованих на покращення захисту критичної інфраструктури в Європі, у всіх державах ЄС і в усіх відповідних секторах економічної діяльності. Ініціатива ЄС щодо захисту критичної інформаційної інфраструктури спрямована на посилення безпеки та стійкості життєво важливих інфраструктур інформаційних та комунікаційних технологій.

Література

1. Ващенко К. О. Політологія для вчителя. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнко. Київ : Вид. ім. М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.
2. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України. (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> (дата звернення: 20.11.2024).
3. Ільяшов О. А. Війни майбутнього як об'єкт наукових досліджень. *Наука і оборона*. 2008. № 2. С. 36–40.
4. Кращі практики управління кібербезпекою. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Report_on_Cybersecurity_04.pdf (дата звернення: 21.11.2024).
5. Лобода Ю. О. Поняття «гібридна війна (гібридні військові дії)»: походження та складність. *Наука і оборона*. 2020. С. 20–23.
6. Марда Є. М. Гібридна війна: сутність та структура феномену. *Міжнародні відносини: Серія. «Політичні науки»*. 2014. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2489/2220 (дата звернення: 21.11.2024).
7. Номінатюк О. А., Пономарчук С. А., Кондрашова Т. А., Кондрашов Д. М., Костюченко С. І., Терещук Т. М. Гібридна побудова системи кібербезпеки: адміністративно-правові засади військово-цивільного співробітництва. *Кібербезпека: освіта, наука, техніка*. 2023. № 3 (19). doi: 10.28925/2663-4023.2023.19.109121.
8. Правова система України в умовах воєнного стану : збірник наукових праць. За заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 540 с.
9. Про Стратегію кібербезпеки України : Указ Президента України. 2016. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> (дата звернення: 20.11.2024).
10. Україна на 24 місці в рейтингу з кібербезпеки. URL: <https://ain.ua/2022/06/16/ukrayina-na-24-mischi-v-rejtyngu-z-kiberbezpeky/> (дата звернення: 20.11.2024).
11. NATO and the European Union work together to tackle growing cyber threats. *North Atlantic Treaty Organization*. 2018. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_161570.htm?selectedLocale=en (дата звернення: 20.11.2024).
12. Chorna O., Orlova I. S., Shyshliuk V., Pugachov M., Pugachov V. Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. *International Journal of Professional Business Review*. 2023. 8(5). P. 90.
13. Radchenko O., Kovach V., Semenets-Orlova I., Zaporozhets A. (Eds.). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature, 2023.

References

1. Vashchenko, K. O. (2011). *Politolohiia dlia vchytelia* [Politology for teachers]. K. O. Vashchenko, V. O. Kornienko. Kyiv: Vyd. im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
2. Pro osnovni zasady zabezpechennia kiberbezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the Basic Principles of Ensuring Cybersecurity of Ukraine: Law of Ukraine]. (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19> [in Ukrainian].
3. Iliashov, O. A. (2008). Viiny maibutnoho yak ob'iekt naukovykh doslidzhen [Wars of the Future as an Object of Scientific Research]. *Nauka i oborona*, 2, 36–40 [in Ukrainian].
4. Krashchi praktyky upravlinnia kiberbezpekoiu [Best Practices in Cybersecurity Management]. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Report_on_Cybersecurity_04.pdf [in Ukrainian].
5. Loboda, Yu. O. (2020). Poniattia "hibrydna viina (hibrydni viiskovi dii)": pokhodzhennia ta skladnist [The Concept of "Hybrid War (Hybrid Military Actions)": Origin and Complexity]. *Nauka i oborona*, 20–23 [in Ukrainian].

6. Nominatiuk, O. A., Ponomarchuk, S. A., Kondrashova, T. A., Kondrashov, D. M., Kostiuchenko, S. I., Tereshchuk, T. M. (2023). Hibrydna pobudova systemy kiberbezpeky: administratyvnopravovi zasady viiskovo-tsyvilnoho spivrobitnytstva [Hybrid Construction of the Cybersecurity System: Administrative and Legal Foundations of Civil-Military Cooperation]. *Kiberbezpeka: osvita, nauka*, 3 (19). doi: 10.28925/2663-4023.2023.19.109121 [in Ukrainian].
7. Mahda, Ye. M. (2014). Hibrydna viina: sutnist ta struktura fenomenu [Hybrid War: The Essence and Structure of the Phenomenon]. *Mizhnarodni vidnosyny: Seriia. "Politychni nauky"*. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/viewFile/2489/2220 [in Ukrainian].
8. Pravova systema Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: zbirnyk naukovykh prats [The Legal System of Ukraine in the Conditions of Martial Law: A Collection of Scientific Papers]. Za zah. red. O. O. Kota, A. B. Hryniaka, N. V. Milovskoi, M. M. Khomenka. Odesa: Vydavnychiy dim "Helvetyka", 2022. 540 s. [in Ukrainian].
9. Pro Stratehiiu kiberbezpeky Ukrainy: Ukaz Prezydenta Ukrainy [On the Cybersecurity Strategy of Ukraine: Decree of the President of Ukraine]. (2016). URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016> [in Ukrainian].
10. Ukraina na 24 mistsi v reitynhu z kiberbezpeky [Ukraine Ranked 24th in Cybersecurity]. URL: <https://ain.ua/2022/06/16/ukrayina-na-24-mischi-v-rejtyngu-z-kiberbezpeky/> [in Ukrainian].
11. NATO and the European Union work together to tackle growing cyber threats (2018). *North Atlantic Treaty Organization*. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_161570.htm?selectedLocale=en.
12. Chorna, O., Orlova, I. S., Shyshliuk, V., Pugachov, M., & Pugachov, V. (2023). Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. *International Journal of Professional Business Review*, 8(5), 90.
13. Radchenko, O., Kovach, V., Semenets-Orlova, I., & Zaporozhets, A. (Eds.). (2023). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature.

Стаття надійшла до редакції 24.12.2024

Лях Вадим Михайлович

*аспірант кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональної Академії управління персоналом*

Liakh Vadym

*PhD Student of the Department of Public Administration
Interregional Academy of Personnel Management*

ORCID: 0009-0005-5751-3215

DOI: 10.25313/2617-572X-2024-12-10601

ВПЛИВ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ НА РОЗВИТОК КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

INFLUENCE OF INTERNATIONAL EXPERIENCE ON THE DEVELOPMENT OF HUMAN RESOURCE POTENTIAL IN THE HEALTHCARE SECTOR OF UKRAINE

Анотація. Вступ. У статті здійснено всебічний аналіз впливу міжнародного досвіду на розвиток кадрового потенціалу в публічному управлінні у сфері охорони здоров'я України.

Мета – проаналізувати сучасні підходи до управління кадровими ресурсами в системах охорони здоров'я розвинених країн, зокрема членів Європейського Союзу, США, Канади.

Матеріали і методи. Методологічною основою дисертаційного дослідження слугували фундаментальні положення науки державне управління та загальнонаукові принципи аналізу суспільних явищ і процесів, а також праці провідних українських та закордонних науковців. Дослідження базувалося на системному методі пізнання, на основі якого з'ясовано сутність понятійно-категоріального апарату дослідження, у тому числі, понять «кадрова політика», «кадрова політика в системі публічного управління», «кадрова політика на публічній службі».

Результати. Увагу приділено таким аспектам, як роль міжнародного навчання, обміну досвідом через програми стажування, участь у глобальних ініціативах та впровадження інноваційних підходів до управління людськими ресурсами. У статті описано механізми розвитку професійної компетентності управлінців у сфері охорони здоров'я, включаючи підвищення кваліфікації, розвиток лідерських якостей та навичок стратегічного планування. Також висвітлено значення сучасних методик управління у забезпеченні прозорості та ефективності кадрової політики. Виокремлено ключові виклики, що стоять перед українською системою охорони здоров'я, серед яких обмеженість ресурсів, відтік кадрів за кордон, недостатнє фінансування та відсутність комплексного підходу до розвитку людського капіталу.

Автором запропоновано рекомендації щодо інтеграції успішних міжнародних практик у національну систему публічного управління, враховуючи соціально-економічні та культурні особливості України. Серед рекомендацій – створення постійно діючих платформ для обміну досвідом, підтримка міжнародних освітніх та наукових програм, а також розробка нормативно-правової бази, яка сприятиме розвитку кадрового потенціалу у сфері охорони здоров'я.

Перспективи. Результати дослідження є цінними для вдосконалення системи підготовки та управління кадрами в публічному секторі України, а також для формування стратегій довгострокового розвитку охорони здоров'я в умовах інтеграції до глобального простору.

Ключові слова: міжнародний досвід, кадровий потенціал, публічне управління, охорона здоров'я, професійна компетентність, розвиток людського капіталу, міжнародні практики, інноваційні підходи, лідерські якості, стратегічне планування, цифрові технології, кадрова політика, система охорони здоров'я України.

Summary. Introduction. The article provides a comprehensive analysis of the impact of international experience on the development of human resource potential in public administration in the healthcare sector of Ukraine.

The goal is to analyze modern approaches to human resource management in healthcare systems of developed countries, in particular members of the European Union, the USA, and Canada.

Materials and methods. The methodological basis of the dissertation research was the fundamental provisions of the science of public administration and general scientific principles of analyzing social phenomena and processes, as well as the works of leading Ukrainian and foreign scientists. The study was based on a systematic method of cognition, on the basis of which the essence of the conceptual and categorical apparatus of the study was clarified, including the concepts of “human resource policy”, “human resource policy in the public administration system”, “human resource policy in the public service”.

Results. Attention is paid to such aspects as the role of international training, exchange of experience through internship programs, participation in global initiatives, and the implementation of innovative approaches to human resource management. The article describes the mechanisms for developing professional competence of managers in the field of health care, including advanced training, development of leadership qualities and strategic planning skills. The importance of modern management methods in ensuring transparency and efficiency of personnel policy is also highlighted. Key challenges facing the Ukrainian health care system are identified, including limited resources, outflow of personnel abroad, insufficient funding and the lack of a comprehensive approach to human capital development.

The author offers recommendations for integrating successful international practices into the national system of public administration, taking into account the socio-economic and cultural characteristics of Ukraine. Among the recommendations are the creation of permanent platforms for the exchange of experience, support for international educational and scientific programs, as well as the development of a regulatory framework that will contribute to the development of human resource potential in the field of health care.

Prospects. The results of the study are valuable for improving the system of training and human resources management in the public sector of Ukraine, as well as for forming strategies for the long-term development of healthcare in the context of integration into the global space.

Key words: international experience, human resource potential, public administration, healthcare, professional competence, human capital development, international practices, innovative approaches, leadership qualities, strategic planning, digital technologies, human resource policy, healthcare system of Ukraine.

Постановка проблеми. Значення міжнародного досвіду в розвитку кадрового потенціалу є беззаперечним, адже розвинені країни демонструють успішні приклади впровадження інноваційних підходів до підготовки управлінців, розробки стратегій та підвищення ефективності кадрової політики. Однак, інтеграція таких практик у національну систему публічного управління охорони здоров'я України ускладнюється через соціально-економічні та культурні особливості, міграцію, а також через брак системного підходу до адаптації міжнародних методик. Таким чином, існує нагальна потреба у визначенні механізмів адаптації та впровадження міжнародного досвіду для підвищення рівня професійної компетентності кадрів у сфері охорони здоров'я. Вирішення даної проблеми є важливим для забезпечення прозорості, ефективності та конкурентоспроможності системи охорони здоров'я України в умовах глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, присвячені темі розвитку кадрового потенціалу у сфері охорони здоров'я України, висвітлені у працях і проектах багатьох міжнародних програм та науковців, зокрема Т. Камінська [6] визначила кадровий потенціал закладів охорони здоров'я як ключовий фактор забезпечення їх конкурентоспроможності, Національний інститут стратегічних досліджень [8] розглянув проблеми та перспективи розвитку системи охорони здоров'я України у форматі аналітичної записки, Всесвітня організація охорони здоров'я [9] розробила рекомендації для трансформації та відновлення системи охорони здоров'я України, враховуючи сучасні

виклики, О. Устінов [12] аналізував перспективи підписання угоди між Україною та Швецією про співпрацю у медичній сфері, спрямовану на покращення кадрового потенціалу та інноваційні практики, інформаційно-іміджевий центр міжнародних програм сфери управління охороною здоров'я України [4] дослідив міжнародні проекти у сфері охорони здоров'я, спрямовані на інтеграцію міжнародного досвіду в Україні.

Метою дослідження є аналіз впливу міжнародного досвіду на розвиток кадрового потенціалу у сфері охорони здоров'я України та визначення ключових механізмів та інструментів адаптації іноземних практик управління кадрами.

Виклад основного матеріалу. Т. Камінська [6] визначає кадровий потенціал у сфері охорони здоров'я, як один із ключових ресурсів, що сприяє конкурентоспроможності медичних закладів на ринку та відображає здатність працівників медичних установ здобувати нові знання, підвищувати кваліфікацію, впроваджуючи знання для прийняття ефективних управлінських рішень.

Навчання персоналу сфери охорони здоров'я забезпечує низку значних переваг, які позитивно впливають як на самих працівників, так і на пацієнтів та функціонування закладів охорони здоров'я. Н. Колісніченко розглядає основні переваги розвитку кадрового потенціалу у сфері охорони здоров'я [11]:
– *утримання медпрацівників:* під час навчання працівники розвивають лояльність до своєї професії. Вони відчують турботу з боку керівництва та мають змогу професійно зростати, що сприяє відчуттю успіху в кар'єрі, зменшує ризик плинності

кадрів і забезпечує стабільність у закладах охорони здоров'я;

- *підвищення морального духу*: створення культури, яка заохочує постійний професійний розвиток, мотивує персонал і формує середовище, де працівники є позитивно налаштованими та відданими своїй роботі. Така культура підвищує загальну задоволеність роботою і сприяє ефективності команди;
- *ефективність роботи закладів*: орієнтація нових працівників і перехресне навчання забезпечують безперебійну роботу. Зниження плинності кадрів створює умови для довгострокового успіху медичних установ. Стабільність у складі команди сприяє ефективності виконання завдань і високій якості послуг;
- *підвищення посадової компетентності*: навчання дозволяє медичному персоналу бути впевненим і продуктивним у виконанні своїх обов'язків. Як клінічний, так і адміністративний персонал потребують регулярного оновлення знань, щоб відповідати вимогам сучасної медичної практики, яка швидко змінюється;
- *задоволеність пацієнтів*: професійно підготовлений персонал безпосередньо впливає на якість обслуговування, що підвищує рівень задоволеності пацієнтів. Пацієнти краще довіряють медичним працівникам, які демонструють високу компетентність і професіоналізм.

Отже, інвестиції в навчання медичних працівників створюють цінність для всіх учасників процесу надання медичної допомоги. Вони сприяють розвитку персоналу, зміцнюють довіру пацієнтів до системи охорони здоров'я та підвищують ефективність роботи закладів.

Управління кадровим потенціалом у сфері охорони здоров'я є ключовим елементом забезпечення ефективності та якості медичних послуг. Міжнародний досвід пропонує різноманітні підходи та стратегії, які можуть бути корисними для вдосконалення управління медичними кадрами:

- *безперервний професійний розвиток (Continuing professional development, далі — CPD)*: у багатьох країнах впроваджено системи безперервного навчання для медичних працівників. Наприклад, у Великій Британії медичні працівники зобов'язані регулярно оновлювати свої знання та навички через CPD-програми, що включають участь у семінарах, тренінгах та конференціях, що сприяє підтримці високого рівня компетентності та адаптації до нових медичних технологій [14];
- *спеціалізоване навчання та сертифікація*: у Сполучених Штатах Америки лікарі після закінчення медичного факультету проходять резидентуру та можуть отримати сертифікацію в обраній спеціальності. Даний процес забезпечує глибоку спеціалізацію та підвищує якість надання медичних послуг. У 2024 році Американська колегія вну-

трішньої медицини (American Board of Internal Medicine, ABIM) оновила вимоги до сертифікації, включивши нові стандарти оцінки компетенцій лікарів-резидентів [13]. Дані зміни спрямовані на підвищення якості підготовки спеціалістів та забезпечення відповідності сучасним медичним практикам;

- *наставництво та коучинг*: у Канаді широко застосовується система наставництва, де досвідчені медсестри допомагають новачкам адаптуватися та розвиватися професійно, що сприяє передачі практичних знань та підтримує нових працівників у їхньому професійному зростанні. У 2022 році в провінції Онтаріо органи місцевого самоврядування впровадили програму «Nurse Mentorship Program», спрямовану на підвищення кваліфікації нових робітників у сфері медицини [16]. Програма забезпечує медичні кадри наставниками з числа досвідчених колег, які надають консультації, допомагають у розвитку клінічних навичок і сприяють інтеграції в робоче середовище та показує позитивні результати, зокрема зниження рівня плинності кадрів та підвищення задоволеності роботою серед нових медиків;
- *дистанційне навчання та телемедицина*: з розвитком технологій багато країн впроваджують дистанційне навчання для медичних працівників. Наприклад, в Австралії використовуються онлайн-платформи для навчання медичних сестер у віддалених регіонах. Однією з таких державних ініціатив є платформа Health Education and Training (HETI), яка надає доступ до широкого спектру навчальних ресурсів та курсів для медичних працівників, що дозволяє медсестрам отримувати необхідні знання та навички без потреби виїзду до великих міст, що особливо важливо для віддалених та сільських районів [15];
- *міждисциплінарне навчання*: у Швеції медичні працівники різних спеціальностей проходять спільні тренінги, що сприяє кращій координації та якості надання медичних послуг. Міждисциплінарні тренінги фінансуються за рахунок державного бюджету через організації, такі як Шведська асоціація охорони здоров'я (SALAR), даючи змогу кадрам брати участь у навчальних програмах без додаткових витрат та підвищуючи кількість кваліфікованих медичних робітників [17]. Варто зауважити, що 15 жовтня 2024 року під час робочого візиту до Києва міністри охорони здоров'я України та Швеції підписали технічну угоду про співпрацю у сфері охорони здоров'я [12]. Угода спрямована на підтримку реформ для євроінтеграції України та розвиток співпраці в галузі охорони здоров'я, а основним напрямком співпраці стали навчання та підвищення кваліфікації медичних працівників;
- *інтеграція міжнародних стандартів*: країни адаптують міжнародні стандарти та рекоменда-

ції, розроблені Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі — ВООЗ), для вдосконалення управління кадровим потенціалом. У 2022 році ВООЗ надала технічну підтримку Міністерству охорони здоров'я України у розробці та впровадженні стратегій розвитку кадрового потенціалу, що включають навчання, підвищення кваліфікації та утримання медичних працівників [9];

Варто зазначити, що станом на сьогодні система охорони здоров'я України стикається з низкою викликів у сфері кадрового потенціалу. Згідно з аналізом ринку праці, проведеним ВООЗ, виявлено основні проблеми [10]:

- *нестача медичних працівників*: кількість медичних кадрів не відповідає потребам населення, що ускладнює надання якісних медичних послуг. У 2024 році Україна продовжує стикатися з проблемою міграції медичних працівників за кордон, що негативно впливає на національну систему охорони здоров'я. Р.Василенко зазначає, що аналіз скорочення чисельності медичних працівників та подальша екстраполяція даних вказують на те, що до 2030 року укомплектованість лікарями в медичних закладах України складатиме лише 75% від необхідного рівня, а середнім і молодшим медичним персоналом — 73,6% [8];
- *нерівномірний географічний розподіл*: медичні працівники зосереджені переважно у великих містах, тоді як сільські та віддалені райони відчують значний дефіцит фахівців. О.Сміянова вважає, що така ситуація є широко розповсюдженою та становить серйозну проблему для забезпечення медико-санітарних послуг на національному рівні [5];
- *недостатня кількість фахівців первинної медичної допомоги*: особливо гостро відчувається брак сімейних лікарів та терапевтів, що впливає на доступність базових медичних послуг для населення. Станом на сьогодні в Україні спостерігається значний дефіцит лікарів первинної медичної допомоги, причому в деяких регіонах нестача досягає 30–40% [18]. Проблема загострюється через повномасштабне вторгнення, що призводить до зростання попиту на медичні послуги та створює труднощі у наданні медичної допомоги. Всесвітня організація охорони здоров'я у своїх звітах зазначає, що 8% домогосподарств повідомили про відсутність доступу до первинної медичної допомоги, а 7% не мали підписаної декларації із сімейним лікарем. Дефіцит також посилюється через відтік кваліфікованих фахівців за кордон та мобілізацію медичного персоналу до Збройних Сил України. Відсутність достатньої кількості лікарів первинної ланки негативно впливає на доступність та якість медичних послуг для населення, особливо в сільських та віддалених районах. Крім того, внутрішньо переміщені особи та жителі прифронтових регіонів України також стикаються з труднощами в отриманні медичних послуг.

Для подолання проблем необхідно вжити заходи щодо посилення кадрового потенціалу в галузі охорони здоров'я, розробити стратегії з підготовки та утримання медичних працівників, забезпечити рівномірний розподіл кадрів по регіонах та підвищити привабливість професії через покращення умов праці та конкурентоспроможну заробітну плату.

Станом на 2024 рік міжнародні організації та проекти відіграють ключову роль у підвищенні кадрового потенціалу системи охорони здоров'я України, надаючи фінансову, технічну та експертну підтримку:

- *агентство США з міжнародного розвитку (далі — USAID)*: проєкт USAID спрямований на зміцнення кадрового потенціалу в охороні здоров'я України [1]. Також за підтримки проєкту USAID «Підтримка реформи охорони здоров'я» Міністерство охорони здоров'я України впровадило електронну систему для організації безперервного професійного розвитку (далі — БПР) медичних працівників [3]. Платформа спрощує реєстрацію провайдерів та заходів БПР, а також забезпечує прозорість і оперативність звітності за результатами проведених заходів. Серед переваг системи — можливість укладання електронних договорів, захист даних користувачів, а також функціональність електронного кабінету для зручного доступу до необхідної інформації;
- *Програма розвитку ООН (далі — ПРООН)*: ПРООН сприяє впровадженню інноваційних підходів у систему охорони здоров'я України. У вересні 2024 року на першому eHealth Summit було презентовано нові проєкти цифрової охорони здоров'я за підтримки ПРООН, що сприяють підвищенню кваліфікації медичних працівників та ефективності надання медичних послуг [7];
- *інформаційно-іміджевий центр міжнародних програм сфери управління охорони здоров'я України (далі — ІЦОЗУ)*: ІЦОЗУ реалізує міжнародні проєкти, спрямовані на створення нових стандартів якості, залучення фінансування та підвищення рівня медичної допомоги в Україні [4]. Завдяки ІЦОЗУ Україна співпрацює з ключовими міжнародними організаціями ВООЗ, ЮНІСЕФ, Червоний Хрест та іншими благодійними фондами, що забезпечує стабільний розвиток медичної системи. Українські лікарні отримують доступ до фінансування на оновлення медичного обладнання, забезпечується експертна підтримка у підвищенні кваліфікації медиків, проводяться дослідження з оцінка та моніторинг кадрового потенціалу в Україні, тим самим інтегруючи українську медицину в світову спільноту.

Отже, завдяки співпраці з міжнародними партнерами Україна продовжує розвивати та вдосконалювати свій кадровий потенціал у сфері охорони здоров'я, впроваджуючи сучасні технології та підходи для забезпечення якісних медичних послуг населенню.

Висновки та пропозиції. Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що впровадження сучасних підходів до управління кадровим потенціалом, таких як безперервний професійний розвиток, цифровізація управлінських процесів та інтернаціоналізація освіти, значно підвищує ефективність і якість медичних послуг. Україна може отримати суттєві переваги від адаптації таких підходів, особливо в умовах глобальних викликів у сфері охорони здоров'я. Виявлено, що система охорони здоров'я України стикається з дефіцитом медичних кадрів, їх нерівномірним географічним розподілом, а також численним відтоком фахівців за кордон, що підкреслює необхідність інтеграції міжнародного досвіду для подолання проблем. Встановлено, що використання міжнародних рекомендацій, розроблених ВООЗ та іншими організаціями, дозволяє забезпечити ефективне управління кадровими ресурсами та узгодити українську систему охорони здоров'я з європейськими стандартами. Варто зазначити, що співпраця з країнами-партнерами сприяє розробці нових програм навчання, обміну досвідом і впровадженню інноваційних практик у сфері кадрового управління. Також впровадження електронних систем управління кадрами, дистанційного навчання та телемедицини сприяти-

ме підвищенню ефективності управління кадровим потенціалом.

Рекомендується створити національну стратегію, що враховуватиме міжнародний досвід і передбачатиме заходи з підвищення кваліфікації, мотивації та збереження медичних працівників. Також необхідним є посилення системи БПР через запровадження сучасних підходів до навчання, сертифікації та моніторингу професійного розвитку медичних працівників. Стимулювання мотивації медичних кадрів забезпечить конкурентоспроможну заробітну плату, покращення умов праці та додаткові стимули для роботи у віддалених регіонах України. Також адаптація українського законодавства та практики до європейських стандартів у сфері охорони здоров'я, зокрема щодо регулювання сертифікації працівників дасть змогу розширити програми співпраці з міжнародними організаціями та країнами-партнерами для підвищення кадрового потенціалу, обміну досвідом та впровадження інновацій.

Реалізація даних заходів дозволить покращити ефективність управління кадровими ресурсами у сфері охорони здоров'я на державному рівні, підвищити кадровий потенціал та забезпечити стійкість системи охорони здоров'я.

Література

1. Бібліотека проектів USAID HRS. *Міністерство охорони здоров'я України*. 2024. URL: <https://moz.gov.ua/uk/biblioteka-proektiv-USAID-HRS> (дата звернення: 25.11.2024).
2. Ващенко К. О. Політологія для вчителя. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнко. Київ : Вид. ім. М. П. Драгоманова, 2011. 406 с.
3. Запущено електронну систему безперервного професійного розвитку працівників сфери охорони здоров'я. *Кабінет Міністрів України*. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zapushcheno-elektronnu-sistemu-bezperervnoho-profesiinoho-rozvytku-pratsivnykiv-sfery-okhorony-zdorovia> (дата звернення: 25.11.2024).
4. Інформаційно-іміджевий центр міжнародних програм сфери управління охорони здоров'я України. Міжнародні проекти. *ЩОЗУ*. 2024. URL: <https://imidzh-cmp.org.ua/mizhnarodni-proekty/> (дата звернення: 26.11.2024).
5. Кадрова політика в сфері охорони здоров'я. Лекція 6. *Сумський державний університет*. 2021. URL: <https://pub-health.med.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/Lecture-6-1-Quality-management-in-the-health.pdf> (дата звернення: 26.11.2024).
6. Камінська Т. Кадровий потенціал закладів охорони здоров'я. *Актуальні проблеми менеджменту та публічного управління в умовах сучасних викликів: матеріали доп. V Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю*. Тернопіль : ЗУНУ, 2024. Ч. 1, С. 198–200.
7. МОЗ презентувало нові проекти цифрової охорони здоров'я на першому eHealth Summit за підтримки ПРООН. *ПРООН в Україні*. 2024. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/moz-prezentovalo-novi-proyekty-tsyfrovoyi-okhorony-zdorovya-na-pershomu-ehealth-summit-za-pidtrymky-proon> (дата звернення: 27.11.2024).
8. Національний інститут стратегічних досліджень. Охорона здоров'я: проблеми та перспективи розвитку : Аналітична записка. Київ : НІСД, 2021. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/ohorona-zdorovya.pdf> (дата звернення: 27.11.2024).
9. Принципи відновлення та трансформації системи охорони здоров'я в Україні. Всесвітня організація охорони здоров'я. Копенгаген, регіональне бюро ВООЗ для Європи, 2022. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/361136/WHO-EURO-2022-5750-45515-65487-ukr.pdf> (дата звернення: 28.11.2024).
10. Результат первинного аналізу ринку праці у сфері охорони здоров'я в Україні. Копенгаген : Європейське регіональне бюро ВООЗ, 2024. Ліцензія: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.
11. Колісниченко Н. Сучасні зарубіжні практики управління розвитком кадрового потенціалу сфери охорони здоров'я. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. № 290. С. 264. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/290/264> (дата звернення: 28.11.2024).

12. Україна та Швеція підписали угоду про співпрацю в медичній сфері. *Український медичний часопис*. 15 жовтня 2024. URL: <https://umj.com.ua/uk/novyna-258779-ukrayina-ta-shvetsiya-pidpisali-ugodu-pro-spivpratsyu-v-medichnij-sferi> (дата звернення: 28.11.2024).
13. American Board of Internal Medicine. ABIM Eliminates Two-Year MOC Point Requirement Effective Immediately. *ABIM Blog*. URL: <https://blog.abim.org/abim-eliminates-two-year-moc-point-requirement-effective-immediately/#deadline> (дата звернення: 29.11.2024).
14. CPD Standards Office. What is CPD? *CPD Standards*. URL: <https://www.cpdstandards.com/resources/what-is-cpd/> (дата звернення: 29.11.2024).
15. Health Education and Training Institute. About HETI. *Health Education and Training Institute*. URL: <https://www.heti.nsw.gov.au/about-heti>
16. IntelyCare. How to Set Up a Nurse Mentorship Program. *IntelyCare Facilities Resources*. URL: <https://www.intelycare.com/facilities/resources/how-to-set-up-a-nurse-mentorship-program/#:~:In%20a%20nurse%20mentorship%20program,to%20ensure%20milestones%20are%20met> (дата звернення: 29.11.2024).
17. Swedish Association of Local Authorities and Regions (SALAR). Health and Medical Care. *SKR*. URL: <https://skr.se/skr/halsasjukvard.49296.html> (дата звернення: 29.11.2024).
18. World Health Organization. Primary Health Care in Ukraine: Improving Health Services Amid the War and Beyond. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2024. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/378776/WHO-EURO-2024-6904-46670-75558-eng.pdf?sequence=1> (дата звернення: 29.11.2024).
19. Chorna O., Orlova I. S., Shyshliuk V., Pugachov M., Pugachov V. Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. *International Journal of Professional Business Review*. 2023. 8(5). P. 90.
20. Radchenko O., Kovach V., Semenets-Orlova I., Zaporozhets A. (Eds.). *National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy*. Springer Nature. 2023.

References

1. Biblioteka proektiv USAID HRS [Library of USAID HRS Projects]. *Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy — Ministry of Health of Ukraine*. 2024. URL: <https://moz.gov.ua/uk/biblioteka-proektiv-USAID-HRS> [in Ukrainian].
2. Vashchenko, K. O. (2011). *Politolohiia dlia vchytelia [Politology for teachers]*. K. O. Vashchenko, V. O. Korniienko. Kyiv: Vyd. im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
3. Zapushcheno elektronnu systemu bezperervnoho profesiinoho rozvytku pratsivnykiv sfery okhorony zdorovia [The electronic system of continuous professional development for healthcare workers launched]. *Kabinet Ministriv Ukrainy — Cabinet of Ministers of Ukraine*. 2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zapushcheno-elektronnu-systemu-bezperervnoho-profesiinoho-rozvytku-pratsivnykiv-sfery-okhorony-zdorovia> [in Ukrainian].
4. Informatsiino-imidzhevyi tsentr mizhnarodnykh prohram sfery upravlinnia okhorony zdorovia Ukrainy [Information and Image Center for International Programs in the Healthcare Management Sector of Ukraine]. *Mizhnarodni proiekty — International Projects. ITSOZU*. 2024. URL: <https://imidzh-cmp.org.ua/mizhnarodni-proiekty/> [in Ukrainian].
5. Kadrova polityka v sferi okhorony zdorovia. Lektsiia 6 [Personnel policy in healthcare. Lecture 6]. *Sumskiy derzhavnyi universytet — Sumy State University*. 2021. URL: <https://pubhealth.med.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/02/Lecture-6-1-Quality-management-in-the-health.pdf> [in Ukrainian].
6. Kaminska, T. (2024). Kadrovyi potentsial zakladiv okhorony zdorovia [Human resource potential of healthcare facilities]. *Aktualni problemy menedzhmentu ta publichnogo upravlinnia v umovakh suchasnykh vykykiv: materialy dop. V Vseukr. nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu — Current issues of management and public administration under modern challenges: materials of the 5th All-Ukrainian Scientific-Practical Conference with International Participation*. (pp. 198–200). Ternopil: ZUNU [in Ukrainian].
7. MOZ prezentovalo novi proiekty tsyfrovoy okhorony zdorovia na pershomu eHealth Summit za pidtrymky PROON [MOH presented new digital healthcare projects at the first eHealth Summit with UNDP support]. *PROON v Ukraini — UNDP in Ukraine*. 2024. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/moz-prezentovalo-novi-proiekty-tsyfrovoyi-okhorony-zdorovya-na-pershomu-ehealth-summit-za-pidtrymky-proon> [in Ukrainian].
8. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Okhorona zdorovia: problemy ta perspektyvy rozvytku: Analitychna zapyska [Health care: problems and development prospects: Analytical note]. Kyiv: NISD, 2021. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/okhorona-zdorovya.pdf> [in Ukrainian].
9. Pryntsypy vidnovlennia ta transformatsii systemy okhorony zdorovia v Ukraini [Principles of restoration and transformation of the healthcare system in Ukraine]. *Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia — World Health Organization*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2022. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/361136/WHO-EURO-2022-5750-45515-65487-ukr.pdf> [in Ukrainian].
10. Rezultat pervynnoho analizu rynku pratsi u sferi okhorony zdorovia v Ukraini [Result of the primary labor market analysis in the healthcare sector in Ukraine]. Copenhagen: European Regional Office of WHO, 2024. License: CC BY-NC-SA 3.0 IGO [in Ukrainian].
11. Kolisnichenko, N. (2024). Suchasni zarubizhni praktyky upravlinnia rozvytkom kadrovoho potentsialu sfery okhorony zdorovia [Modern foreign practices of managing the development of human resources in the healthcare sector].

Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu — Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, 290, 264. URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/290/264> [in Ukrainian].

12. Ukraina ta Shvetsiia pidpysaly ugodu pro spivpratsiu v medychnii sferi [Ukraine and Sweden signed an agreement on cooperation in the medical field]. *Ukrainskyi medychnyi chasopys — Ukrainian Medical Journal*. October 15, 2024. URL: <https://umj.com.ua/uk/novyna-258779-ukrayina-ta-shvetsiya-pidpisali-ugodu-pro-spivpratsyu-v-medichnij-sferi> [in Ukrainian].

13. American Board of Internal Medicine. ABIM Eliminates Two-Year MOC Point Requirement Effective Immediately. *ABIM Blog*. URL: <https://blog.abim.org/abim-eliminates-two-year-moc-point-requirement-effective-immediately/#deadline>.

14. CPD Standards Office. What is CPD? *CPD Standards*. URL: <https://www.cpdstandards.com/resources/what-is-cpd/>.

15. Health Education and Training Institute. About HETI. *Health Education and Training Institute*. URL: <https://www.heti.nsw.gov.au/about-heti>.

16. IntelyCare. How to Set Up a Nurse Mentorship Program. IntelyCare Facilities Resources. URL: <https://www.intelycare.com/facilities/resources/how-to-set-up-a-nurse-mentorship-program/#:~:In%20a%20nurse%20mentorship%20program,to%20ensure%20milestones%20are%20met>.

17. Swedish Association of Local Authorities and Regions (SALAR). Health and Medical Care. SKR. URL: <https://skr.se/skr/halsasjukvard.49296.html>.

18. World Health Organization. Primary Health Care in Ukraine: Improving Health Services Amid the War and Beyond. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2024. URL: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/378776/WHO-EURO-2024-6904-46670-75558-eng.pdf?sequence=1>.

19. Chorna, O., Orlova, I. S., Shyshliuk, V., Pugachov, M., & Pugachov, V. (2023). Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. *International Journal of Professional Business Review*, 8(5), 90.

20. Radchenko, O., Kovach, V., Semenets-Orlova, I., & Zaporozhets, A. (Eds.). (2023). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature.

Стаття надійшла до редакції 27.12.2024

УДК 330.5

Сірий Олег Вікторович

старший викладач кафедри

захисту об'єктів критичної інфраструктури

Національна академія СБ України

Siryi Oleh

Senior Lecturer of the Department of

Protection of Critical Infrastructure Facilities

National Academy of the Security Service of Ukraine

DOI: 10.25313/2617-572X-2024-12-10544

ІНШЕ

ВИКОРИСТАННЯ ДЕРЖАВОЮ-АГРЕСОРОМ ЗАБОРОНЕНИХ ЗАСОБІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ: ПОРУШЕННЯ РФ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

USE OF PROHIBITED MEANS OF WARFARE BY THE AGGREGATOR STATE: VIOLATION BY THE RUSSIAN FEDERATION OF INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW

Анотація. Вступ. У статті аналізуються випадки використання державою-агресором заборонених міжнародним правом засобів і методів ведення війни. Досліджено правові основи заборони таких дій, включаючи положення міжнародних договорів, зокрема Женевських конвенцій, Гаазьких конвенцій, Конвенції про заборону хімічної зброї та інших документів. Особливу увагу приділено практичним прикладам застосування заборонених засобів, таких як хімічна зброя, касетні боєприпаси, фосфорні снаряди та вплив на цивільне населення.

У статті також висвітлюються питання притягнення до відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, роль міжнародних організацій та судів, таких як Міжнародний кримінальний суд. Розглянуто актуальність цієї проблематики в умовах сучасних збройних конфліктів та надано рекомендації щодо посилення контролю за виконанням норм міжнародного права.

Мета. Метою дослідження є аналіз порушень міжнародного гуманітарного права, пов'язаних із використанням державою-агресором заборонених засобів і методів ведення війни, та обґрунтування шляхів удосконалення механізмів притягнення до відповідальності за такі дії.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є міжнародно-правові акти (Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи, Гаазькі конвенції 1899, та 1907 років, Конвенція про заборону хімічної зброї 1993 року, Конвенція про касетні боєприпаси 2008 року), наукові публікації у сфері міжнародного гуманітарного права та прав людини, практичні дані, зокрема звіти міжнародних організацій Human Rights Watch та ОБСЄ.

Для глибокого вивчення теми використання заборонених засобів ведення війни, застосованих Росією в збройному конфлікті, використані різні методи дослідження, які дозволяють комплексно підійти до аналізу ситуації, зокрема: порівняльно-правовий аналіз, системний аналіз, метод контент-аналізу, аналіз наслідків використання заборонених засобів – гуманітарний і екологічний та навколишнє середовище тощо.

Результати. Отримані результати досліджень свідчать про те, що Російська Федерація починаючи з повномасштабного вторгнення систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права шляхом застосування заборонених засобів ведення війни, використання яких призвело до численних жертв серед цивільного населення, масштабних руйнувань цивільної інфраструктури, тяжких екологічних наслідків, посилення гуманітарної кризи в окупованих регіонах.

Перспективи. Використання Росією заборонених засобів ведення війни підриває основи міжнародного правопорядку та створює небезпечний прецедент. Ефективна протидія таким порушенням є ключовим завданням міжнародного співтовариства задля забезпечення миру, справедливості та дотримання принципів гуманності.

Для досягнення зазначеного необхідно вжити заходи з посилення міжнародної реакції на військові злочини, удосконалення існуючих механізмів притягнення до відповідальності за них та розробки рекомендації щодо запобігання порушенням у майбутньому.

Ключові слова: держава-агресор, заборонені засоби ведення війни, міжнародне гуманітарне право, хімічна зброя, військові злочини.

Summary. Introduction. The article analyzes cases of the use of means and methods of warfare prohibited by international law by the aggressor state. The legal basis for the prohibition of such actions is studied, including the provisions of international treaties, in particular the Geneva Conventions, the Hague Conventions, the Chemical Weapons Convention and other documents. Particular attention is paid to practical examples of the use of prohibited means, such as chemical weapons, cluster munitions, phosphorus shells and the impact on the civilian population.

The article also highlights the legal mechanisms for holding accountable for violations of international humanitarian law, the role of international organizations and courts, such as the International Criminal Court. The relevance of this issue in the context of modern armed conflicts is considered and recommendations are provided for strengthening control over the implementation of international law.

Purpose. The purpose of the study is to analyze violations of international humanitarian law associated with the use of prohibited means and methods of warfare by the aggressor state, and to substantiate ways to improve mechanisms for holding accountable for such actions.

Materials and methods. The research materials are international legal acts (the Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols, the Hague Conventions of 1899 and 1907, the Chemical Weapons Convention of 1993, the Convention on Cluster Munitions of 2008), scientific publications in the field of international humanitarian law and human rights, practical data, in particular reports of international organizations Human Rights Watch and OSCE.

To study in depth the topic of the use of prohibited means of warfare used by Russia in the armed conflict, various research methods were used, which allow for a comprehensive approach to the analysis of the situation, in particular: comparative legal analysis, system analysis, content analysis method, analysis of the consequences of the use of prohibited means – humanitarian and environmental and the is studied, etc.

Results. The obtained research results indicate that the Russian Federation, starting from the full-scale invasion, systematically violates the norms of international humanitarian law by using prohibited means of warfare, the use of which has led to numerous civilian casualties, large-scale destruction of civilian infrastructure, severe environmental consequences, and an aggravation of the humanitarian crisis in the occupied regions.

Prospects. Russia's use of prohibited means of warfare undermines the foundations of international law and sets a dangerous precedent. Effective counteraction to such violations is a key task of the international community in order to ensure peace, justice, and respect for the principles of humanity.

To achieve this, it is necessary to take measures to strengthen the international response to war crimes, improve existing mechanisms for holding them accountable, and develop recommendations to prevent future violations.

Key words: aggressor state, prohibited means of warfare, international humanitarian law, chemical weapons, war crimes.

Постановка проблеми. Сучасні збройні конфлікти, особливо ті, що супроводжуються повномасштабним вторгненням держави-агресора, виявляють значну кількість порушень норм міжнародного гуманітарного права. Однією з найсерйозніших проблем є використання заборонених засобів і методів ведення війни, які мають катастрофічні наслідки для цивільного населення, екосистем і глобальної безпеки.

Попри чіткі заборони, закріплені в міжнародних договорах (*Женевських конвенціях, Конвенції про заборону хімічної зброї, Конвенції про касетні боеприпаси тощо*), агресори нерідко ігнорують ці норми. Використання касетних боеприпасів, хімічної або фосфорної зброї, а також умисні атаки на цивільну інфраструктуру підривають правовий порядок і створюють небезпечний прецедент для майбутніх конфліктів.

Проблема також ускладнюється недостатньою ефективністю механізмів міжнародної відповідальності. Хоча міжнародні судові органи, такі як Між-

народний кримінальний суд, мають прерогативу для розслідування військових злочинів, процес притягнення до відповідальності часто виявляється тривалим і політично складним.

Актуальність цієї проблематики обумовлена зростанням масштабів і жорстокості сучасних збройних конфліктів, що вимагає пошуку нових підходів до запобігання порушенням міжнародного гуманітарного права та забезпечення невідворотності покарання за військові злочини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Використання заборонених засобів і методів ведення війни отримує значну увагу в сучасних наукових дослідженнях через зростання кількості збройних конфліктів та їхніх руйнівних наслідків.

Так, публікації використання заборонених засобів у війні Росії проти України, зокрема дослідження українських експертів В. Забарського та О. Стеценко, акцентують на численних порушеннях Росією норм міжнародного гуманітарного права під час

повномасштабного вторгнення в Україну (аналізуються випадки застосування касетних боеприпасів, фосфорних боеприпасів, знищення цивільної інфраструктури та вплив цих дій на міжнародну правову систему).

Практика розслідування військових злочинів обговорюється в доповідях Human Rights Watch, які висвітлюють факти застосування заборонених засобів у сучасних конфліктах, зокрема в Україні. Окрема увага приділяється доказовій базі, необхідній для судових розглядів у Міжнародному кримінальному суді.

У статтях фахівців з міжнародних відносин підкреслюється роль ООН, ОБСЄ, Червоного Хреста та інших організацій у фіксації порушень та забезпеченні документування військових злочинів.

Висновки останніх досліджень свідчать про нагальну потребу вдосконалення механізмів забезпечення виконання норм міжнародного гуманітарного права та посилення відповідальності за використання заборонених засобів ведення війни. Ці праці слугують науковою базою для розробки рекомендацій, що пропонуються у межах даної статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Завдання статті є аналіз порушень міжнародного гуманітарного права, пов'язаних із використанням державою-агресором заборонених засобів і методів ведення війни, та обґрунтування шляхів удосконалення механізмів притягнення до відповідальності за такі дії.

Для досягнення цієї мети необхідно передбачити:

- дослідження правових основ заборони використання заборонених засобів ведення війни;
- аналіз практичних прикладів порушень міжнародного гуманітарного права в сучасних конфліктах;
- оцінка ефективності існуючих міжнародно-правових механізмів притягнення до відповідальності;
- розробка рекомендації щодо посилення міжнародного контролю за дотриманням норм гуманітарного права та запобігання подібним злочинам у майбутньому.

Матеріалами дослідження є міжнародно-правові акти (Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи, Гаазькі конвенції 1899, та 1907 років, Конвенція про заборону хімічної зброї 1993 року, Конвенція про касетні боеприпаси 2008 року), наукові публікації у сфері міжнародного гуманітарного права та прав людини, практичні дані, зокрема звіти міжнародних організацій Human Rights Watch та ОБСЄ.

Для глибокого вивчення теми використання заборонених засобів ведення війни, застосованих Росією в збройному конфлікті, використані різні методи дослідження, які дозволяють комплексно підійти до аналізу ситуації, зокрема: порівняльно-правовий аналіз (використовується для порівняння національних і міжнародних правових норм, що регулюють використання заборонених засобів ведення війни), системний аналіз (оцінка комплексних

наслідків заборонених засобів ведення війни, що включає соціальні, економічні, екологічні і правові аспекти), метод контент-аналізу (використовується для вивчення ЗМІ, публікацій, офіційних заяв та звітів міжнародних організацій щодо фактів застосування заборонених засобів ведення війни), аналіз наслідків використання заборонених засобів — гуманітарний та екологічний (вивчається їх вплив на цивільне населення, жертви, поранені, переміщені особи та навколишнє середовище (забруднення, руйнування екосистем), тощо).

Виклад основного матеріалу. Російська агресія проти України, яка розпочалася 19 лютого 2014 року та переросла у повномасштабне збройне вторгнення в Україну, спричинила міжнародний збройний конфлікт, який супроводжується високим рівнем вчинення найтяжчих міжнародних злочинів: окрім злочину агресії — воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, а також злочинів проти основ національної безпеки (*посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, державна зрада, колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, диверсії та ін.*) [2].

Держави, які порушують заборону війни та використовують заборонені засоби, підпадають під дію санкцій, міжнародної ізоляції та кримінального переслідування. Агресія Російської Федерації проти України є грубим порушенням Статуту ООН, що включає незаконне вторгнення, бомбардування цивільних об'єктів та інші воєнні злочини [3].

Результати досліджень свідчать про те, що російська федерація починаючи з 24 лютого 2022 року систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права шляхом застосування заборонених засобів ведення війни, використання яких призвело до численних жертв серед цивільного населення, масштабних руйнувань цивільної інфраструктури, тяжких екологічних наслідків, посилення гуманітарної кризи в окупованих регіонах.

Міжнародне гуманітарне право визначає правила ведення війни та встановлює заборони на використання певних видів зброї та методів ведення бойових дій. Основними документами, які регулюють цю сферу, є:

- Женевські конвенції (1949) та їхні Додаткові протоколи, що забороняють методи і засоби ведення війни, які завдають надмірних страждань цивільному населенню.
- Гаазькі конвенції (1899, 1907), які забороняють використання отруйної зброї та інших видів засобів, що не розрізняють цивільних і комбатантів.
- Конвенція про заборону хімічної зброї (1993), яка забороняє виробництво, накопичення і використання хімічної зброї [1].
- Конвенція про касетні боеприпаси (2008), яка забороняє використання та розповсюдження касетних боеприпасів через їхню небезпеку для цивільного населення.

Попри ці заборони, Російська Федерація систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права під час збройної агресії проти України.

Так, з початком неоголошеної війни Російська Федерація застосовує наступні заборонені засоби ведення війни:

– *Застосування небезпечних хімічних речовин*

З лютого 2023 року і по теперішній час підрозділи радіаційної, хімічної, біологічної розвідки Збройних сил України зафіксовано 4613 застосувань ворогом боеприпасів, споряджених небезпечними хімічними речовинами. Поруч із звичайними засобами вогневого ураження противник застосовує боеприпаси, такі як К-51 та РГ-ВО, споряджені небезпечними хімічними речовинами, які є засобами боротьби із заворушеннями та заборонені для використання у якості засобів ведення війни. Також є значна частка боеприпасів, що містять небезпечні хімічні сполуки невстановленого типу. Вказаними діями РФ грубо порушує правила ведення війни, ігнорує норми та зобов'язання щодо Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення [6].

– *Використання касетних боеприпасів*

Росія активно застосовує касетні боеприпаси, що підтверджується звітами міжнародних організацій, одна з яких Human Rights Watch. Ці боеприпаси нерозривно уражають велику територію, створюючи довготривалу небезпеку для цивільного населення через нерозірвані елементи.

Приклад: Масовані обстріли касетними снарядами міст Харків, Миколаїв та інших регіонів, що призвело до численних жертв серед цивільних.

– *Використання фосфорної зброї*

Фосфорні боеприпаси, заборонені для застосування в населених пунктах, неодноразово використовувалися Росією в Україні.

Довідково: Фосфор викликає важкі опіки, забруднює довкілля і порушує право цивільного населення на захист під час війни.

Приклад: Застосування фосфорної зброї зафіксовано в Донецькій, Луганській та Запорізькій областях.

– *Цілеспрямовані атаки на цивільну інфраструктуру*

Знищення лікарень, шкіл, енергетичних об'єктів, житлових будинків несе систематичний характер у війні, розв'язаній Росією. Це є порушенням норм міжнародного гуманітарного права, які забороняють атаки на цивільні об'єкти, що не мають військового значення.

Приклад: Бомбардування драматичного театру в Маріуполі, де ховалися сотні цивільних, та обстріл вокзалу в Краматорську.

– *Застосування термобаричної зброї*

Росія використовує термобаричну зброю («вакуумні бомби»), яка створює потужну ударну хвилю та випалює кисень, завдаючи масових втрат.

Приклад: Застосування цієї зброї було зафіксовано в Луганській області, а також у Київській області в перші місяці вторгнення країни-агресора.

– *Використання голоду як методу війни*

Росія блокує постачання продовольства в окуповані регіони України, що створює гуманітарну кризу. Це є порушенням Женевських конвенцій, які забороняють використання голоду для примусу населення.

З метою притягнення Росії до відповідальності міжнародні та національні організації активно документують злочини, зокрема:

– Міжнародний кримінальний суд (МКС) — розслідує злочини, пов'язані з використанням заборонених засобів.

– Спеціальні місії ООН та ОБСЄ — фіксують факти використання заборонених засобів ведення війни.

– Національні органи: Офіс Генерального прокуратура України активно збирає докази для подання справ до міжнародних судів.

Таким чином, систематичне використання Росією заборонених засобів ведення війни порушує міжнародне гуманітарне право, завдає значних страждань мирному населенню та підриває основи глобальної безпеки. Ефективна міжнародна реакція на ці злочини є критично важливою для відновлення справедливості та забезпечення верховенства права.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати досліджень свідчать про те, що російська федерація починаючи з повномасштабного вторгнення систематично порушує норми міжнародного гуманітарного права шляхом застосування заборонених засобів ведення війни, використання яких призвело до численних жертв серед цивільного населення, масштабних руйнувань цивільної інфраструктури, тяжких екологічних та соціальних наслідків.

Хоча міжнародне право передбачає механізми притягнення до відповідальності за військові злочини (*Міжнародний кримінальний суд, спеціальні трибунали, універсальна юрисдикція*), наявні механізми є недостатньо ефективними через тривалий процес розслідування, політичний тиск та обмеженість ресурсів [4; 5].

Використання Росією заборонених засобів ведення війни підриває основи міжнародного правопорядку та створює небезпечний прецедент. Ефективна протидія таким порушенням є ключовим завданням міжнародного співтовариства задля забезпечення миру, справедливості та дотримання принципів гуманності.

Подальші дослідження можуть зосередитися на оцінці ефективності існуючих міжнародних правових інструментів, таких як Міжнародний кримінальний суд, спеціальні трибунали та національні судові органи. Особлива увага має бути приділена вивченню практичних аспектів документування військових злочинів і процедур притягнення до відповідальності.

У контексті війни в Україні з'являються нові виклики для міжнародного права, такі як: посилення ролі приватних військових компаній, застосування новітніх видів зброї, включно з кіберзброєю та дронами, ескалація гібридних методів ведення війни.

Дослідження цих питань дозволить адаптувати міжнародні правові норми до сучасних умов.

Подальше вивчення впливу на цивільне населення та довкілля (*гуманітарні наслідки використання заборонених засобів*) дозволить підготувати конкретні рекомендації для міжнародних організацій щодо посилення захисту постраждалих регіонів.

Розробка рекомендацій щодо вдосконалення міжнародного права може акцентуватись на: формуванні нових міжнародних договорів для посилення заборон на використання певних видів зброї; запровадженні додаткових санкційних механізмів для

порушників норм гуманітарного права; розробки рекомендацій щодо оперативного реагування на воєнні злочини.

Дослідження ролі міжнародної спільноти в протидії агресії необхідно спрямувати на аналіз впливу санкцій, політичних та дипломатичних зусиль міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, ЄС) у стримуванні РФ та забезпеченні дотримання норм міжнародного права.

Перспективним напрямом також є дослідження програм соціальної, психологічної та правової допомоги жертвам військових злочинів, особливо в регіонах, які постраждали від використання заборонених засобів ведення війни.

Ці напрями досліджень дозволять поглибити розуміння проблематики, сприятимуть вдосконаленню міжнародного гуманітарного права та забезпеченню ефективної реакції на порушення у майбутньому.

Література

1. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року (Конвенцію ратифіковано Законом N 187-XIV (187-14) від 16.10.98). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_182 (дата звернення 16.12.2024).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16.12.2024).
3. Мельцер Н. Міжнародне гуманітарне право. заг. курс / координатор Е.Кюстер. Женева : МКЧХ, 2020. 398 с. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/> (дата звернення: 16.12.2024).
4. Міжнародне гуманітарне право : посібник для працівників Держ. кримінал.-викон. служби України / Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашвілі, І. Заворотко, М. Пашковський, В. Пузірний, Н. Хендель; за заг. ред. віцепрезидента УАМП Т. Короткого; Пенітенціарна академія України; УГСПЛ. Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 236 с.
5. Збірник основних джерел міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у міжнародному збройному конфлікті, спровокованому збройною агресією Російської Федерації: для юристів системи Міністерства оборони України / уклад.: І. Заворотко, Т. Короткий. Київ; Одеса: Фенікс, 2023. 556 с
6. Генштаб: Росія збільшила застосування хімічних боеприпасів — понад 370 ударів за місяць. Укрінформ. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3848942-genstab-rosia-zbilsila-zastosuvanna-himicnih-boeprispasiv-ponad-370-udariv-za-misac.html> (дата звернення: 16.12.2024)

References

1. Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction of January 13, 1993 (the Convention was ratified by Law No. 187-XIV (187-14) of October 16, 1998). URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_182 [in Ukrainian].
2. On the Legal Regime of Martial Law: Law of Ukraine No. 389-VIII of May 12, 2015. *Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
3. Meltzer N. International Humanitarian Law. General Course / Coordinator E. Kuster. Geneva: ICRC, 2020. 398 p. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/2021/05/31/ihl-comprehensive-intro/> [in Ukrainian].
4. International Humanitarian Law: A Handbook for Employees of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine / T. Korotkyi, A. Galai, M. Yeligulashvili, I. Zavorotko, M. Pashkovskyi, V. Puzyrnyi, N. Hendel; edited by the Vice President of the Ukrainian Academy of Criminal Justice and Correctional Services T. Korotkyi; Penitentiary Academy of Ukraine; UHHRU. Kyiv; Odesa: Phoenix, 2023. 236 p. [in Ukrainian].
5. Collection of the Main Sources of International Humanitarian Law Applied in an International Armed Conflict Provoked by the Armed Aggression of the Russian Federation: for Lawyers of the Ministry of Defense of Ukraine / Compiled by: I. Zavorotko, T. Korotkyi. Kyiv; Odesa: Phoenix, 2023. 556 p. [in Ukrainian].
6. General Staff reports 88 clashes on front since day-start, heavy fighting in three directions. *Ukrinform*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3848942-genstab-rosia-zbilsila-zastosuvanna-himicnih-boeprispasiv-ponad-370-udariv-za-misac.html> [in Ukrainian].

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Електронне наукове видання

«ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»

Electronic scientific publication

«PUBLIC ADMINISTRATION AND NATIONAL SECURITY»

№ 12 (53)

Головний редактор — *Романенко Є. О.*

Київ 2024

Видано у авторській редакції

Підписано до публікації 31.12.2024

Адреса редакції:

04070, м. Київ, Андріївський узвіз, буд. 11, оф. 68

Контактний телефон: +38(044) 222 58 89

Контактний телефон: +38(067) 401 84 35

E-mail: editor@inter-nauka.com